

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

**OSTVARIVANJE SOCIJALNOG RADA U SREDNJIM
ŠKOLAMA KANTONA SARAJEVO**

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Kolašinac Amina

Mentor:

Doc. dr. Nedreta Šerić

Sarajevo, 2019. godine

SADRŽAJ:

UVOD.....	1
1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	2
1.1. Teorijska osnova istraživanja.....	2
1.2. Kategorijalno pojmovni sistem.....	2
1.3. Problem istraživanja.....	5
1.4. Predmet istraživanja.....	5
1.5. Ciljevi istraživanja.....	6
1.5.1. <i>Naučni cilj istraživanja</i>	6
1.5.2. <i>Društveni cilj istraživanja</i>	7
1.6. Hipoteze.....	7
1.6.1. <i>Generalna hipoteza</i>	7
1.6.2. <i>Posebne hipoteze</i>	7
1.7. Metode istraživanja.....	8
1.7.1. Izvori podataka.....	9
1.7.2. Uzorak.....	9
1.8. Vremensko i prostorno određenje.....	10
2. ULOGA I ZNAČAJ ŠKOLE.....	11
2.1. Škola kao mjesto socijalizacije djeteta.....	11
2.2. Socijalno-odgojna funkcija škole.....	14
2.3. Poremećaji u ponašanju učenika u školama.....	16
2.4. Oblici devijantnog ponašanja učenika i prevencija poremećaja ponašanja.....	21
3. SOCIJALNI RAD U ŠKOLI.....	28
3.1. Historijski razvoj socijalnog rada u školi.....	28
3.2. Razvoj socijalnog rada u školi u BiH	31
3.3. Definisanje socijalnog rada u školi.....	33
3.4. Uloga socijalnog radnika u školi.....	34
3.5. Ciljevi socijalnog rada u školi.....	36
3.6. Zadaci socijalnog rada u školi.....	38

4. METODE RADA SOCIJALNOG RADNIKA SA UČENICIMA.....	40
4.1. Procjena, konsultacije i timski rad u školama.....	40
4.2. Rad socijalnog radnika sa učenicima.....	48
4.3. Rad socijalnog radnika sa porodicama.....	50
4.4. Rad socijalnog radnika u zajednici.....	55
5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	59
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE.....	89
LITERATURA.....	93
Popis tabela.....	98
Popis grafikona.....	98
Prilog 1.	100
Prilog 2.	110
Prilog 3.	114

Popis skraćenica

IFSW- Međunarodna Federacija socijalnih radnika

IASSW- Međunarodno udruženje škola socijalnog rada

OUN- Organizacija ujedinjenih naroda

NASW- Narodna asocijacija socijalnih radnika

MSW- Magistarska studija socijalnog rada

SSWAA- School social work association of America

ADHD- deficit pažnje

HHC- procjena potreba porodice

SAD- Sjedinjene Američke države

Sar. - Saradnici

UVOD

Tema “*Ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo*” motivisana je upravo nedostatkom socijalnih radnika u obrazovnim institucijama. Kroz ovo istraživanje, bazirali smo se na važnost socijalnih radnika u školama, te uloge u ostvarivanju kvalitetnog odgoja i obrazovanja djece. Bitno je pomenuti i način ostvarivanja socijalnog rada kao i prepreke u ostvarivanju istog. Osvrnuli smo se i na historijski razvoj socijalnog rada u obrazovanju i napravili komparaciju u odnosu na ostvarivanje socijalnog rada u obrazovanju danas. Pomoću rezultata istraživanja do kojih smo došli, ispitali smo opću zainteresovanost prosvjetnih radnika za uključivanje socijalnih radnika u srednjim školama. Ono što je nezaobilazno za spomenuti, jeste upravo neinformisanost o tome koliko je neophodna angažiranost socijalnih radnika u srednjim školama i koliko srednjih škola “pokriva” jedan socijalni radnik u Kantonu Sarajevo. Od krucijalnog značaja predstavljaju i preventivni programi u školama. Školski socijalni rad nije fokusiran samo na pomoći djetetu u prevazilaženju njegovih školskih problema kao i pružanje pomoći prilikom učenja, nego pomaže djeci i pri rješavanju njihovih ličnih i socijalnih problema. Socijalni radnik kao suština djetetovih problema u školi vidi porodične i socijalne prilike djeteta. Dakle, on nudi savjetovanje i podršku u obliku pojedinačnih ili grupnih razgovora. Osim toga on pomaže mladima u prepoznavanju problema koji ugrožavaju školsku i društvenu integraciju djece i mladih i koji opterećuju školsku atmosferu na nastavi. Izvan toga on uspostavlja kontakte prema specijaliziranim stručnim ustanovama i nudi pomoći pri konfliktnim situacijama kako bi se na što bolji, lakši i za dijete jednostavniji način prevazišli problemi s kojim se dijete suočava. Dakle, osim što socijalni radnici rade sa učenicima, također rade i sa njihovim školskim i porodičnim sredinama i samim tim pomažu učenicima da ostvare zahtjeve vezane za učenje, rast i razvoj, te da dosegnu potpunu realizaciju svojih unutrašnjih kapaciteta i osobnosti. Socijalni rad je vrlo značajan za obrazovne institucije i nije prihvatljivo da djelatnost socijalnog radnika u školama obavljaju pedagozi, psiholozi a nerijetko i razrednici i direktori škola što se dosad pokazalo kao praksa. Motivacija za ovu temu proizašla je upravo zbog toga što učenici, roditelji i nastavni kadar nisu dovoljno informisani o važnosti uključivanja socijalnih radnika u obrazovni sistem.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Teorijska osnova istraživanja

Socijalni rad se temelji na moralnim, humanim i etičkim vrijednostima i u školi ima veliku ulogu u kompletnom odgoju i obrazovanju djeteta.

Prema definiciji *Međunarodne Federacije socijalnih radnika (IFSW 2014)*, socijalni rad je praktično-zasnovana profesija i akademska disciplina koja promoviše socijalnu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju, osnaživanje i oslobođanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su centralni za socijalni rad. Poduprt teorijama socijalnog rada, socijalnih nauka, humanističkih i autohtonih znanja, socijalni rad uključuje ljude i strukture kako bi prevazišli životne izazove i poboljšali blagostanje.

Socijalni rad je humana profesija. Prema definiciji dr. Šadić, "Socijalni rad je nastao iz filantropskih i humanitarnih aktivnosti i od samog početka je pružao pomoć siromašnim, bolesnim i bespomoćnim. Vremenom se uočilo da pružanje pomoći, kako u zadovoljenju elementarnih potreba klijenata tako i u psihosocijalnom radu, nije lagan niti jednostavan posao." (Šadić, 2014: 83).

Socijalni radnik pomaže učenicima da prepoznaju problem, realno procijene svoje mogućnosti i zajedničkom analizom dođu do mogućih načina prevazilaženja problema. Savjetodavni rad socijalni radnik ostvaruje na inicijativu samog učenika, odjeljenskog stariješine, profesora ili roditelja. Može i samoinicijativno pozvati učenika ukoliko procijeni da je potrebno, kao i na zahtjev direktora ili drugih nadležnih ustanova. U zavisnosti od situacije, kontaktira i sa osobama iz šire okoline koje za učenika i njegov problem imaju poseban značaj. Ništa manje važan je i preventivni rad, i zato će socijalni radnik raditi i sa učenicima koji su talentovani, kreativni, članovi različitih sekcija, koji iskazuju afinitet ka volonterizmu, humanitarnom radu i slično.

Očekivani doprinos istraživanja možemo sagledati kroz:

- a) otkrivanje problema sa kojima se suočavaju socijalni radnici u ostvarivanju socijalnog rada u srednjim školama;
- b) sagledavanje trenutnog stanja angažmana socijalnog rada u srednjim školama u Kantonu Sarajevo;
- c) razumijevanje problema nedostatka socijalnih radnika u srednjim školama;
- d) odgovor zašto se socijalni rad ne smatra nužnim u uključivanju u srednjim školama;
- e) sagledavanje pod kojim uvjetima i okolnostima je nastao socijalni rad u školstvu;

U aplikativnom smislu, doprinos ovoga rada može se ogledati kroz:

- a) Historijski uvid u razvoj socijalnog rada u obrazovanju, njegov značaj te sagledavanje trenutnog stanja ostvarivanja socijalnog rada u obrazovanju te na temelju bolje informiranosti i sistematičnijeg poznavanja i razumijevanja situacije, unaprijediti i poboljšati rad socijalnih radnika u školstvu, kao i
- b) u poticanju daljnjih istraživanja u području socijalnog rada u školstvu.

1.2. Kategorijalno pojmovni sistem

Socijalni rad

Odsjek za socijalni rad OUN, 1960. godine, definiše socijalni rad kao profesiju čiji je zadatak pružanje pomoći u cilju boljeg prilagođavanja pojedinaca i društvene sredine, odnosno profesiju u službi razvoja ličnosti, grupa i zajednice.

Najpotpuniju definiciju su dale IASSW (Međunarodno udruženje škola za socijalni rad) i IFSW (Međunarodna federacija socijalnih radnika) 2004 godine koja glasi: „Socijalni rad kao profesija promoviše socijalne promjene, rješavanje problema u međuljudskim odnosima te osnaživanje i oslobođanje ljudi sa ciljem povećanja blagostanja. Upraznjavajući teorije ljudskog ponašanja i socijalnih sistema, socijalni rad interveniše na mjestima gdje dolazi do interakcije ljudi i njihovog okruženja. Princip ljudskih prava i socijalne pravde su fundamentalni za socijalni rad.“

Srednja škola

Srednja škola je javna ili privatna škola koja pruža obrazovanje učenicima/učenicama koji su završili osnovno obrazovanje i podrazumijeva:

- gimnaziju,
- učiteljsku školu,
- srednju vjersku školu,
- srednju umjetničku školu,
- srednju tehničku i srodnu školu,
- srednju stručnu školu,
- srednju školu za učenike/učenice sa specijalnim potrebama u obrazovanju,
- srednjoškolski centar sastavljen od dvije ili više vrsta škola iz prethodnih alineja u svojstvu jednog pravnog lica, u skladu sa potrebama lokalne zajednice.¹

Srednja škola je trogodišnja ili četverogodišnja škola koju učenik pohađa nakon završene osmogodišnje osnovne škole. Nakon četverogodišnje srednje škole učenik može nastaviti obrazovanje na fakultetima.

Socijalni rad u obrazovanju

U svojoj knjizi pod nazivom „Socijani rad-teorija i praksa“ autor navodi da je suština socijalnog rada i socijalne djelatnosti u školi u tome da se „organizovano pride rješavanju takvih socijalnih pitanja i problema od kojih zavisi normalno odvijanje nastave.“ On navodi kako nas na njegovo organizovanje i uvođenje naročito upućuje složenost problema u gradovima i industrijskim centrima. Također, ekomska kriza, svakodnevni porast troškova života i pad standarda utiče na nepovoljan socijalni položaj pojedinih kategorija učenika. (Dervišbegović, 2001: 457).

Obrazovanje

Svrha obrazovanja je da, kroz optimalni umni, tjelesni, moralni i društveni razvitak pojedinca, skladno njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva utemeljenog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava, te doprinese njegovom ekonomskom razvitu koji će osigurati najbolji životni standard za sve građane.² Opći ciljevi obrazovanja proističu iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosnih sistema utemeljenih na posebnostima nacionalnog, historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa naroda i nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini. Svako dijete ima jednako pravo

¹ Zakon o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo (2017), Član 2.

² Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003), Član 2

pristupa i jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje, skladno utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, tjelesne, i moralne sposobnosti, na svim razinama obrazovanja.³

1.3. Problem istraživanja

Problem istraživanja je usmjeren na ostvarivanje i angažiranost socijalnog rada u srednjim školama. Značajan je nedostatak socijalnih radnika u obrazovnom sistemu što sa sobom donosi i posljedice. U istraživanju smo nastojali doći do suštine problema zbog kojih je ova profesija izostavljena u obrazovanju djece i mladih na području Kantona Sarajevo. Neosporiva činjenica jeste da je škola važan i snažan činilac u vaspitanju mladih ljudi. Ona ih okuplja u godinama koje su najvažnije za njihovo daljnje razvijanje i formiranje kao kvalitetne ličnosti. Djeca u školi borave dobar dio dana što znači da je škola obrazovno-odgojna ustanova i samim tim zahtjeva pored psihologa i pedagoga kao stručnjaka i socijalnog radnika. Pri istraživanju problema neizostavno je spomenuti i neke od problema a to su saradnja škola sa centrima za socijalni rad i socijalne službe i problem predrasuda.

Imajući u vidu naprijed navedeno ključna problemska pitanja su glasila:

1. Kolika je angažiranost socijalnih radnika u srednjim školama?
2. Koliko je iscrpljuće za socijalnog radnika da svoju djelatnost obavlja u nekoliko škola?
3. Koliku podršku lokalne zajednice i roditelja imaju socijalni radnici u ostvarivanju socijalnog rada u školama?
4. Koje su to predrasude kad se pomene sam pojam *socijalno* i kakve negativne reakcije izaziva djelatnost socijalnog rada naročito u obrazovanju?
5. Koji su to problem u ostvarivanju socijalnog rada u obrazovanju?

1.4. Predmet istraživanja

³ Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003), Član 4

Predmet istraživanja je preliminarno iskazan kroz naziv teme, a drugim svojim dijelom i kroz problem istraživanja.

Predmet istraživanja obuhvatao je sljedeće:

- Pojam, ulogu i važnost socijalnog rada u obrazovnim institucijama;
- Ciljeve, zadatke i suštinu socijalnog rada u školama;
- Kolika je zastupljenost ostvarivanja socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo;
- Položaj socijalnih radnika u srednjim školama;
- Predrasude o socijalnim radnicima u odnosu na društvo kao cjelinu;
- Koliko su roditelji, djeca i okolina upoznati sa važnošću ostvarivanja socijalnog rada u školama i koliki je doprinos u odgoju i obrazovanju djeteta;

1.5. Ciljevi istraživanja

1.5.1. Naučni cilj istraživanja

Naučni cilj ovog istraživanja je da izvrši naučnu deskripciju važnosti ostvarivanja socijalnog rada u obrazovanju, obrazovnim institucijama, te povezanost s drugim bitnim institucijama socijalne zaštite na lokalnom nivou s obzirom da djeca u školama žive u različitim socijalnim, ekonomskim i porodičnim uslovima.

Ostvarivanje socijalnog rada u školama ima veliki značaj jer pruža mogućnost za što bolji napredak učenika, ostvarivanje što efikasnijeg školskog rada i zaštite dostojanstva učenika.

Ovim istraživanjem smo nastojali prikazati probleme i poteškoće u ostvarivanju socijalnog rada u školama ali i kolika je angažiranost socijalnih radnika.

Naučnim ciljevima treba odgovoriti na sljedeće:

- da istaknu bitne socijalne probleme i teškoće u realizaciji socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo;
- da imenuju probleme i teškoće saradnje u ostvarivanju socijalnog rada u srednjim školama;

- da otkriju da li su obrazovne institucije i njihovi predstavnici u Kantonu Sarajevo do sada poduzimali neke aktivnosti na rješavanju problema slabe angažiranosti socijalnog rada u školama.

1.5.2. Društveni cilj istraživanja

Društveni cilj ovog istraživanja ogleda se u upotrebi rezultata istraživanja da bi se zajednički mogle sagledati mogućnosti ostvarivanja socijalnog rada u školama te važnosti rješavanja socijalnih pitanja djece. Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kako bi se dobio uvid u trenutno stanje ostvarivanja socijalnog rada u obrazovnim institucijama i probleme sa kojima se socijalni radnici susreću kroz svoju angažiranost u školama. Ovim istraživanjem došli smo i do odgovora koji se tiču suštinskih problema u ostvarivanju socijalnog rada u srednjim školama.

1.6. Hipoteze

1.6.1. Generalna hipoteza

Glavna hipoteza od koje se u ovom istraživanju polazi je glasila:

- Iako ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama predstavlja veoma značajan faktor za lični rast, razvoj i obrazovanje mladih, jer donosi znanje, vrijednosti i vještine prikladne u suočavanju sa širokim spektrom problema koji ometaju njihov napredak u obrazovanju i integrisanju u društvo, ovoj djelatnosti se ne daje dovoljno prostora za njeno djelovanje u obrazovnim institucijama.**

1.6.2. Posebne hipoteze

Posebne hipoteze:

- S obzirom da u srednjim školama postoji veliki nedostatak socijalnih radnika kao kadra, samim tim jedan socijalni radnik pokriva i po nekoliko škola.
- Bez obzira što je zakonskom regulativom iz oblasti obrazovanja data mogućnost angažovanja socijalnog radnika, ne ostvaruje se socijalni rad u svakoj školi.
- Iako je rad socijalnog radnika najviše fokusiran na školsku sredinu i rad sa djecom, on također sarađuje i sa njihovim porodicama, te užom i širom okolinom.
- Školski socijalni radnici sarađuju sa ostalim stručnjacima u školi jer na taj način ostvaruju veći rast i razvoj svakog učenika posebno, te stvaraju što bolje okruženje za rad.
- Za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama neophodan je timski rad.
- Kako bi rad socijalnih radnika u školi bio kvalitetniji, također je veoma bitna i saradnja sa socijalnim službama.
- Primarna funkcija socijalnog rada u obrazovanju usmjerena je na prevenciju jer djeluje na spriječavanje nastanka određenih teških situacija kod djece koje ometaju nastavni rad i njihovo napredovanje.
- Odgojno-obrazovna funkcija je jedna od najvažnijih funkcija škole ali je teško ostvarljiva bez socijalnog radnika u obrazovnoj ustanovi.
- Uloga i značaj ostvarivanja socijalnog rada u školama još uvijek nije dovoljno ispitana i poznata široj javnosti.

1.7. Metode istraživanja

Po svojoj prirodi, istraživanje na temu: „Ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo“ je teorijsko-empirijsko.

Od *osnovnih metoda* koristili smo analitičko-sintetičke metode, s naglaskom na analizu i sintezu.

Od *metoda pribavljanja podataka* koristili smo se metodom ispitivanja i metodom analize sadržaja dokumenta. Metoda ispitivanja podrazumijevala je primjenu anketnog upitnika i intervjeta. Podaci su pribavljeni posredstvom anketnog upitnika na uzorku od 24 ispitanika.

Pomoću metode analize sadržaja dokumenata analizirali smo podatke iz dostupnih knjiga, istraživanja, izvještaja, studija, zakona i drugih izvora sekundarnog tipa. Postupcima analize

sadržaja dokumenata otkrili smo, definisali i uočili stepen uključenosti socijalnih radnika u obrazovni sistem.

1.7.1. Izvor podataka

Kada govorimo o izvoru podataka jedan od važnih u ovom istraživanju predstavljaju podaci koje smo prikupili primarnim istraživanjem (empirijsko istraživanje temeljem anketnog upitnika). Anketni upitnik sačinjavao je pitanja zatvorenog tipa kojima smo nastojali uvidjeti zastupljenost socijalnih radnika u srednjim školama, njihovu važnost i neophodnost. Mišljenja i stavovi učesnika istraživanja će na ovaj način biti kvantifikovna i pripremljena za testiranje postavljenih hipoteza. U istraživanju smo koristili dostupne sekundardne izvore koji se tiču dosadašnjih analiza i istraživanja ostvarivanja socijalnog rada u obrazovanju.

Bitan izvor podataka je i nacionalno zakonodavstvo koje direktno regulira ovu oblast, a to je, između ostalog i:

- Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003),
- Zakon o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo (2017);

U istraživanju su učestvovali socijalni radnici, psiholozi, pedagozi i direktori škola.

1.7.2. Uzorak

U istraživanju se analizira i ispituje važnost ostvarivanja socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo. Uzorak ispitivanja uključuje srednje škole Kantona Sarajevo. U ovom istraživačkom radu istraživanje je realizovano u 9 srednjih škola iako je planirani uzorak bio 12 škola na kantonu. To su između ostalih sljedeće škole: (preliminarni spisak)

- 1. Tursko-Bosanski Sarajevo koledž;**
- 2. Srednja škola metalskih zanimanja;**
- 3. Srednja mašinska-tehnička škola,**
- 4. Srednja medicinska škola Jezero,**
- 5. Srednja građevinsko-geodetska škola,**
- 6. Željeznički školski centar;**
- 7. Srednjoškolski centar Vogošća,**

8. Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju;

9. Srednjoškolski centar Hadžići;

1.8. Vremensko i prostorno određenje

Istraživana problematika vezuje se za period od početka 2008 godine pa sve do danas.

Istraživanje je provedeno u srednjim školama Kantona Sarajevo.

2. ULOGA I ZNAČAJ ŠKOLE

Uloga socijalnog rada u školi je unaprijeđenje odgojno-obrazovne funkcije škole uz primjenu savremenih teorijskih i praktičnih saznanja socijalnog rada u procesu realizacije ciljeva i zadataka obrazovanja. Poseban značaj socijalnog rada se ogleda u ostvarivanju socijalne i socijalno-preventivne funkcije škole kada je u pitanju vršnjačko nasilje. Socijalni rad u školi bi trebao ujediniti ciljeve i napore nastavnika, roditelja i učenika. Svrha socijalnog rada u obrazovanju, između ostalog je i zadatak da se nastavnom osoblju pomogne da prilagode svoja očekivanja i metode učenja svakom učeniku ponaosob. Ono što se odvija u učionici je mikrokosmos onoga što će se odvijati u širem svijetu rada i društvenog života. S obzirom da je obrazovno iskustvo glavni događaj u životima djece a samim tim i roditelja, škola može biti samo način kako da se provede vrijeme svakog dana, ali ne i cilj porodice i društva (Lučić, 2014).

Uspjeh u školi se uzima kao glavni pokazatelj sposobnosti djeteta da bude dio društva i da bude ocijenjeno kao društveno kompetentno i odgovorno. Performanse djeteta u školi se mogu uzeti i kao pokazatelj za ostale osobine djeteta, što je izloženo u radu Bolove 1981 godine. Ona je istraživala izdavanje naloga za starateljstvo u sudu za maloljetne prestupnike. Faktori koji su bili od primarnog uticaja za izdavanje naloga za starateljstvo sadržavali su stavke kao što su: „ometajuće ponašanje u školi“, „udaljen iz škole“, „stalno izostajanje iz škole“ (Howe, 2003: 63).

2.1. Škola kao mjesto socijalizacije djeteta

Prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH, škola je ustanova u kojoj se podučavaju učenici i redovno se prati i vrši procjena njihovog obrazovnog napretka, kako bi se osiguralo potrebno obrazovanje koje odgovara njihovim potrebama i mogućnostima. Škola svoju ulogu i obaveze ostvaruje u okruženju koje razvija motivaciju za sticanje znanja, koje poštije i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest, koje je sigurno i u kojem ne postoji bilo kakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja, fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, ponižavanja, degradiranja ili

štete po zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih i zakonom zabranjenih sredstava.⁴

„Škola kao vaspitno-obrazovna ustanova predstavlja masovnu društvenu instituciju u kojoj se vaspitavaju budući građani društva i nosioci najrazličitijih funkcija.“ (Dervišbegović, 2001: 457).

Najvažniji faktori socijalizacije su: porodica, škola, kao i šira socijalna zajednica sa svojim formalnim i neformalnim institucijama. Škola poslije porodice ima najvažniju ulogu i zadatak u društvu te se smatra najvažnijom institucijom u kojoj se odvija proces socijalizacije. Možemo je posmatrati kao jednu veliku zajednicu u kojoj djeluju svi njeni subjekti: učenici, nastavnici, roditelji, stručni saradnici, ostali stručnjaci i djelatnici. Kroz školu se mlađi ljudi pripremaju za aktivan i stvaralački život. U školi se neka djeca po prvi put u životu suočavaju sa obavezama, zahtjevima i zadacima. Pored sticanja znanja, u školama se djeca upoznavaju i druže sa svojim vršnjacima, a veliki broj djece se suočava sa sredinom u kojoj oni nisu više centar pažnje, što često zna dovesti do neželjenog ponašanja djece zbog toga što je sistem vrijednosti drugačiji od onog koje je dijete imalo u svojoj porodici. Proces socijalizacije često zna biti jako traumatičan posebno za adolescente koji iz osnovne škole dolaze u novu sredinu i novo društvo koje nameće srednja škola. Često puta imamo priliku čuti u našem okruženju kako je socijalizacija jako bitna, ali se zapravo uvijek pitamo šta je to tačno socijalizacija i kako utiče na odgoj naše djece. Iako mislimo da proces socijalizacije počinje u predškolskim ustanovama to nije tačno. Ona zapravo počinje u porodici (Sadiković, 2016).

Porodica je glavna i osnovna jedinica društva i kao takva ima veliki značaj i ulogu u stvaranju zdravog i uspješnog društva. Porodica ima važnu ulogu postavljanja temelja socijalizacije gdje dijete mora naučiti osnovne stvari vezane za odnose kako sa poznatim tako i sa nepoznatim ljudima i osnove znanja iz ponašanja. Dijete u toj fazi u okviru porodice treba naučiti i usaditi mu dozu druželjubljivosti, razumjevanja i prihvatljivog ponašanja. Pored toga bitno je i učiti sa djetetom i tako mu prenijeti osnovu znanja. Period osnovnog i srednjeg obrazovanja karakterišu specifični faktori koji ometaju normalan život i razvoj djeteta. Prema Martinoviću, prve predškolske ustanove bile pod okriljem raznih vjerskih institucija, zatim dobrotvornih i privatnih organizacija s ciljem da čuvaju, njeguju i zbrinjavaju djecu prepuštenu ulici i da pomažu djeci siromašnih roditelja. Potrebu uvođenja stručnog socijalnog

⁴ Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003), Član 34

rada uslovile su socijalne potrebe, klasna diferencijacija društva, emancipacija žene i njena socijalna integracija. Međutim, od nekadašnjih socijalno-zaštitnih ustanova ove ustanove postale su predimenzionalno odgojno-obazovne ustanove, na šta ukazuju niz problema koji su se javili. Ti problemi se ogledaju u: školarizaciji dječijeg slobodnog vremena u vrtićima, predugog odvajanja djece iz porodice, otuđivanja djece od roditelja i roditelja od djece, preopterećenost djece obrazovanjem ili predškolskom nastavom (Termiz, 2005).

Socijalizaciju možemo definisati kao složan interaktivni odnos pojedinca i društva, koji je vezan za proces usvajanja znanja, stavova, vrijednosti i normi, obrazaca ponašanja koji su neophodni za sudjelovanje jedne individue u društvenom životu. Samim tim i zadatak škole je upravo razviti interaktivni odnos učenika i svih drugih učesnika u odgojno obrazovnom procesu. Neke od poteškoća u odgojno-obrazovnom sistemu su preobimni nastavni planovi i programi, loš odnos predavača i učenika kao i međusobno loši odnosi i neslaganje među učenicima. Prije dvadesetak godina, škole su uglavnom akcenat stavljaše na nastavni plan i program dok je vaspitna komponenta bila zapostavljena (Sadiković, 2016)

Škola je veoma značajan faktor socijalizacije djeteta. Razlozi za to su mnogobrojni. Dolazak u školu je prije svega dolazak u neku novu sredinu, u kojoj vrijede potpuno nova pravila, strožiji zahtjevi, te se uspostavljaju potpuno novi i drugačiji odnosi od onih koje je dijete imalo u porodici. Dolaskom u školu dijete dolazi u kontakt sa potpuno novom socijalnom grupom. Tamo susreće vršnjake na čiji izbor nije imao nikakvog uticaja. Kakvi će efekti socijalizacije u školi biti ovisi i o nizu faktora. Organizacija školskog života, ličnosti i karakter nastavnika su najvažniji. Ali ne treba isključiti i osobine svakog djeteta, odnos nastavnika prema njemu, odnos među učenicima. Efekt socijalizacije djeteta u školi ovisi i od odnosa roditelja prema školi. Negativan stav roditelja prema školi razvija i negativan stav djeteta, i obrnuto (Lazović, 2011).

Prema Martinoviću u organizaciji srednjeg i visokog obrazovanja pojavljuju problemi racionalne organizacije, racionalnog studija i mentorskog sistema povezivanja sa organizacijama materijalne proizvodnje, planiranja, profilisanja kadrova, profesionalne orijentacije i selekcije, zapošljavanja i nesmetanog uključivanja u svijet rada. Osim poteškoća u ponašanju i socijalnim stavovima koje učenici ispoljavaju u procesu nastave i tokom boravka u školi, postoje i druge poteškoće koje mogu biti ozbiljna smetnja normalnog napredovanja i postizanja očekivanog uspjeha pojedinih učenika, a neke od njih su: porodice sa više djece, porodice sa asocijalnim ponašanjem, porodice sa više djece, porodice sa teškim stambenim prilikama, djeca iz deficijentnih porodica, materijalno neobezbjedene porodice,

učenici koji sa veće udaljenosti putuju do škole. Posebno važan segment koji je izražen kod adolescenata je prihvaćenost u društvu. Period adolescencije je period formiranja slike o samom sebi i ona može biti realna onda kada je dijete prihvaćeno od strane roditelja, nastavnika i društva. Ukoliko je ta slika o samom sebi iskrivljena, onda to stanje vodi dijete u fazu isključenosti, agresivnost i ismijavanje, ponižavanje a nerijetko i zlostavljanja i vršnjačkog nasilja. Uključenost stručnog lica kao što je socijalni radnik u školama je veoma neophodno za samu socijalizaciju, vaspitanje, odgoj i napredovanje svakog djeteta pojedinačno. Djeca su nesigurna u to da li će biti prihvaćeni u društvo. Adolescenti su najpodložniji različitim uticajima, kako dobrim, tako i lošim. Pozitivan uticaj se ogleda kroz vršnjačku edukaciju dok se negativan uticaj ogleda kroz formiranje grupa maloljetnih delinkvenata i generalno vršnjačkog nasilja kao što su emocionalno, fizičko, verbalno, seksualno i ekonomsko. Pitanje koje se nameće jeste da li su naše škole kadrovski i stručno sposobljene da u potpunosti izvrše proces socijalizacije djece, a naročito djece sa znacima devijantnog ponašanja u svrhu prevencije (Sadiković, 2016).

2.2. Socijalno-odgojna funkcija škole

Kako bi došli do odgovora o odgojno-socijalnoj funkciji škole, polazimo od nekoliko činjenica. Cilj vaspitanja određujemo kao formiranje cjelovito razvijene svjesne, stvaralačke, slobodne, humane i duštveno privržene ličnosti. Ostvarivanje vaspitnog cilja bez ikakvih nacionalnih, vjerskih i drugih ograničenja i predrasuda prepostavlja širok vaspitni oslonac na naučni pogled na svijet i na ostvarivanje svih oblasti ljudskog stvaralaštva. U ostvarivanju ovakvog cilja, centralno mjesto pripada školi zbog internacionalnih uticaja koji se ostvaruju u školi. Pored škole i porodici pripada značajno mjesto (Dervišbegović, 2001).

Postoji nekoliko činjenica koje ukazuju na sve veću vaspitnu funkciju i djelovanje škole kao obrazovno odgojne ustanove (Dervišbegović, 2001: 451):

- Gotovo potpun obuhvat mlade generacije osnovnom školom, što ukazuje da je skoro čitava mlada generacija pod snažnim uticajem škole u najvažnijem periodu života mlade ličnosti;
- Sve je više mladih ljudi koji nastavljaju školovanje u školama drugog stepena, čime se vaspitni uticaj na mlade produžava na ovom stepenu. Nastavak školovanja na višem i visokom stepenu još dalje proširuje vaspitno djelovanje škole;

- I pored svih kritika koje se upućuju na račun škole, ona se neprestano razvija i napreduje u savremenu školu. Usavršavaju se nastavni planovi i programi, sve je više nastavnih sredstava i pomagala;
- Proširenjem djelovanja škole na aktivnosti koje su šire od nastave još više se proširuje njenodgojno djelovanje;
- Promjene u strukturi porodice govore o potrebi pojačane uloge škole kao snažnog i značajnog vaspitnog činioca.

Činjenica je da je škola važan i snažan činilac u vaspitanju mladih ljudi jer ih ona okuplja u godinama koje su najvažnije za njihov dalji razvoj i formiranje. Dalji razvoj škole, njenomjesto i uloga u vaspitanju mladih generacija, kao i njena efikasnost zavisi od razvoja društva i ostalih činilaca vaspitanja. Njena vaspitna funkcija ovisi i o tome koliko će učenik uspjeti da ne bude samo objekt njenog djelovanja nego u isto vrijeme i subjekt njenom radu. Jedna od bitnih pretpostavki u njenoj socijalno-odgojnoj funkciji jeste sagledavanje i rješavanje niza problema na relaciji škola-porodica, škola-sredina, učenik-škola i niza drugih koji školu sve više pretvaraju iz ustanove za obrazovanje u ustanovu za svestrano vaspitanje. Naime, škola mora poći od činjenice da realizacija vaspitno-obrazovnih zadataka zavisi ne samo od rješavanja usko školskih pitanja nego i niza drugih koji posredno ili neposredno utiču na proces i rezultate vaspitanja učenika (Dervišbegović, 2001).

Također je značajno spomenuti i činjenicu da vaspitni uticaj škole na učenike nije isključiv niti dominantan, jer se razvoj, formiranje i socijalizacija učenika obavlja pod djelovanjem i drugih faktora (porodica, dječije i omladinske organizacije, sredstva masovnih medija, ulica sa svojim pozitivnim i negativnim uticajima). Ovi faktori imaju snažan uticaj na život učenika u školi i odražavaju se na uspjeh odnosno neuspjeh učenika. Škola se do sada bavila i rješavanjem različitih socijalnih pitanja svojih učenika i to naročito onih koji su se javljali upravo u školi kao što su različiti vidovi devijantnog ponašanja, teška socijalna situacija učenika i sl. Na potrebu ostvarivanja socijalno-zaštitne funkcije škole ukazala je i Rezolucija Savezne skupštine o socijalnoj zaštiti (1970) gdje se kaže: „Vaspitno obrazovna ustanova kao društvena sredina u kojoj se neposredno ispoljavaju razni problemi učenika (materijalna neobezbjedenost, ometenost u psihofizičkom razvoju, vaspitna zapuštenost, emocionalne tegobe i neprilike u porodici itd.), treba da učestvuje u otkrivanju i daje incijativu za rješavanje tih problema, a naročito onih koji neposredno ometaju vaspitno-obrazovni proces. Služba socijalnog rada u obrazovnoj ustanovi obavlja posao stručnog i sistematskog

otkrivanja i praćenja socijalnih problema učenika i pružanja neposredne pomoći u okviru školskih mogućnosti i u saradnji sa odgovarajućim organima i ostalim faktorima općine radi njihovog rješavanja“ (Dervišbegović, 2001: 454).

Kada škola ne poznaje prilike i uslove u kojima učenici žive onda to dovodi do toga da se neadekvatno reaguje na neuspjeh učenika i pravi se dvostruka greška. Zbog toga se svakom učeniku treba prići posebno i posvetiti pažnja kako bi se upoznali sa uslovima u kojima on živi i sredinom iz koje dolazi kako bi mu se pomoglo u skladu sa tim. Samim tim će biti lakše da se otkrije potencijalno devijantno ponašanje i problemi s kojima se učenik suočava. Također, promjene u ponašanju učenika su veoma dobri indikatori da se sa učenikom nešto dešava uslijed okolnosti koje su dovele do toga da poremete ravnotežu njegovog života. Nekada i škola može biti uzorak pojave vaspitnih problema uslijed nedostatka školskog prostora, nemogućnosti organizovanja vannastavnih i vanškolskih aktivnosti, što dovodi do toga da vaspitna funkcija škole ne bude dovoljno izražena te se to odražava na opšti uspjeh škole (Dervišbegović, 2001).

2.3. Poremećaji u ponašanju učenika u školama

Kada govorimo o poremećajima u ponašanju i prestupništvu, bitno je spomenuti Akcioni plan za prevenciju maloljetničkog prijestupništva i rad sa maloljetnicima Kantona Sarajevo 2017.-2019. godine. Na području Kantona Sarajevo, udruženim naporima nadležnih institucija i civilnog društva, uspješno se provode programi prevencije maloljetničkog prijestupništva, a na ispoljeno društveno neprihvatljivo ponašanje maloljetnika reaguje se mjerama koje su u najboljem interesu djeteta i u duhu odredbi Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Na snazi su tri strateška cilja. Poremećaji u ponašanju uključuju sva ona ponašanja djeteta koja nisu prilagođena njegovoj životnoj dobi ili okolini i ometaju funkcionisanje djeteta tako da štete djetetu ili okolini dovodeći ga u sukobe, ili ga isključuju iz komunikacije s okolinom.

Dvije su skupine poremećaja u ponašanju, u djetinjstvu i adolescenciji:

Aktivni poremećaji u ponašanju:

- Odnose se na sva društveno nepoželjna i neprihvatljiva ponašanja, ponašanja koja odstupaju od uobičajnih, očekivanih i „normalnih“ i za djecu koja se ovako ponašaju često se može čuti da su nemoguća, zločesta, van kontrole, itd.

Pasivni poremećaji u ponašanju:

- Obuhvataju djecu koja su povučena, često izolirana i neprihvaćena od vršnjaka. Kako oni ne ometaju rad u školi i ne izazivaju probleme ne percipira ih se kao „problematične“ pa često izostaje intervencija i pomoć odraslih (Zrilić, 2017).

U školama je kako za profesore, tako i za stručne saradnike poput socijalnih radnika vrlo bitno prepoznati ponašanje kojima djeca „šalju pozive u pomoć“. U svom širem značenju poremećaj u ponašanju obuhvata:

- izostajanje iz škole, nedisciplinu u školi,
- neposlušnost, prkos, ispade bijesa,
- povlačenje, osamljivanje,
- skitnju tokom dana,
- laganje, varanje, žicanje,
- prijetnje, pušenje, konzumiranje droga i alkohola,
- ostajanje vani uprkos zabrani roditelja, kršenje pravila,
- nedostatak empatije, pretjerani strah, psihosomatske promjene,
- interes neprimjerene dobi,
- kršenje javnog reda i mira i sl. (Zrilić, 2017).

Termin poremećaji u ponašanju jedinstven je i općeprihvaćen, a obuhvata ponašanje koje se mnogo razlikuje od uobičajnog ponašanja, ponašanje koje je štetno i opasno za pojedinca koji ga manifestira i za zajednicu u kojoj boravi, te ponašanje koje zbog toga iziskuje dodatnu stručnu društvenu pomoć. Ova ponašanja su različitih manifestacija, obilježja, intenziteta, trajanja, složenosti, opasnosti ili štetnosti (Koller-Trbović, 2003).

U novije vrijeme u upotrebi je termin rizična ponašanja, a odnosi se na djecu i mlade koja su u riziku za razvoj nekih ozbiljnijih poremećaja u ponašanju. Uočen je i čitav niz različitih interpretacija navedenog fenomena. Lebedina-Manzoni (2007) smatra da poremećaj u ponašanju karakterizira odstupanje od određenih normi i standarda. Takva ponašanja ometaju pojedinca u svakodnevnom funkcionalisanju i štetna su za samog pojedinca i njegovo okruženje. Koller-Trbović, Žižak, Jeđud-Borić (2011) ističu kako je fenomen poremećaja u ponašanju djece vrlo složen i promjenjiv, određen vremenom i specifičnom kulturom, a potrebe djece s tim poremećajima, kao i njihovih obitelji, brojne su i kompleksne. Zbog toga jedno područje društvenog djelovanja nije u stanju odgovoriti na sve aspekte tog fenomena, već su u svakodnevni rad na zadovoljenju potreba djece s poremećajima u ponašanju uključeni stručnjaci iz više područja (zdravstva, odgoja i obrazovanja, socijalne zaštite). Razlikujemo blaže i teže oblike poremećaja u ponašanju učenika, pa se u literaturi navode razni pojmovni modaliteti za poremećaje u ponašanju kao što su: rizično socijalno ponašanje, neprilagođeno i neprihvatljivo ponašanje, asocijalno i antisocijalno ponašanje, društveno neprihvatljivo ponašanje, delikventno ponašanje, abnormalno ponašanje, disocijalno ponašanje, ometajuća ponašanja, devijantno ponašanje i sl. (Opić, 2007).

Poremećaji u ponašanju se definišu kao sve one pojave u ponašanju u kojima mlada osoba iskazuje negativan stav prema odgajateljima u porodici i izvan nje, odnosno prema braći i vršnjacima, prema radu i učenju i pozitivnim društvenim normama. U školi se duže vrijeme ne ponašaju u skladu s prihvaćenim standardima društvenog, emocionalnog i moralnog ponašanja koja odgovaraju djeci njihove dobi, koja se ne uspijevaju prilagoditi zahtjevima života, rada i ponašanja u školi i roditeljskom domu, i to zbog razloga koji nisu vezani za uočljiva senzorna oštećenja, za poremećaj govora, za tjelesne nesposobnosti ili mentalnu zaostalost (Bouillet, Uzelac, 2007).

Kroz definiciju koju je ponudio Uzelac, poremećaji u ponašanju se mogu definisati kao ona ponašanja koja se znatno razlikuju od uobičajnog ponašanja većine mlađih određene sredine. To su ponašanja koja su štetna i opasna kako za osobu koja se tako ponaša, tako i za njenu širu okolinu i ta ponašanja iziskuju dodatnu stručnu i društvenu pomoć radi uspješne socijalne integracije takve osobe (Uzelac, 1995).

Nedovoljno osmišljeno, nestrukturirano i nevođeno slobodno vrijeme učenika, predikator je poremećaja u ponašanju i ima negativne implikacije u formiranju ličnosti. Snažan faktor u pedagoškom procesu i nezaobilazan faktor u razvoju učenika zasigurno je

učitelj/nastavnik/profesor, koji realizacijom odgojno-obrazovnih sadržaja pozitivno utiče na razvoj ličnosti učenika. Svojim odnosom prema učenicima oni djeluju na procese socijalizacije, individualizacije i personalizacije. Napredak savremenog društva doveo je do sve učestalije pojave problema poremećaja u ponašanju. Pri tome se kao glavni razlog za zabrinutost nameće njihov negativan uticaj na razvoj pojedinca kao i posljedice koje se odražavaju na cijelo njegovo okruženje (Poredski, 2015).

Razmatrajući faktore koji sudjeluju u nastajanju i manifestiranju poremećaja u ponašanju učenika, sa psihološkog aspekta, razlikujemo poremećaje koji su posljedica emocionalnog razvoja ličnosti, te poremećaje koji su nastali djelovanjem okoline. Generalno se smatra da su razlozi poremećaja u ponašanju uvjetovani nizom elemenata iz porodične sredine (disfunkcionalne porodice, neadekvatna ponašanja roditelja, odgojni stil, jednoroditeljske i binuklearne porodice), faktorima povezanim sa školom (teškoće učenja, strah od škole, neprimjereni postupci profesora), te biološke osobine koje mogu djelovati na učenikov odnos prema školi (slabija mentalna razvijenost i oštećenje središnjeg živčanog sistema, a dovode do impulsivnosti i agresivnosti, nemira, pretjerane aktivnosti, stalnog vrpčenja i nespretnosti). Porodični faktori najinspitivaniji su u djelovanju na ponašanje djece. Dokazana je i etiološka povezanost između poremećaja u ponašanju i odbacivanja od strane roditelja, nedosljednost i krutost u odgoju, razvod i odsutnost oca. Socijalni čimbenici kao što su: neprimjereno porodično funkcionisanje, nasilje i kriminalitet u obitelji, te fizičko i seksualno zlostavljanje djece također predstavljaju moguće predispozicije za razvitak poremećaja u ponašanju djece (Nikolić i sar., 2004).

Loher i Stouthamer-Loeber (prema Ajduković, 2000) rizične čimbenike koje pronalazimo u različitim porodicama kategorise kao:

- zanemarujuće porodice (slab nadzor roditelja, malo vremena provedeno s djecom);
- konfliktne porodice (stalne svađe i sukobi, nasilno ponašanje, odbačenost);
- devijantne porodice (roditelji agresivni, skloni delikventnom ponašanju, dijete pod velikim rizikom);
- kaotične porodice (nepoznavanje granica, slaba komunikacija i dogovor, nizak socioekonomski status).

Mnogobrojni autori (Farrington, 1994; Hawkins i dr., 1992; Hawkins, 1995, prema Williams, Ayers, Arthur, 1997) donose zaštitne čimbenike koji smanjuju rizik za pojavu delinkvencije i ostalih oblika poremećaja u ponašanju:

- ženski spol,
- jaka povezanost s roditeljima,
- dogovori s porodicom,
- otpornost i pozitivan temperament,
- sposobnost za prilagođavanje i oporavak,
- podržavajuća porodična atmosfera,
- jaki vanjski sistem podrške koji jača dječije napore za suočavanjem sa rizicima i stresorima,
- prosocijalna orijentacija,
- vještine rješavanja socijalnih problema.

Koller-Trbović, Žižak i Bašić (2005) navode kako poremećaje u ponašanju čine sva ona ponašanja koja dijete na neki način ometaju u redovnom funkcionisanju, a mogu biti štetna i opasna za tog pojedinca i njegovo okruženje. U školskoj sredini najčešće manifestacije poremećaja u ponašanju su: plahost, povučenost, stidljivost, nemarnost, pasivnost, a kod srednjoškolaca nezainteresiranost i dosada. U školi su prisutni različiti oblici nasilja i agresivnosti. Agresivno ponašanje nije samo indikator poremećaja u ponašanju već je i faktor koji otežava pozitivnu integraciju u društvenu sredinu. Ogleda se u kući, školi, ali i na javnim mjestima. Agresivna djeca u adolescenciji izložena su puno većem riziku delinkvencije i uzimanja droga (Hilsberg, 2005).

Pored fizičke agresivnosti koja je najizraženija učestala je i verbalna agresivnost, a njoj su više sklone djevojke, nego mladići. Autori ističu kako su aktivni oblici poremećaja u ponašanju češći kod dječaka, a pasivni kod djevojčica, ali učestalost manifestiranja istih kod dječaka i djevojčica ovisi o dobi. Uzimaju za primjer plašljivost, koja je u prvim godinama školovanja jednaka kod dječaka i djevojčica. Tokom daljeg razvoja taj poremećaj se kod dječaka pomalo gubi, a kod djevojčica ostaje jednak čest ili čak i češći što su djevojčice starije (Bouillet, Uzelac, 2007).

2.4. Oblici devijantnog ponašanja učenika i prevencija poremećaja ponašanja

Oblici devijantnog ponašanja učenika

Riječ "devijacija" potiče od latinske reči „deviation“, što znači odstupanje od uobičajene putanje ili skretanje nekog tijela sa svoje putanje ili pravca. To je svako ponašanje, koje odstupa od normi i vrijednosti, prihvaćenih u nekoj društvenoj sredini, društvenoj skupini ili društvu kao cjelini (Haralambos, 1980).

„Lična devijacija ili individualna dezorganizacija obuhvata ponašanja koja u različitim oblicima odstupaju od društvenih standarda i normi i izazivaju određene društvene reakcije“ (Buljubašić, 2005: 23).

Društvena dezorganizacija i devijantno ponašanje usko su povezani zbog istih socijalnih izvora, pa se posljedice društvene dezorganizacije ispoljavaju na ličnost, jer proizvodi individualne dezorganizacije. Kada osoba nije u mogućnosti da obavi određene zadatke i uloge na zadovoljavajući način, a u cilju realizacije svojih životnih planova, dovodi do individualnih kriza, koje u znatnoj mjeri mogu izmijeniti ličnost (Buljubašić, 2005).

Oblici devijantnog ponašanja učenika su: emocionalno maltretiranje, nasilničko ponašanje, delinkvencija, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, rizično sekusalno ponašanje, depresivnost, suicidalnost itd. Prema Clinardovoj definiciji, zločin i delinkvencija najočitiji su oblici devijantnosti. Pod maloljetničkom delinkvencijom podrazumijevamo nedruštveno i protudruštveno ponašanje osobe u razvojnem periodu, koje je odraz njenog poremećenog biološkog, psihološkog i socijalnog razvoja. Taj protudruštveni oblik ponašanja, opasna je i složena socijalno-patološka pojava, vrlo delikatan, ne samo kriminološki, pravni, ekonomski i sociološki, nego i ozbiljan porodični, pedagoški, medicinski te težak općedruštveni problem. Maloljetnička delinkvencija ukazuje na činjenicu da je društvo sa svojim institucijama propustilo reagovati na signale koje je mlada osoba slala porodici, školi, vršnjacima i drugim ključnim osobama iz svog okruženja, tražeći pomoć i podršku. Ovakvim određenjem delinkventnog ponašanja mladih obuhvaćeni su i oni oblici ponašanja koji su specifični za djecu, a nisu pravno inkriminirani kod odraslih počinitelja (bjeganje iz škole, bježanje od kuće, skitnja, konzumiranje alkohola i sl.). Glavne karakteristike maloljetnog delinkventa su: asocijalnost, emocionalna i socijalna nezrelost, egocentričnost, destruktivnost, nasilnost, nepoštivanje autoriteta, prkos, neposlušnost, neprijateljsko raspoloženje prema drugima,

nesposobnost stvaranja bliskog dodira s okruženjem i osobama s kojima živi (Žuvela, Matić, Sindik, 2016).

Škola je takvo mjesto u kojem se najčešće dešavaju različiti oblici devijantnog ponašanja, naročito u srednjim školama kada se djeca nalaze u adolescentnom periodu punom promjena, kako u psihičkom tako i u fizičkom smislu. U svom profesionalnom radu, socijalni radnik se vrlo često sreće sa različitim oblicima devijantnog ponašanja kod učenika. U novije vrijeme stručnjaci koji se bave djecom i mladima koja zbog svog ponašanja iziskuju svojevrsnu intervenciju socijalnog radnika, sve češće koriste termin „djeca i mladi u riziku“. U tu skupinu također spadaju djeca i mladi čija su ponašanja karakterizirana veoma različitom fenomenologijom, etiologijom i štetnošću kako za samu osobu koja to ponašanje manifestira tako i za društvo u cjelini. Uprkos određenim oscilacijama i razlikama, brojni autori termin „rizična ponašanja“ ili „djeca i mladi u riziku“ koriste kako bi opisali djecu i mlade koji su suočeni sa brojnim problemima koji prijete njihovom razvoju i narušavanju uspješne prilagodbe u društvu u kojem žive (Bašić, 2000; Baldwin, 2000; Riele, 2006, prema: Ricijaš i sar. 2010).

Devijantne pojave imaju različite forme, ali svi oni imaju obilježje kršenja određenih uspostavljenih normi. Devijantno ponašanje definisano je u odnosu na društvene norme, a ne u odnosu na strukturu ličnosti. Devijantno ponašanje mlađih - nesreća koja ne stanuje negdje daleko i ne dešava se samo nekom drugom, svuda je oko nas (Veladžić, 2013).

Svako društvo teži da mlade naraštaje kao nosioce budućnosti zaštiti od nepovoljnih društvenih faktora koji predstavljaju prepreku za njihov razvoj i normalnu socijalizaciju. Socio-ekološki model i teorija socijalnog učenja su empirijski testirani i razvijeni na saznanjima dobivenim kroz longitudinalne studije praćenja djece u riziku za razvoj emocionalnih poremećaja i poremećaja u ponašanju (Scholte, 1995).

Suština ovog modela se ogleda u sljedećem tumačenju: uvijek kada su rizične lične dispozicije djeteta praćene teškoćama u odgojnim i socijalizacijskim uvjetima u porodici, školi i grupi vršnjaka, povećava se rizik da će dijete razviti emocionalne i poremećaje u ponašanju u bliskoj budućnosti (Sameroff i Seife, 1990, prema Ajduković, 2000).

Etiološke faktore eksternaliziranih poremećaja u ponašanju te devijantnog ponašanja djece i mladih moguće je kategorizirati u tri skupine:

- individualne faktore;
- porodične;
- faktore okruženja.

Miller i Wasta (1998), spominju povezanost niskog samopoštovanja i školskog neuspjeha, a posebno ističu negativne posljedice koje iz takve kombinacije slijede, a odražavaju se na ponašanje u školi. Tako se spominju neke reakcije na neuspjeh:

- Agresivan stav – mržnja prema školi, nastavnicima i školskim predmetima;
- Rezignacija – smanjenje ambicija, pasivnost i apatičnost;
- Povlačenje u sebe – bježanje u sanjarenje ili druge aktivnosti koje kompenziraju neuspjeh;
- Regresija – infantilni oblici ponašanja.

Rutter et al. (1979) sugeriju da će najbolje ponašanje u školi imati učenici koji se identifikuju s normama i ciljevima škole. Ova identifikacija će se najvjerojatnije dogoditi kada je školsko okruženje ugodno, kad postoje pozitivni odnosi i veze između učenika i učitelja, kada škola i učenici redovno učestvuju u aktivnostima zajedno, kada su učenici često u ulozi vođe i sl. Isto tako, škole s jakim osjećajem zajedništva imaju učitelje koji su „topli i podržavajući“, naglašavaju prosocijalne vrijednosti, podupiru saradnju, olakšavaju učenje, učenicima daju liderSKU ulogu i podstiču učenike da samostalno odlučuju o faktorima koji se tiču učeničke okoline. Suspenzija iz škole može imati ozbiljne neželjene negativne posljedice na učenika, uključujući pogoršanje već lošeg školskog uspjeha, napuštanje škole, odvajanje od škole, otuđenost, kriminal, delinkvenciju i korištenje psihoaktivnih supstanci.

Prevencija poremećaja ponašanja

Kada govorimo o prevenciji poremećaja ponašanja, neizostavno je dotaći se Protokola o postupanju u slučaju nasilja u školi. Protokolom o postupanju škole u situacijama nasilja se reguliraju prava, obaveze i odgovornosti, kao i načini postupanja direktora škole, stručnih saradnika, nastavnika, razrednika, učenika, roditelja/staratelja i ostalih zaposlenika škole u

situacijama povećanog rizika i nasilja u školi, sa ciljem zaštite učenika i svih zaposlenika.⁵ Cilj Protokola je preveniranje mogućih situacija nasilja i adekvatno postupanje u konkretnim kriznim situacijama sa ciljem zaštite učenika, svih zaposlenika u odgojno-obrazovnoj ustanovi i roditelja/staratelja.⁶

Škola predstavlja jednu od bitnijih sredina za primjernu različitih programa primarne prevencije društveno neprihvatljivog ponašanja mladih. Ovim programima trebala bi se učenicima pružiti mogućnost da steknu dodatna znanja i vještine o tome kako uspješno riješiti probleme i sukobe koje neposredno nosi sa sobom njihova dob ili sredina, kako razvijati savjest o sebi i donošenju sopstvenih odluka, komunikaciji, empatiji, ličnoj odgovornosti, te nošenje sa stresom, prepoznavanju i upravljanju vlastitim osjećajima (Goleman, 1997).

Mnoge škole posjeduju programe prevencije koji su bazirani na to da pokušaju zadržati učenike u školi a akademski uspjeh vide kao sredstvo prevencije preko djetinjstva do adolescencije. Saradnja između roditelja i škole je jedan od najznačajnih faktora u pomoći i zaštiti djece i prevencije poremećaja ponašanja. Opšti programi prevencije obuhvataju različite socijalne, ekonomске, kulturne, vaspitne i druge mjere, kojima se djeluje na pojavljivanje devijantnog ponašanja učenika u školama. U opšte programe prevencije spada i razvijanje pozitivne motivacije kod učenika da svoje ponašanje usaglašavaju sa zahtjevima koji postoje u jednom društvu. Glavne institucije preko kojih se ostvaruje ovaj proces, jesu porodica i škola zbog toga što one imaju značajnu preventivnu ulogu. Posebni programi prevencije obuhvataju mjere koje se najneposrednije odnose na sprječavanje društvenih devijacija i predstavljaju osnovu različitih organizovanih akcija u užoj ili široj društvenoj sredini ili prema grupama i pojedincima koji su izloženi većim društvenim pritiscima ka devijaciji (Bilandžija, 2014).

Naročito je značajna uloga socijalnih radnika u rješavanju tih problema, te u izradi programa prevencije za pomoć učenicima koji su već razvili poteškoće, te programe za sprječavanje takvih ponašanja. Primjena programa prevencije usmjerene na rizične faktore može da ima pozitivne efekte i na višestruke bihevioralne probleme (Kojić, Markov 2011).

Pedagoški programi podrške djeci koja imaju manifestacije poremećaja u ponašanju u procesu inkluzije vide obrazovne ustanove kao mogućnost pružanja ranog odstupanja u tipičnom

⁵ Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja, Udruženje pedagoga KS, 2011.g, (Član 1)

⁶ Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja, Udruženje pedagoga KS, 2011.g, (Član 2)

razvoju predviđanja poremećaja u ponašanju. Samim tim obrazovne ustanove mogu da sprovode primarno preventivne i rane interventivne programe. Kako bi preventivni program bio učinkovit od velikog značaja je naučna utemeljenost programa. Važnost naučno utemeljenih programa prevencijske prakse u svjetskim razmjerama široko je prihvaćena za područje prevencije, posebno prevencije nasilničkog ponašanja te pijenja alkohola i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci kod djece i mladih (Opić i Jurčević-Lozančić, 2008).

Preventivnom djelovanju u školi se posvećuje velika pažnja zbog količine vremena koju djeca provedu u sistemu školovanja, ali i zbog važnosti školskog okruženja za razvoj i pozitivne ili negativne ishode svakog pojedinca. Škola je često mjesto provođenja univerzalnih preventivnih programa čija je namjera prevencija problema prije njihovog nastanka. Dakle, ovi programi su usmjereni na smanjivanje ili eliminaciju različitih rizičnih uslova kao što su nepovoljne i dugoročne ekonomske, psihosocijalne i druge okolnosti koje štetno utiču ili bi mogле negativno uticati na zdravo odrastanje djece i mladih (NASW, 2002).

Cilj ovih programa je:

- Preventirati pojavu problema tj. izvršiti primarnu prevenciju;
- Ograničiti širenje ili razvijanje problema tj. sprovoditi sekundarnu prevenciju;
- U okviru tercijarne prevencije pomoći u rješavanju problema i razvoju zdravih snaga i vještina pojedinca za njegov povratak u društvenu zajednicu (Greenberg i sar., 2000).

Sadržaj takvih programa predstavlja kombinaciju:

- školskog znanja,
- kulturnih i
- rekreacijskih aktivnosti kako bi se učenicima ponudio njima zanimljiv i za realizaciju prihvatljiv sadržaj.

Ovakvi programi nude učenicima mogućnost učenja vještina konstruktivnog rješavanja problema na vršnjačkoj razini, u porodici i s nastavnicima.

Postoje tri vrste preventivnih programa i to:

- Program za kreativno rješavanje problema;
- Program povezivanja interesa porodice i škole (nastavnika);

- Bulling preventivni program (Greenberg i sar.,2000).

1. Cilj programa za kreativno rješavanje problema je:

- Prevencija nasilja;
- Ostvariti promjenu u školi kako bi učenik imao sigurno okruženje u kojem bi istražio miroljubiv način rješavanja problema.

Ovaj program je baziran na pretpostavci da svaki učenik koji je uključen u nasilje ne zna kako se ponašati u situacijama sukoba i zato je podučavanje o rješavanju sukoba potrebno kako bi se preventiralo ili promijenilo nasilno ponašanje.

Osnovna svrha ovog programa je postići:

- Dugoročno smanjenje nasilnog ponašanja među pojedincima;
- Promocija saradljivog ponašanja između učenika i odraslih;
- Promocija interkulturnog razumijevanja što boljeg školskog uspjeha učenika.

2. Program povezivanja interesa porodice i škole (nastavnika)

Usmjeren je prema učenicima, školi, razredu, vršnjacima i porodicama kako bi se smanjila tendencija poremećaja u ponašanju (Greenberg i sar.,2000).

On uključuje edukaciju:

- roditelja,
- učenje socijalnih vještina u razredu i
- ponašanje na igralištu i osnovnu komunikaciju na razini škola- roditelji.

3. Bulling preventivni program

Termin bulling program se najviše koristi kada se govori o vršnjačkom nasilju i nasilju u školama. Bullin ili zastrašivanje uključuje svako agresivno ili negativno ponašanje, pisano ili izgovorenou poruku kao i fizički čin koji kod drugog učenika izaziva opravdani strah od povrede njega lično ili njegove imovine. Isti uticaj imaju vrijedanje i omalovažavanje učenika, i ometanje njegovog obrazovanja. Bulling se javlja kada učenik pokazuje nadmoć nad drugim slabijim učenikom ili je okrutan prema njemu.

Cilj ovog preventivnog programa jeste da smanji vjerovatnoću budućeg nasilja u školi. Govori o tri vrste prevencije: primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj (Greenberg i sar.,2000).

Zadaci ovog programa su:

- Razvijanje socijalnih vještina;
- Rješavanje socijalnih problema;
- Razvijanje empatije;
- Kontrola bijesa.

3. SOCIJALNI RAD U ŠKOLI

Socijalni radnici se bave problemima i teškoćama ljudi kada je u pitanju njihovo lično i socijalno funkcionisanje i pomažu pojedincu, porodici ili grupi u pronalaženju rješenja za prevazilaženje tih problema. Mnogo puta čujemo terminologiju „socijalni slučaj“ i naša prva pomisao jeste da se radi o ugroženoj osobi, međutim, to je događaj koji ljudima stvara mnoge teškoće u zadovoljavanju njihovih vlastitih potreba gdje su njima pogoršani i ugroženi uslovi rada i života, smanjene su im šanse za napredovanje i smanjena su im sredstva za egzistenciju. Ako je na ovaj način shvaćen, socijalni slučaj je sastavni dio čovjeka i društva, pa se neke nepogodne situacije mogu spriječiti, odložiti ili ublažiti. Vrlo bitna činjenica jeste da problemi sa kojima se ljudi susreću nisi nužno materijalni, već se javljaju i u vidu poremećenih porodičnih odnosa, interpersonalnih odnosa, razvoda braka, bolesti zavisnosti, loše adaptacije u osnovne i srednje škole, adolescentne krize, neuspješno uklapanje u vršnjačko društvo, osjećaj odbačenosti itd. Samim tim dolazi do pomijeranja usluga socijalnog radnika sa materijalnih ka psiho-socijalnoj pomoći. Ne bi trebale postojati predrasude o socijalnom radu, jer klijent može postati i svaki pojedinac i porodica shodno situaciji koja ga zadesi. Socijalni rad današnjice sve više i više ide ka prevenciji samih problema i učenju produktivnijih obrazaca življenja.

3.1. Historijski razvoj socijalnog rada u školi

Socijalni rad u školama se pojavio u Americi 1906/ 1907. godine, kao dio pokreta univerzalne edukacije u nekoliko zemalja i to u New Yorku, Bostonu, Hartfordu i Chicagu. Javljanje socijalnog rada je veoma značajno u mnogim zemljama jer je školski socijalni rad razvio nova uputstva koja služe različitim nacionalnim prioritetima. Tokom razvoja školskog socijalnog rada u drugim evropskim zemljama primjetno je da su uloge i metode školskog socijalnog rada preuzete iz SAD-a. Potreba i problemi djece bili su glavni pokretač uključivanja socijalnih radnika (socijalne usluge). Prve socijalne radnike su finansirale agencije i građanska udruženja. Socijalni radnici su bili karika između škole i socijalne zajednice. Podsticali su uspostavljanje kontakata između škole i porodice i redovno pohađanje škole, te su ga tada prozvali „gostujućim nastavnikom“ ili „učiteljem u gostima“. Dakle, socijalni radnici bi omogućavali uslove za obrazovanje onih koji su u potrebi. Ljudi su imali pozitivna

iskustva od strane socijanih radnika u ispunjavanju mogućnosti za obrazovanje (Lučić, 2013).

U Hartfordu, socijalni radnici su rješavali probeme koje su djeca donosila iz kuće u školu čime bi narušavali edukativni proces. U New Yorku fokus rada socijalnih radnika u obrazovanju bio je na rješavanju faktora sredine koji su onemogućavali djeci migranata da se uključe u sistem obrazovanja. „Učitelji u gostima“ su sa radom u školi počeli prvi put 1913. godine, nakon što je Odbor za obrazovanje to odobrio. Od 1918. godine svaka država u SAD-u je usvojila zakonsku regulativu da je u svakoj školi obavezan rad socijalnog radnika. Louise Montgomery je razvila socijalni program u školi Hamline, u Chicagu, što je podstaklo mnogo godina kasnije razvoj usluga usmjerenih za školu i cijelu zajednicu. Ovi rani programi su bili prvi začeci prakse socijalnog rada u školi. Sredinom 20-ih godina prošlog stoljeća, školski socijalni rad se razvio kao posebno područje sa fokusom na sprječavanju maloljetničke delinkvencije. Također, bitno je spomenuti i uvođenje mentalne higijene u školama (Lučić, 2013).

Od 1940. do 1960. godine počinje se raditi na timskom radu i saradnji socijalnih radnika sa učiteljima i ostalim zaposlenicima škole, te tako postaju stručnjaci u rješavanju psihosocijalnih pitanja učenika. Akcenat se stavlja na traženje onoga što socijalni radnici i drugi stručni saradnici u školi imaju zajedničko. Početkom 80-ih godina 20-og vijeka došlo je do mnogih socijalnih promjena koje su otežavale porodični život i time povećavale broj djece pod rizikom. Samim tim su se mijenjale i vrste i broj socijalnih usluga što je socijalni rad kao profesiju učinilo potrebom i građanskim pravom svake mlade osobe sa poteškoćama (Lučić, 2013).

Socijalni radnik je uspostavljao kontakte i saradnje između osoba i institucija te je za to vrijeme ova profesija započela sa razvojem vlastitog identiteta, metodologije, teorije i organizacije (Allen-Meares, 2013).

Također je bitno spomenuti i Florence Pool kojoj pripadaju najveće zasluge za afirmaciju školskog socijalnog rada jer je preusmjerila profesionalni fokus rješavanja problema sa studije slučaja na djecu i škole koje se prilagođavaju jedni na druge, vodeći se idejom da svako dijete ima pravo na obrazovanje. Ulogu školskog socijalnog radnika je vidjela kao fleksibilnog profesionalca koji će razviti različite programe kako bi se prilagodio potrebama i svrsi škole. Polazi od teze da svako dijete ima pravo na obrazovanje ali da sva djeca nemaju uslove da to

ostvare, te da škola treba svakom djetetu omogućiti uslove za uspješno obrazovanje (Lučić, 2013).

Naime, u SAD-u je u posljednje tri decenije dvadesetog stoljeća socijalni rad sve više organizirano područje prakse SAD-a što se najbolje vidi kroz zapošljavanje velikog broja profesionalaca i razvoja literature. Udruženje socijalnih radnika je osnovano 1994. godine u Edwardsvilleu (grupa od 64 školska socijalna radnika) s fokusom na interdisciplinarni timski rad. Većina socijanih radnika u školi u SAD-u imaju magistarski rad iz oblasti socijalnog rada (MSW) i koriste naziv socijalne škole. Školski socijalni rad je sa radom u Kanadi počeo 40-ih godina prošlog vijeka i razvio se u kompletnu uslugu socijalnog rada, u kojoj je poboljšanje broja učenika i dalje glavna funkcija. Školske socijalne usluge variraju širom zemlje, kako u obimu tako i na način na koji su organizovani, s obzirom da svaka od 10 pokrajina imaju različite načine na koji se obrazovanje vrši. Najveća koncentracija je u Ontariju, gdje ima 400 školskih socijalnih radnika koji služe populaciji od 10 miliona ljudi. Većina kanadskih školskih socijalnih radnika su magistrirali socijalni rad (Alvarez, 2012)

U Velikoj Britaniji službenici za školovanje su regrutovani u kasnom periodu devetnaestog vijeka kao služba za sprovodenje zakona (Blyth, E. & Cooper, H., (2002) i razvila se u sadašnju poziciju službenika socijalne zaštite. Zaposleno je oko 3.000 službenika socijalne zaštite.

Školski socijalni rad razvijao se u nordijskim zemljama između 1940-tih godina 1970-ih naglašavajući pomoći djeci da dostignu svoj puni potencijal. Termin koji u ovim zemljama koriste za socijalne radnike u školama je socijalni kurator. U ovim zemljama se procjenjuje oko 1.600 socijalnih radnika na svojim funkcijama. Uloga socijalnog kuratora uključuje obavljanje funkcije socijalnog radnika, vođenje, savjetovanje, obuhvatajući širok spektar prevencije, intervencije i naglašavajući timski rad sa drugim stručnjacima.

Služba za obrazovanje u Gani pokrenula je program socijalne pomoći 60-ih godina prošlog vijeka s ciljem pružanja pomoći u školi kako bi osigurali da su potrebe djece ispunjene tako da oni mogu imati koristi od škole (Sossou M-A & Daniels T., 2002).

Razvoj školskog socijalnog rada u Njemačkoj počeo je 70-ih godina prošlog vijeka proširenjem socijalne pedagogije, tradicionalne profesije u većem dijelu Evrope. Broj školskih socijalnih radnika veoma varira od države do države, sa posebno velikim brojem u Zapadnom Berlinu i državi Nordrhein-Westphalen. Međutim, Zakon o zaštiti mladih (1990)

koji je podržao ideju pružanja usluga mladima u prirodnom okruženju zalagao se za značajno povećanje usluga kroz saradnju između agencija za zaštitu mlađih (Jugendhilfe) i škola (Wulfers, W., 2002).

Ujedinjeni Arapski Emirati su primijenili školski socijalni rad od 1972. godine, pružajući širok spektar programa. Ministarstvo za obrazovanje je postavio 419 muških socijalnih radnika u dječačkim školama i 575 žena socijalnih radnica u školama za djevojčice, što je ukupno 994 socijalnih radnika u 744 škole, a odnos 1.34 socijalnih radnika po školi. Da bi radili u školama, socijalni radnici moraju imati visoku stručnu spremu iz socijalnog rada sa četiri godine iskustva (Allen- Meares, 2013).

Ministarstvo prosvjete u Poljskoj je uspostavilo zanimanje socijalne pedagogije (pedagog skolny) 1975 godine. Ponuđene usluge su tipične usluge socijalnog rada a pedagozi moraju imati magisterski stepen iz pedagogije, sociologije ili psihologije (SSWAA, 1999).

Usluge socijalnog rada u poslednjih 5 decenija uvedene su u školama u: Australiji, Koreji, Japanu, Norveškoj, Austriji, Švajcarskoj, Novom Zelandu, Rusiji, Letoniji, Mađarskoj, Litvaniji, Estoniji, Saudijskoj Arabiji, Luksemburgu, Šri Lanki, Tajvanu, Mongoliji, Kini, Indiji, Singapuru, Pakistanu, Lihtenštajnu, Vijetnamu, Trinidad i Tobagu, Islandu, Indiji, Nigeriji, Francuskoj i Južnoj Africi (Gavrilović, 2013).

3.2. Razvoj socijalnog rada u školi u BiH

Prvi socijalni radnici koji su bili angažovani u obrazovanju u BiH su bili zaposleni u specijalnim školama i zavodima za djecu ometenu u psiho-fizičkom razvoju na temelju odredaba Zakona o specijalnim školama gdje je predviđeno zapošljavanje socijalnih radnika kao stručnih saradnika u vaspitno-obrazovnom radu (čl. 26). „Na prostoru bivše Jugoslavije, uvođenju socijalnog rada u (osnovne) škole, se pristupilo nakon usvajanja zaključka o uvođenju socijalnog rada i uputstava za njegovu organizaciju koje je donio Savjet za socijalnu politiku u novembru 1957. godine“ (Bašić, 2010: 180).

U Zakonu o osnovnoj školi iz 1965.godine se otvorila mogućnost uvođenja socijalnog rada u redovni sistem obrazovanja u našoj državi. S tim u vezi, prvi socijalni radnik je zaposlen u Osnovnoj školi „Ivan Cankar“ u Sarajevu. U samom početku uvođenja socijalnog rada u školama, bilo je različitih pristupa. U nekim školama ova funkcija se preuzimala putem

školskih odbora preko komisija za pedagoško-socijalni rad i zdravstveno-socijalni rad. U drugim školama su pitanja socijalnih radnika rješavali nastavnici u saradnji sa socijalnim radnicima, pedagozima, psiholozima iz centara za socijalni rad (Lučić, 2013).

Zavod za unapređenje socijalnog rada je 1965.godine izradio studiju pod naslovom „Socijalni rad u školstvu“. U studiji koju je sačinio Republički zavod za unapređenje socijalnog rada nalazi se podatak da su rezultati pokazali da je u našoj državi u to vrijeme bilo zaposleno samo 10 socijalnih radnika i to u Banja Luci i Sarajevu. Socijalni radnici koji su se obrazovali u Višoj školi za socijalne radnike bili su uposleni u sljedećim školama: Osnovna škola „Kasim Hadžić“ u Banja Luci, Osnovna škola „Ivan Cankar“ u Sarajevu, Škola učenika u privredi „Branko Lazić“ u Sarajevu, Osnovna škola „Ivan Goran Kovačić“, Osnovna škola „Pavle Goranin“ i Osnovna škola „Blagoje Parović“ u Novom Sarajevu. Socijalne radnike iz redova prosvjetnih radnika imaju Osnovna škola „Petar Kočić“, Osnovna škola „Vuk Karadžić“ i Osnovna škola „Džavid Haverić“ u Sarajevu (Zavod za unapređenje socijalnog rada, 1965) .

U BiH je u periodu od 1974. do 1985. godine, prema postojećim podacima iz oblasti obrazovanja bilo zastupljeno samo 19 socijalnih radnika. Jedan socijalni radnik je bio zaposlen u ustanovama predškolskog obrazovanja, deset u specijalnim školama i zavodu, šest u osnovnim školama i samo dva socijalna radnika u školama srednjeg usmjerenog obrazovanja. Uzrok nedovoljne zastupljenosti socijalnog rada u obrazovanju može biti i nedovoljno jasna zakonska regulativa koja je uvođenje socijalnog rada ostavljala kao mogućnost, a ne kao obavezu kao što je slučaj sa pedagogijom (Bašić, 2010).

U Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju iz 1978. godine (član 155.), svim školama je nametnuta obaveza da uposle pedagoga čime se njegov status izjednačavao sa statusom vaspitno-nastavnog osoblja. Međutim, u članu 156 se nalazi samo štura odredba kako „škola može imati i socijalnog radnika i druga stručna lica“. Skromna iskustva socijalnog rada u obrazovanju rezultat su nepostojanja strategije i koncepcije za razvoj ove profesije u obrazovnim ustanovama (Bašić, 2010).

Bitno je istaći to da na teritoriji Bosne i Hercegovine, socijalni rad u školi kao posebno područje socijalnog rada tek treba da doživi svoj razvoj i afirmaciju, jer je za zapošljavanje socijalnih radnika potrebno sistemsko rješenje (Lučić, 2013).

3.3. Definisanje socijalnog rada u školi

Prema Dervišbegoviću: „socijalni rad je stručna i znanstveno utemeljena djelatnost na preduzimanju mjera i akcija u cilju prevencije pojava socijalnih problema u lokalnoj zajednici, grupi i kod pojedinaca, kao i rješavanje stanja socijalne potrebe uz puno njihovo angažovanje kad im je pomoć potrebna“ (Dervišbegović, 2001: 34).

UN je dala sljedeću definiciju: „Socijalni rad je aktivnost namjenjena pružanju pomoći u cilju boljeg međusobnog prilagođavanja pojedinca i njihove društvene sredine.“ (Miković, 2007) Najpotpuniju definiciju su dale IASSW (Međunarodno udruženje škola za socijalni rad) i IFSW (Međunarodna federacija socijalnih radnika) koja glasi: „Socijalni rad kao profesija promoviše socijalne promjene, rješavanje problema u međuljudskim odnosima te osnaživanje i oslobođanje ljudi, sa ciljem povećanja blagostanja. Upraznjavajući teorije ljudskog ponašanja i socijalnih sistema, socijalni rad interveniše na mjestima gdje dolazi do interakcije ljudi i njihovog okruženja. Princip ljudskih prava i socijalne pravde su fundamentalni za socijalni rad.“⁷

Školskim socijalnim radom se djeci pruža pomoć tokom njihovog boravka u školi. Socijalni rad se smatra važnim segmentnom socijalizacije djece i mladih. Socijalni rad počinje tamo gdje nastaje socijalna izolacija i isključenost. On olakšava prelazak iz školskog u profesionalno okruženje.

„Cilj socijalnog rada i socijalne djelatnosti škole jeste u tome da se organizovano priđe rješavanju takvih socijalnih pitanja i problema od kojih zavisi normalno odvijanje nastave. Na njegovo organizovanje i uvođenje naročito nas upućuje složenost problema u gradovima i industrijskim centrima. Ekonomска kriza, svakodnevni porast troškova života i pad standarda utiče na nepovoljan socijalni položaj pojedinih kategorija učenika“ (Dervišbegović, 2010: 457).

Kada govorimo o uspješnom ostvarivanju socijalne zaštite učenika, onda možemo reći da se ona može organizovati, sprovoditi i ostvariti samo ukoliko upravni i stručni organi i društvene organizacije zajednički organizuju akciju na rješavanju zajedničkih socijalnih problema koji se pojavljuju kao ozbiljna smetnja samoj nastavi. Dolazi se do zaključka da bi se ovi problemi mnogo uspješnije rješavali ako bi u njihovom rješavanju učestvovao socijani radnik obzirom da iskustva škola u kojima postoji socijalni radnik to potvrđuju (Dervišbegović, 2010).

⁷ <https://www.scribd.com/presentation/57297827/Socijalni-Rad-u-ma-SZ-Drin>

Suština socijalnog rada u obrazovanju jeste rad sa učenikom, njegovom porodicom i životnom sredinom, dakle cijelokupna njegova životna situacija u školi, kao i skup socijalnih, ekonomskih, bioloških, psiholoških i fizičkih uslova. Socijalni i obrazovni rad imaju niz zajedničkih elemenata uz zajednički cilj: osposobljavanje mladog čovjeka za život. Za socijalni rad možemo reći da je temelj za razvijanje pozitivnih međuljudskih odnosa. Najviše je prisutan u mjestima gdje najčešće dolazi do interakcije među ljudima (škola). U vaspitno obrazovnoj ustanovi u kojoj se ispoljavaju različiti problemi i u kojoj se učenici suočavaju sa raznim poteškoćama, socijalni radnici bi trebali da otkrivaju različite incijative kojima bi se rješavali takvi problemi a naročito oni koji neposredno ometaju vaspitno obrazovni proces. Posao stručnog i sistematskog otkrivanja i praćenja socijalnih problema učenika i pružanja neposredne pomoći u okviru školskih mogućnosti obavlja služba socijalnog rada u saradnji sa odgovarajućim organima i ostalim faktorima radi njihovog rješavanja. Socijalni rad bi trebao biti integralni dio svakog odgojno obrazovnog sistema i trebao bi se provoditi kontinuirano, te biti prilagođen dobi i različitoj populaciji učenika. Kroz ostvarivanje socijalnog rada u školi, dijete bi trebalo biti potaknuto na sticanje znanja, kompetencija i vještina, potpomognuto u razvoju samopoštovanja i samopouzdanja kao i izgradnji vještina u nošenju sa životnim situacijama (Sadiković, 2016).

3.4. Uloga socijalnog radnika u školi

Socijalni radnici imaju veliku ulogu kada je u pitanju odgojno-obrazovnog procesa, a njihov doprinos se ogleda u širokom rasponu vještina koje se definišu kroz interakciju u timskom radu. Naime, školski socijalni radnici mogu raditi na različite načine kako bi riješili pojedine situacije i potrebe djece, a to su rad sa nastavnicima ili drugim stručnim licima jedan na jedan, zatim radom sa porodicom i užom životnom sredinom učenika, kao i samostalan rad sa učenicima. Dupper (2003) smatra da se zbog nedostatka jasno izražene uloge i sposobnosti školskog socijalnog radnika, može stvoriti prijetnja da se rad socijalnog radnika podcijeni i slabu razumije od strane ostalog školskog osoblja i vladajućih struktura. Na sličan način su i Garrett (2006) i Goren (2002) pozvali školske socijalne radnike da poboljšaju svoju vrijednost, održivost i vidljivost. Mnogi autori (Altshuler i Web, 2009; Constable, 2009; Franklin i Harris, 2007; Tower, 2000) su ukazali na potrebu za jasnije definisanom ulogom, jasnijim očekivanjima, tačnim obrazovnim zahtjevima, korisnim stručnim kompetencijama, te certificiranju među školskim psiholozima i školskim savjetnicima kao dokaz njihove važnosti.

S obzirom da se nije praktikovao angažman socijalnih radnika u školama, škole su po potrebi uključivale centre za socijalni rad za rješavanje pojedinačnih slučajeva. Najveći propust u takvoj praksi jeste taj što se to dešavalo najčešće onda kada su problemi u razvoju i ponašanju učenika već mnogo uznapredovali da je bila potrebna hitna intervencija socijalnog radnika. Uloga školskih socijalnih radnika bi se mogla prezentirati na sljedeći način:

- Socijalni radnici pomažu učenicima pri učenju, adaptaciji i socijalizaciji u razredu;
- Povezuju porodice učenika, školu te službe, institucije i ostatale resurse u lokalnoj zajednici;
- Imaju praksu upućivanja učenika ili njihovih roditelja za pomoć u ustanove u lokalnoj zajednici;
- Intervenišu i pružaju pomoć kada se dijete nađe u kriznoj situaciji;
- I jedna od najbitnijih uloga je upravo provođenje preventivnih programa u školama kako bi spriječili određene probleme i situacije u kojima bi se mogli naći učenici (Nelson, 1990).

Bitno je napraviti paralelu između socijalnih radnika u centrima za socijalni rad koji se povremeno uključuju u probleme učenika, i socijalnih radnika u školi koji su uposlenici škole u kojoj rade, tako da su njihovi zadaci i obaveze samim tim definisani pedagoškim standardima koje donosi prosvjetno pedagoški zavod. Grupa od 19 nacionalno priznatih stručnjaka iz oblasti školskog socijalnog rada su 1989 godine napravili popis zadataka koje socijalni radnici obavljaju u svom svakodnevnom profesionalnom radu:

- Odnosi sa djecom i porodicom i pružanje profesionalne pomoći;
- Odnosi sa nastavnicima i školskim osobljem i pružanje profesionalne pomoći;
- Pomoć drugom školskom osoblju:
- Društvena pomoć;
- Administrativne i stručne poslove (Nelson, 1990).

Ono što je od značaja za spomenuti jesu područja škole za koja je socijalni rad vrlo važan:

- Konsultacije s drugima u školskom sistemu i timski rad na odnosima koji čine konsultacije moguće;
- Procjena primjene naučnih saznanja na različite uloge u izravnoj službi (konsultacije, program razvoja);

- Direktan rad sa djecom i roditeljima, individualno ili u grupama;
- Pomoć u razvoju programa škole (Constable sar., 1999).

Školski radnici bi trebali biti važan dio stručnog, multidisciplinarnog tima u školi i da rade u saradnji sa:

- psihologima,
- pedagozima,
- učiteljima, nastavnicima i profesorima,
- direktorima škole,
- socijalnim pedagozima i
- administrativnim osobljem.

Da bi socijalni radnici iskoristili svoje mogućnosti i vještine na pravi način, neophodno je dopuniti ih sa potrebnim znanjima i vještinama za rad u odgojno-obrazovnim ustanovama.

3.5. Ciljevi socijalnog rada u školi

Osnovni cilj školskog socijalnog rada je da sva djeca imaju jednake mogućnosti za rast i razvoj, obrazovanje i zaštitu. Prema Gavriloviću, u literaturi se mogu razlikovati specifikovani ciljevi socijalnog rada u školi u odnosu na učenike, roditelje, školu i zajednicu.

On navodi sljedeće ciljeve socijalnog rada u školi:

- U odnosu na učenike, akcent je na pomoći socijalnog radnika učenicima da:
 - postignu maksimalne rezultate,
 - razumiju sebe i druge,
 - razviju/poboljšaju odnose s drugima,
 - savladaju stres i stresne situacije i
 - razviju sposobnost samostalnog donošenja odluka.

Kada sagledamo ciljeve socijalnog rada u odnosu na učenike možemo zaključiti da socijalni radnici nastoje pomoći učenicima da prevaziđu stresne situacije i da se osamostale. Kroz školovanje se učenici pripremaju za odrasli život, i imaju najbolju priliku za kvalitetan razvoj

svoje ličnosti u školskom okruženju.

- U odnosu na roditelje, socijalni radnik u školi pomaže roditeljima da:
 - učestvuju efikasno u obrazovanju svoje djece,
 - razumiju i zadovolje društvene i emotivne potrebe djece,
 - unaprijede porodičnu situaciju koja utiče na dijete,
 - razumiju programe dostupne djeci s posebnim potrebama,
 - efikasno koriste resurse u školi i zajednici.

Socijalni radnici pružaju pomoć roditeljima kako bi ostvarili što bolji odnos sa svojom djecom i kako bi razumjeli njihove društvene i emotivne potrebe. Od velikog značaja je učestvovanje roditelja u obrazovanju svog djeteta jer na taj način mogu pratiti i najmanje odstupanje u ponašanju i djelovati preventivno. Problemi u školi često znaju krenuti od nezainteresovanosti roditelja za školski život svog djeteta.

- U odnosu na školu, socijalni radnik pomaže školi da:
 - razumije faktore (kulturne, ekonomске, porodične, zdravstvene itd.) koji utiču na razvoj i ponašanje učenika,
 - koristi svoje resurse kako bi zadovoljila obrazovne, društvene i emotivne potrebe učenika,
 - promoviše bezbjednu školsku sredinu.

Socijalni radnik bi trebao iskoristiti svoje sposobnosti da doprinese školi u pronalaženju što pozitivnijeg i bezbjednijeg razvoja školske sredine. Školska sredina ima snažan uticaj na kompletan razvoj učenika, kako u edukativnom tako i u odgojnem smijeru pa bi bilo poželjno stvoriti jednu ugodnu i zdravu školskoj atmosferu.

- U odnosu na zajednicu, socijalni radnik pomaže zajednici da:
 - razumije školske programe, politiku i praksu,
 - smanji one spoljašnje faktore koji štetno djeluju na učenika,
 - razvije resurse koji će na adekvatan način zadovoljiti potrebe učenika i porodica (Gavrilović, 2013).

Spoljašni faktori lokalne zajednice u kojoj se škola nalazi često mogu imati negativno djelovanje na školsko okruženje. Ovim ciljevima socijalnog rada se doprinosi tome da zajednica razumije školske programe i da smanji sve negativne faktore koji štetno djeluju na učenike. U praksi, ciljevi socijalnog rada se definišu u svakoj konkretnoj sredini prema karakteristikama svake škole posebno, kao i lokalne zajednice u kojoj se škola nalazi, jer nijedna škola nema identične potrebe i probleme.

3.6. Zadaci socijalnog rada u školi

„U realizaciji zadatka socijalnog rada i socijalne djelatnosti škole najbolji put je izrada programa socijalne zaštite i socijalne djelatnosti škole a ta izrada bi trebala da se zasniva na proučavanju i praćenju uslova života i rada učenika u porodici i sredini gdje učenik živi“ (Dervišbegović, 2001:457).

Prema Dervišbegoviću, zadaci socijalnog rada u obrazovanju se prvenstveno ogledaju kao:

- zaštita učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica (nezaposleni roditelji, niska primanja, teške stambene prilike, višečlane porodice);
- zaštita učenika iz zdravstveno ugroženih porodica (učenici čiji roditelji boluju od TBC ili drugih zaraznih bolesti, psihički poremećaji i sl.);
- zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem (alkoholizam, kriminal, prostitucija, prosijačenje i sl.);
- zaštita učenika iz deficijentnih porodica (djeca iz razvedenih brakova, porodice u kojima je jedan roditelj umro ili poginuo, koje je jedan od roditelja napustio itd.);
- zaštita učenika koji su uslijed progona ili genocida ostali bez jednog ili oba roditelja, škola o ovim učenicima treba da vodi posebnu brigu;
- pomoći učenicima sa psihosocijalnim teškoćama i traumama kao posljedicom preživjelih trauma u ratu (sa ovom djecom treba organozovati savjetodavni rad);
- zaštita učenika čiji je razvoj ometen zbog porodičnih prilika (svađe, sukobi, asocijalne pojave u porodici i sl.);
- pomoći učenicima koji postižu slab uspjeh (dopunska nastava i dodatna nastava učenicima koji postižu nadprosječne rezultate);

- zaštita učenika sa razvojnom ometenošću (slabovidni, nagluhi, sa poremećajima u govoru i glasu, tjelesno invalidna, mentalno retardirana-granični slučajevi – IQ od 70 do 90, i ovi učenici ne mogu pohađati normalno odjeljenje ili ih treba uključiti u dopunska odjeljenja);
- rad s učenicima devijantnog ponašanja (odgojno zanemarenog i odgojno zapuštenoj djeci) – uključivanjem u sekcije slobodnih aktivnosti, individualnim radom itd. (Dervišbegović, 2001).

Među najvažnijim zadacima socijalnog rada u obrazovanju jesu zaštita i pomoć učenicima koji se nalaze u određenom stanju socijalne pomoći. Zadaci su bazirani na humanizmu i solidarnosti, i svaki zadatak je značajan na svoj način jer učenici dolaze iz različitih društvenih sfera i imaju različite potrebe. Kroz porodično okruženje i okruženje lokalne zajednice, socijalni radnik može realnije sagledati cjelokupnu situaciju u kojoj se neki učenik nalazi i zaključiti kakva pomoć mu je potrebna i zaštiti ga.

Kako bi se zaštitali učenici iz materijalno ugroženih porodica potrebno je obezbijediti: školski pribor i udžbenike, odjeću i obuću, organizaciju ishrane učenika (topli obrok), produženi boravak, besplatno upućivanje učenika u ljetovalište i zimovalište za vrijeme školskog raspusta uz saradnju sa centrom za socijalni rad, Crvenim krstom, mjesnom zajednicom i sl. To podrazumijeva i pomoć roditeljima u što boljem obavljanju vaspitnih funkcija te pomoć učenicima u pravilnom izboru zanimanja. Za realizaciju ovako koncepiranog programa, neophodan je stručni tim uz kadrovska i materijalna rješenja. Kako bi se obezbijedila ovakva materijalna sredstava potrebno je osnivanje fonda solidarnosti na nivou škole, korištenje sredstava Fonda dječije i socijalne zaštite, kao i obezjeđenje sredstava organizovanjem društveno korisnog rada učenika. Socijalnom zaštitom učenika se stvara mogućnost podjednakih uslova za razvoj i napredovanje što je značajan činilac otklanjanja i smanjivanja socijalnih razlika u najosjetljivijoj oblasti života. Ostvarivanje vaspitne funkcije u školi je u najvećoj mjeri uslovljeno ostvarivanjem i realizacijom njene socijalne funkcije (Dervišbegović, 2001).

4. METODE RADA SOCIJALNOG RADNIKA SA UČENICIMA

Kroz istraživanje provedeno 1989.godine, proizašla su četiri važna područja socijalnog rada u školstvu i to:

- Procjena, konsultacije i multidisciplinarni timski rad,
- Rad sa učenikom, porodicom i rad u zajednici (individualni i grupni rad), i
- Pomoć pri provedbi različitih programa u školi (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Ova područja predstavljaju metode rada socijalnog radnika sa učenicima u okviru škole.

4.1. Procjena, konsultacije i timski rad u školama

Procjena

Za procjenu možemo reći da je sastavni način razumijevanja onog što se događa u odnosima u učionicama, unutar porodice, te između porodice i škole. Procjena pruža osnovu za razvoj programa prevencije u školi i to je često formalni proces koji koristi mnoge od istraživačkih instrumenata i usmjerena je prema razvoju programa koji zadovoljavaju potrebe djece u školi.

Postoje dva aspekta definisanja procjene u školstvu. Prema prvom aspektu, procjena je sistematski način komuniciranja i razumijevanja onoga što se događa u razredu, unutar porodice i na relaciji između škole i porodice. Prema drugom aspektu, procjena je način traženja prostora za određenu intervenciju i najefikasniji učinak intervencije (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Od velikog značaja za ostvarivanje ciljeva i zadataka socijalnog rada u školi je procjena odnosno razumijevanje odnosa u školi, kući i lokalnoj zajednici učenika.

Procjenjuje se:

1. Relacija škole prema psihosocijalnim zahtjevima učenika i njegove porodice, što daje:

- Smjer i definiciju procjene,
- Pojašnjavanje ko su mogući subjekti za saradnju.

Iz naprijed navedenog možemo vidjeti da se procjenjuje koja je to relacija škole u odnosu na psihosocijalne zahtjeve učenika i njihove porodice.

2. Transakcija osobe sa okolinom:

- Prema načelima sistemske ekološke perspektive,
- Institucionalna i psihosocijalna procjena,
- Procjena uslova koji su potencijalni uzroci problema.

Socijalni radnik će procjeniti koji su to negativni uzorci od strane okoline koji stvaraju probleme u školskom okruženju.

3. Specifičan problem i potencijali osoba koje su uključene u problem;

4. Procjena mogućih promjena u razredu u:

- Odnosima,
- Zahtjevima,
- Očekivanjima.

Socijalni radnik procjenjuje potencijalne odnose među učenicima, njihove zahtjeve i očekivanja naspram školskih drugova, nastavnika/profesora, i znanja koja im nastavnici pružaju.

5. Procjena mogućih promjena u porodici u:

- Odnosima,
- Zahtjevima,
- Očekivanjima.

Procjenjuju se moguće promjene u porodici u odnosu na odnose, zahtjeve i očekivanja prema školi.

6. Procjena mogućih promjena u strategijama suočavanja učenika sa zahtjevima (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Promjenu u pristupu mijenjaju učitelji/nastavnici/profesori i roditelji. Školski socijalni radnik radi sa učenicima, sa roditeljima i sa nastavnim osobljem na promjeni.

U okviru ove vještine procjenjuju se potrebe:

- Na relaciji škola-zajednica-specifične potrebe učenika radi razvoja programa koji će odgovoriti na njegove potrebe;
- U kontekstu iskustava učenika (prezentacija potreba učenika upravi škole, nastavnom osoblju, članovima zajednice).

Socijalni radnik u školi procjenjuje potrebe koje se tiču škole, zajednice i specifičnih potreba učenika a sve u što veću korist učenika.

Prema Maslovlevom⁸ konceptu motivacije, razlikujemo sljedeće bazične ljudske potrebe:

- Biološke,
- Emocionalne,
- Socijalne i
- Duhovne potrebe

Procjena potreba je važan element u iznalaženju promjena, pri čemu bi socijalni radnik morao naći nazuinkovitije okruženje i mjesto za sprovođenje intervencije, a društvo mora osigurati zadovoljenje tih potreba (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Prikupljeni podaci sadrže informacije o specifičnostima, postignućima, znanjima, ponašanjima, potrebama i mišljenima ljudi uključenih u problemsku situaciju. Potrebe su normativni koncept i određene su društvenim, ekonomskim i političkim uslovima.

⁸ Teorija Abrahama Maslova je jedna od najpoznatijih i najčešće citiranih teorija na Zapadu. Poznata je i kao teorija o hijerarhiji potreba. Po ovoj teoriji ljudske potrebe su hijerarhijski organizovane na pet nivoa.

Procjenu treba provesti radi:

- Boljeg razumijevanja problema (sprecifičnosti, dinamika, posljedice);
- Stvaranja ideja o uzrocima i mogućim intervencijama;
- Upoređivanja učenika sa učenicima drugih škola;
- Kompletiranje izvještaja o procjeni potreba koji treba biti dio prijedloga intervencije;
- Razgovora sa upravom škole o postojanju problema;
- Argumentiranja razloga za uvođenje novog programa kojim bi se riješio problem;
- Osiguranja informacija koje će pomoći u planiranju i uvođenju novih programa;
- Uticaja na Zakonske odredbe (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Iz navedenog primjećujemo da je probleme sa kojima se suočavaju učenici lakše razumjeti i riješiti ukoliko socijalni radnik procijeni specifičnost svakog problema, dinamiku kao i posljedice. Kroz proces procjene, socijalni radnik će doći do ideja za moguće intervencije u cilju zajedničkog prevazilaženja datog problema.

Vrste podataka u procjeni mogu biti:

- Specifičnosti koje opisuju istraživanu populaciju (dob, spol, etnička pripadnost i sl.);
- Učestalost pojave i usporedba prijašnjih podataka;
- Znanje o problemu (šira perspektiva);
- Ponašanje (odsustvo s nastave, pijenje alkohola, problemi u prehrani i sl.);
- Želje – šta učenici žele.

U procesu procjene socijalni radnici u školama mogu doći do podataka koji će im poslužiti u radu sa učenicima. Ti podaci mogu biti smijernice o ponašanju učenika tokom i van nastave, afinitetima učenika po pitanju školskog gradiva ili vannastavnih aktivnosti i sl. U planiranju procjene trebamo odrediti šta želimo saznati i koje nam informacije trebaju da bismo donijeli odluku i odrediti najbolji izvor informacija.

Informacije koje su nam potrebne za planiranje programa u školi:

- Broj djece u zajednici;
- Broj djece koja žive u siromaštvu;
- Broj djece sa posebnim potrebama;

- Broj djece u jednoroditeljskim porodicama i porodicama u kojima oba roditelja rade izvan kuće;
- Mobilnost stanovništva - da li se često mijenja struktura učenika radi čestih selidbi porodice;
- Učestalost pojave nasilja i kriminalnih djela maloljetnika;
- Postojeći resursi koji mogu pomoći u realizaciji programa (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Kako bi socijalni radnici mogli planirati odgovarajuće programe u školi, služit će se nizom informacija prikupljenih o učenicima i njihovoj porodici, njihovoj materijalnoj situaciji kao i o lokalnoj zajednici.

Kvalitativna procjena potreba uključuje:

- Intervjuisanje roditelja, nastavnika i učenika;
- Posmatranje različitih situacija (razred, igralište, porodica, zajednica);
- Provođenje ankete;
- Formalni instrumenti: baze podataka škole i zajednice.

Da bi socijalni radnik u školi zaključio kvalitetnu procjenu neophodno je da se služi tehnikama poput intervjeta i ankete kako bi dobio relevantne informacije od učenika, roditelja i nastavnika/profesora.

Fokus treba uvijek biti na dinamici odnosa, a ne samo na određenoj osobi, a traženje potencijala učenika, porodice i škole ima prioritet pred identifikacijom nedostataka (Constamble i sar. 1999, Constamble, 2006).

Konsultacije

Konsultacije možemo definisati kao interaktivni proces koji se događa između osobe u potrebi i pomagača. Važno je da se konsultant u toku konsultacija osjeća ugodno i da je prihvaćen i poštovan.

Konsultant (učenik, učitelj/nastavnik/profesor, roditelj) mora znati šta su konsultacije i koju vrstu pomoći može dobiti (Constamble i sar. 1999, Constamble, 2006).

Postoje četiri razloga zbog kojih nastavnici mogu imati problema sa učenicima:

- Potreba za znanjem (npr. zašto je učenik nemiran u vrijeme nastave – školski socijalni radnik nudi znanje);
- Potreba za vještinama (npr. nastavnik ima znanje o deficitu pažnje ali nema vještine koje bi koristio u pristupu učeniku- školski socijalni radnik nudi mogućnosti za razvoj vještina);
- Potreba za samopouzdanjem (npr. nastavnik ima znanje i vještine ali nema samopouzdanje – školski socijalni radnik organizira radionicu u cilju međuljudske podrške);
- Potreba za objektivnošću (npr. nastavnik postaje previše blizak ili previše udaljen od učenika – školski socijalni radnik ispituje profesionalne potrebe nastavnika, njegove profesionalne ciljeve i profesionalni identitet) (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Problemi u komunikaciji nastavnog osoblja i učenika su različiti a često se znaju vezivati za nesuglasice po pitanju znanja, gdje nastavnik traži određeno znanje dok učenik to znanje ne pruža i pokazuje neposlušnost tokom nastave. Pored toga problemi se znaju javljati i kod nastavnika/profesora kada on ima znanje o deficitu pažnje ali nema razvijene vještine koje bi koristio u pristupu učeniku. Manjak samopuzdanja i nedostatak objektivnosti kod nastavnika mogu biti razlozi zbog kojih nastavnici i učenici mogu ući u konflikt. Školski socijalni radnik nudi znanje i vještine nastavnom osoblju kako bi savladali ovakve prepreke u radu sa djecom.

Timski rad u školama

Tim možemo definisati kao stalnu grupu ravnopravnih stručnjaka raznih profesija ili specijalnosti u kome svaki član ima svoju označenu oblast. Kada je u pitanju timski rad u školstvu, on ima niz prednosti u odnosu na individualni rad (Constable i sar. 1999, Constanble, 2006).

Ekonomске, obrazovne i društvene promjene koje se dešavaju u periodu tranzicije, napravile su porodični život težim, povećali broj učenika sa rizikom za pojavu poremećaja u ponašanju, a samim tim i raspon usluga koje su potrebne učenicima, roditeljima i školi. Zbog toga je neophodno da socijalni radnik u školi radi individualno, tako i u saradnji sa drugim stručnjacima u školi i u lokalnoj zajednici. Školski socijalni radnici su veoma važan dio stručnog tima u školi i rade u saradnji sa psiholozima, pedagozima, defektologima, nastavnim kadrom, direktorima škole i administrativnim osobljem. Samim tim je ova saradnja veoma značajna s obzirom da omogućava prikupljanje različitih informacija o ličnosti i ponašanju učenika, njegovoj porodici i problemima sa kojima se suočava, te se na taj način stvaraju perspektive kako bi osigurala podršku djetetu, njegovoj porodici i školi.

Kako bi saradnja bila uspješna, potrebno je da svaki član tima zna svoju ulogu i da obavlja svoj posao korektno te da zna granice svojih kompetencija. Timski rad proizilazi iz različitosti a ne iz sličnosti obrazovanja i kompetencija stručnjaka. Članovi u timu su međusobno različiti ali su im prava jednaka. Stručnjak za jednu oblast ravnopravno će sarađivati sa stručnjakom za drugu oblast, sa ciljem dolaska do zajedničkog rješenja koji uključuje proces saradnje. Ono što je bitno spomenuti jeste činjenica da je jedan od najzahtjevnijih zadataka u primjeni socijalnog rada u školi definisanje posebnosti, odnosno, šta je to drugačije u socijalnom radu u odnosu na druge profesionalne pomagače (Lučić, 2013).

Rad tima obavlja se u tri faze:

- Zajednički prethodni sastanak radi utvrđivanja zadataka svakog člana tima kao cjeline (svaki član tima odgovara za dio posla koji je njemu povjerен);
- Nakon toga dolazi samostalni, individualni rad svakog člana tima radi prikupljanja podataka;
- Primarni sastanak na kome se daje i donosi zajedničko mišljenje i nalaz o slučaju kao i mјere koje treba preduzeti u dalnjem tretmanu (Constance i sar. 1999, Constance, 2006).

Timski rad i saradnja između članova tima su ključ do ostvarivanja uspješnih programa kojima se pomaže učenicima u prevazilaženju njihovih problema tokom nastave i izvan nje. Različitost članova tima je bitna u sagledavanju problema učenika iz različitih uglova, u cilju osiguravanja pomoći i podrške učenicima. Članovi tima rade zajednički ali i samostalno kako bi prikupili podatke i obavili dio posla koji je njima namjenjen.

Timski rad podrazumijeva:

- Zajedničko donošenje odluka – saradnja;
- Razmjena znanja, perspektiva i vještina;
- Različiti pristupi u razmišljanju i procesiranju;
- Sposobnost ustrajnog rada na zahtjevnim problemima (Constance i sar. 1999, Constance, 2006).

Iz naprijed navedenog možemo vidjeti da se kroz timski rad odluke donose zajednički, razmjenjuju se znanja i vještine i svaki stručnjak iskazuje svoj stav i mišljenje.

Školski socijalni radnici mogu biti uključeni u rad stvaranja pozitivne školske klime tako da:

- Preporučuju metode učenja koje uključuju saradničko učenje;
- Zagovaraju zajednički rad učitelja/nastavnika/profesora i učenika;
- Potiču aktivitet učenika i njihovo međusobno pomaganje (Lučić, 2013).

Školski socijalni radnici učestvuju u stvaranju pozitivne školske klime kroz svoje preporuke koje se tiču metoda saradničkog učenja, zajedničkog rada učenika i profesora kao i podsticanja učenika da se međusobno pomažu što stvara jednu pozitivnu atmosferu tokom nastave.

Članovi tima su spremni na:

- Koordiniranje njihovog posla da bi izvršili zajednički cilj;
- Uvjerenje da svaki član tima ima jedinstvenu i potrebnu stručnost;
- Jednako vrednovanje doprinosa svakog člana tima;
- Podjela vođenja u timu na sve članove;
- Korištenje komunikacije „licem u lice“;
- Završna faza – svrha: provjera dogovorenog, bilježenje dogovorenog (Lučić, 2014).

U timskom radu članovi tima cijene doprinos svakog člana tima uz dogovor o dalnjem radu, a poslovi se dijele na sve članove podjednako što dovodi do uspješne i kvalitetne saradnje između njih.

Svaki multidisciplinarni timski rad mora posjedovati:

- Timsku povezanost (tim kao interpersonalni sistem);
- Timsku saradnju (ključ uspješnosti tima);
- Timske odnose (o njima ovisi uspješnost i trajnost tima);
- Timsku komunikaciju (loša komunikacija, loš tim);
- Timsko prilagođavanje (lično i stručno);
- Timsku psihodinamiku (lične stvarnosti, doživljaj, strahovanja članova tima) (Lučić, 2013).

Kroz ovu podjelu je evidentno da svaki tim mora imati određene segmente potrebne za kvalitetno funkcionisanje a oni se ostvaruju kroz timsku povezanost, saradnju, međusobno dobre odnose, komunikaciju, prilagođavanje i psihodinamiku.

Postoje tri ključna oslonca konstruktivnog saradničkog odnosa a to su:

- reciprocitet,
- fleksibilnost i
- profesionalni integritet (Hornby i Aktins, 2000) prema (Srna, 2001:338).

Svaki tim bi trebao poštovati ova tri oslonca konstruktivnog saradničkog odnosa kako bi ostvarili dobar i kvalitetan rezultat.

4.2. Rad socijalnog radnika sa učenicima

U radu sa učenicima, socijalni radnik primarno polazi od percepcije problema od strane učenika, u skladu sa njihovim sposobnostima da izloži problem. Percepcija problema od strane nastavnog osoblja može biti drugačija jer oni mogu definisati problem kao neprilagođenost učenika na školsku situaciju. U toku procesa rješavanja problema učenika, neophodno je zajedničko djelovanje socijalnog radnika i nastavnika odnosno profesora. Socijalni radnik u toku prvog (uvodnog) sastanka sa roditeljima, razgovara o roditeljskoj percepciji problema i traži njihov pristanak za tretman. Procjenjuje se socijalni kontekst. Prvi intervju sa djetetom se može obaviti tek nakon 2-3 sastanka, nakon što se dijete u potpunosti osloboди i navikne. Kao što je već i poznato za profesiju socijalnog rada, tokom sastanaka se primjenjuju osnovni principi poput poštovanja ličnosti učenika, čuvanja profesionalne tajne, osnaživanje i individualni pristup. Ono što je također praksa u radu sa učenikom jeste model

kućne posjete. Taj model služi za pružanje podrške, uvid i nadzor kada postoji sumnja na nasilje u poridici. Kućna posjeta u kontekstu škole ima veliku preventivnu vrijednost (Polovina, 2007).

Osim ovoga, socijalni radnik će samim tim i procijeniti kvalitete komunikacije na relaciji dijete – roditelj i interakciju između porodice, te će stvoriti most između škole i kuće kako bi se procijenilo to koliko su roditelji uključeni u školske obaveze djeteta, njegov uspjeh i slično (Lučić, 2013).

Procjena potreba djeteta i njegove porodice, koristeći i prilagođavajući odgovarajuće metode i tehnike socijalnog rada i imajući u vidu dijete u njegovom kontekstu razvoja u okruženju kao osnovni okvir, te gradeći specifičan odnos s djetetom i njegovom porodicom, obojen humanističkim obilježima i multidisciplinarnim pristupom, mogu da dovedu do unapređenja i razvoja pojedinaca i porodice, kao humanizacije društva – što i jesu pravi ciljevi socijalnog rada sa pojedincem i porodicom (Šućur-Janjetović, V., 2013).

Školski socijalni radnik u radu sa učenikom pojedincem polazi od sljedećih postupaka:

- Socijalni radnik u školi ne radi bez zahtjeva za savjetovanjem;
- Osoba koja je zatražila savjet, nakon prvog kontakta odlučuje da li želi uslugu savjetovanja;
- Socijalni radnik zajedno sa klijentom iznalazi rješenje, a svoje prijedloge nikada ne nameće;
- U procesu savjetovanja, socijalni radnik se ponaša neutralno i ne osuđuje učenika;
- Socijalni radnik postavlja pitanja ali nikada pitanje „zašto“ (Gotzmann prema: Drilling, 2003: 25).

Školski socijalni radnik pristupa radu sa učenikom pojedincem onda kada na njegovu adresu stigne zahtjev za savjetovanje koji mogu podnijeti roditelji, članovi uže ili šire porodice, neko iz učenikove okoline itd. Dužnost socijalnog radnika je da u radu sa učenikom bude neutralan, da ga ne osuđuje kako bi se učenik osjećao sigurno i opušteno u razgovoru.

Školski socijalni radnik istražuje činjenice vezane uz okolinu na razini:

- Školskog uspjeha učenika;
- Socijalnog okruženja učenika;

- Razvojnih uslova učenika;
- Emocionalnih aspekata.

U radu sa učenikom, bitno je ispitati sve aspekte djetetovog života počevši od socijalnog okruženja, školskog uspjeha, ravojnih uslova učenika i emocionalnih aspekata. Na taj način socijalni radnik ostvaruje uvid u djetetov nastavni i izvannastavni život i stvara mogućnosti za bolje razumijevanje problema učenika.

Ono što spada u direktni rad sa učenikom su i aktivnosti na unapređenju obrazovanja i zapošljavanja, i to

- Pomoći pri savladavanju školskog gradiva/ instruktivna nastava;
- Unapređenje načina učenja;
- Upućivanje na druge profesionalce/ organizacije za unapređenje školskog uspjeha;
- Nabavka školskog pribora;
- Pomoći u kvalitetnoj organizaciji slobodnog vremena;
- Razvijanje strategije traženja posla;
- Kontaktiranje potencijalnih poslodavaca (Hope and homes for children, 2007):⁹

Kroz ove aktivnosti se unaprjeđuje obrazovanje učenika i ostavlja prostor za moguću pomoći prilikom zapošljavanja nakon završetka školovanja, što je od velike koristi za učenika jer se on kroz proces školovanja priprema za odrasli život.

Učinkovito vođenje razreda započinje razvojem njegujućih odnosa sa učenicima. Kada govorimo o školi kao obrazovno odgojnoj instituciji, onda je vrlo važno naglasiti da je rad sa učenicima od velikog značaja za kompletan razred i funkcionisanje školskog sistema (Phelan i sar., 1996 u Bye i Alvarez, 2006).

4.3. Rad socijalnog radnika sa porodicama

Najvažniji segment u djetetovom funkcionisanju u školi i uspjehu jeste upravo njegova porodica i njen odnos prema samom djetetu. Veoma je bitana posvećenost porodice prema

⁹ Hope and Homes for Children (HHC) je britanska registrovana humanitarna organizacija koja radi sa djecom, njihovim porodicama i zajednicama u 7 zemalja Centralne i Istočne Evrope i Afrike.

školi, njihova zainteresovanost i angažovanost u odgojno obrazovni proces njihovog djeteta. Temeljem dugogodišnjeg iskustva u radu sa učenicima Constable i Lee (2004) su zaključili da porodica u modernom i kompleksnom društvu ne može odgajati svoju djecu bez saradnje sa školom i njene pomoći, kao što ni škola ne može kvalitetno obrazovati učenike bez saradnje sa porodicama. Iskustvo je pokazalo kako djeca obično imaju bolji školski uspjeh ukoliko su njihovi roditelji imali pozitivno lično iskustvo sa školom u vrijeme vlastitog školovanja (Gleason i Massat, 2006).

Uloga školskog socijalnog rada je bazirana na:

- Podsticanju saradnje i međuzavisnosti škole i porodice učenika;
- Promjeni uslova u sredini učenika (male promjene u školi i porodici mogu donijeti velike rezultate);

Evidentno je da školski socijalni rad podstiče saradnju između škole i porodice, gdje socijalni radnik radi na promjeni uslova u sredini učenika. Nije nužno da velike promjene mogu donijeti i velike rezultate. Nekada i manje promjene u školskom ili porodičnom okruženju znaju donijeti uočljive i pozitivne komentare.

Cilj ovog rada jeste da se kroz savjetodavni rad utiče na otklanjanje uzorka koji stvaraju teškoće učenicima, i to kroz:

- Vođenje individualnih razgovora sa učenicima i njihovim roditeljima i pružanje pomoći pri rješavanju problema koji ometaju učenje;
- Grupni rad sa učenicima i roditeljima;
- Upućivanje učenika drugom stručnjaku ili u odgovarajuću ustanovu.

Pored individualnih razgovora sa učenicima i njihovom porodicom, školski socijalni radnik vodi i obavlja grupni rad sa njima, a ukoliko procijeni da ima potrebe upućuje učenike drugom stručnjaku koji je kompetentan u pružanju adekvatne pomoći učeniku.

Kada je porodicama potrebna pomoć školskog socijalnog radnika?

- Kada dijete pokazuje prve znakove poremećaja u ponašanju;
- Kada dijete pokazuje prve znakove deficit-a pažnje (ADHD-a);

- Kada dijete pokazuje prve znakove poteškoća u socijalnom funkcionisanju (interakcije sa okolinom);

Ono što je bitno istaći jeste to da roditelji ne bi trebali čekati da problem sa kojim se njihovo dijete suočava poprili šire razmjere već bi trebali intervenisati čim primijete bilo kakvo odstupanje u ponašanju.

Svrha posjete socijalnog radnika porodičnom domu učenika:

- Socijalni radnik može pomoći u procjeni kvalitete komunikacije na relaciji dijete-roditelj, i tipa interakcije između članova porodice;
- Pomaže u stvaranju mosta između kuće i škole (uvid u to koliko su roditelji uključeni u školske obaveze djeteta, koliko su upoznati sa njegovim uspjehom ili neuspjehom, koliko su zaniteresovani za njegovo rješavanje i konstruktivnu pomoć djetetu te partnersku saradnju sa školom i sl.);
- Pomaže u sagledavanju problema neopravdanih i čestih izostanaka učenika sa nastave, jer se tako mogu razumjeti razlozi učenikovog izostajanja (Lauchlan, 2003).

Kada govorimo o timskom radu školskog socijalnog radnika sa porodicama učenika onda to podrazumijeva i kućne posjete porodičnom domu učenika. Kroz kućne posjete će socijalni radnik imati priliku procijeniti komunikaciju između roditelja i djeteta te će imati i uvid u to koliko su roditelji uključeni u školske obaveze i uspjeh svog djeteta.

Školski socijalni radnik bi trebao imati sposobnosti porodičnog terapeuta. Porodična terapija je terapijski proces, odnosno tretman koji se postiže uvođenjem promjena i interaktivnih obrazaca ponašanja u porodici s ciljem otklanjanja i ispravljanja prisutnih porodičnih problema i poremećaja. Ukoliko socijalni radnik procijeni porodičnu situaciju onda može i pomoći u razumijevanju problematike učenika i u pronalaženju rješenja problema u kojem se on našao.

Procjena porodične situacije uključuje:

- Razumijevanje odnosa među članovima porodice;
- Upoznavanje sa obavezama i očekivanjima učenika u razredu i porodici;
- Procjenu napretka u razvoju djeteta;
- Procjenu strategija za preživljavanje.

Procjena porodične situacije je izuzetno značajna kako bi socijalni radnik procijenio sa čim raspolaže u radu sa porodicom učenika kroz njihove međusobne odnose i kroz očekivanja učenika u razredu i u porodici.

Procjena potreba porodice odvija se na osnovu:

- Informacija iz škole;
- Intervjua sa djecom i porodicom;
- Informacija iz službi socijalne zaštite (Hope and Homes for Children, 2007).

Socijalni radnik prikuplja informacije iz škole, službi socijalne zaštite i kroz intervju sa učenikom i porodicom kako bi procijenio potrebe porodice učenika.

Direktan rad u porodici obuhvata:

- Edukaciju;
- Savjetovanje;
- Redovne posjete porodici;
- Poboljšanje komunikacije;
- Pružanje informacija o pravima i mogućnostima ostvarivanja prava;
- Nabavka školskog pribora (Hope and Homes for Children, 2007).

Pored savjetovanja, socijalni radnik radi na poboljšanju komunikacije roditelja sa djetetom kako bi dijete stvorilo naviku da češće otvoreno razgovara sa roditeljima o tome šta ga muči i kakav problem ima. Roditelji i djeca najčešće nisu upoznati sa pravima i mogućnostima ostvarivanja istih pa je zadatak socijalnog radnika da ih informiše o tome.

Direktan rad sa porodicom također obuhvata:

1. Poboljšanje uslova življjenja:

- Pomoći pri renoviranju životnog prostora;
- Pomoći pri pronalaženju boljeg stambenog prostora;
- Povezivanje sa resursima u zajednici radi ostvarivanja različitih subvencija;
- Pomoći pri boljem organiziranju životnog prostora kako bi dijete imalo svoj kutak;

- Unapređenje higijenskih navika kod djece i pojedinih roditelja (Hope and Homes for Children, 2007).

Rad školskog socijalnog radnika podrazumijeva i pomoć oko stambenog pitanja učenika gdje socijalni radnik pomaže da se unaprijedi i poboljša životni prostor djeteta kako bi ono živjelo u što boljem ambijentu sa higijenskim uslovima. Kada je dijete zadovoljno životnim prostorom i kad ima pristojne uslove za život, biti će više fokusiran na školu i druženje sa vršnjacima iz razreda.

2. Unapređenje porodičnih odnosa i odnosa sa drugima:

- Unapređenje vještina komunikacije;
- Podsticanje na nenasilno rešavanje konflikta;
- Jačanje veze među članovima porodice;
- Razvijanje odgovornosti;
- Afirmacija pozitivnih stavova prema zajednici;
- Jačanje emotivnih veza;
- Doprinos poboljšanju ponašanja djeteta;
- Jačanje socijalnih vještina.

Školski socijalni radnik pomaže i prilikom unapređenja porodičnih odnosa, podsticanjem nenasilnog ponašanja kako učenika tako i roditelja. Učenici srednjih škola se nalaze u adolescentnom razdoblju koje je skljono nepokazivanju emocija prema roditeljima, a roditelji koji su previše zauzeti svojim poslovnim životom nemaju vremena posvetiti pažnju i roditeljsku emociju djetetu. Socijalni radnik će pomoći prilikom jačanja emotivnih veza i odnosa između učenika i roditelja.

3. Poboljšanje fizičkog i mentalnog zdravlja:

- Pomoći pri ostvarivanju zdravstvenog osiguranja;
- Upućivanje na adekvatnog medicinskog stručnjaka;
- Savjetovanje;
- Finansijska podrška za kupovinu lijekova.

Dobro mentalno i fizičko zdravlje učenika je veoma bitno, pa će socijalni radnik pomoći i prilikom ostvarivanja zdravstvenog osiguranja. Ukoliko procijeni da je potrebno, učenika će uputiti adekvatnom medicinskom stručnjaku kako bi pomogao u očuvanju njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja.

4.4. Rad socijalnog radnika u zajednici

Lokalna zajednica treba da bude uključena u proces obrazovanja djeteta kako bi se ostvarila veza između ljudi iz djetetovog okruženja, različitih djelatnosti i profesionalaca u školi. Školski socijalni radnik treba da posjeduje vještine za poticanje takve saradnje jer je ona neophodna u postizanju zajedničkih ciljeva. Saradnja škole sa ustanovama u lokalnoj zajednici može uspješno i preventivno djelovati na pojavu poremećaja u ponašanju učenika.

Školski socijalni radnik može pomoći školama da ostvare saradnju sa lokalnom zajednicom i to na sljedeće načine:

- Zbližiti subjekte lokalne zajednice da razgovaraju o potrebama, ciljevima i strategijama za poboljšanje uspjeha učenika;
- Rad s ključnim resursima u lokalnim zajednicama (vjerskim organizacijama, sportskim i rekreacijskim centrima, poslovnim udruženjima) da pomognu zajednici da identificiraju potrebe i razviju servise za njihovo zadovoljavanje (npr. programi u vannastavnim aktivnostima, programi zapošljavanja, volonterski rad itd.)

Zbližavanjem subjekata lokalne zajednice i radom s ključnim resursima, školski socijalni radnik će pomoći zajednici da identificuje potrebe i razvije servise za njihovo zadovoljavanje.

Najvažniji oblik saradnje škole sa lokalnom zajednicom ostvaruje se kroz saradnju sa centrom za socijalni rad prema mjesnoj nadležnosti. Centri za socijalni rad su po prirodi poslova koje obavljaju upućeni na saradnju sa školama i drugim vaspitnim ustanovama na svom području. Kada se radi o učenicima kod kojih u toku školovanja dolazi do raznih promjena i poteškoća koje se odražavaju na opšti uspjeh u školi, onda je prirodno da se ti problemi rješavaju zajedničkom koordiniranom akcijom centra i škole. Ovu saradnju treba učiniti organizovanom i permanentnom. Centri mogu pružiti školama dragocjenu pomoć, naročito u rješavanju problema vaspitne zapuštenosti, problema materijalno nebezbjedenih učenika, nesređenih

porodičnih prilika kod učenika, u sagledavanju uzroka izrazito slabog uspjeha učenika i u evidentiranju, kategorizaciji i zaštiti djece sa fizičkim i psihičkim nedostacima (Dervišbegović, 1998: 434).

Socijalni radnik u školi primjenom metode socijalnog rada u zajednici čini singjeriju između škole i lokalne zajednice na čijem području škola djeluje. Primjena ove metode u praksi zahtjeva dodatna znanja i vještine socijalnog radnika, ali također i spremnost svih subjekata u zajednici na zajedničko djelovanje u cilju prevencije poremećaja u ponašanju učenika.

Pored centara za socijalni rad, škola također može da ostvaruje saradnju sa odgojno-obrazovnim, zdravstvenim, socijalnim i rekreativnim ustanovama u lokalnoj zajednici. Osnovni zadatak školskog socijalnog radnika je unapređenje saradnje između učenika, roditelja, učitelja/nastavnika/profesora i lokalne zajednice. Zajednička aktivnost na nivou mreže ustanova i nevladinih organizacija u lokalnoj zajednici uz neophodnu međuprofesionalnu saradnju, olakšava rješavanje problema maloljetničke delinkvencije kao i prevencije svih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja djece i drugih maloljetnika. Jedan od bitnih uslova ostvarivanja uspješne uloge i funkcije škole na prevenciji poremećaja u ponašanju učenika jeste neophodna saradnja i zajednički rad škole sa roditeljima i mrežom ustanova na nivou lokalne zajednice koje se bave mladima i njihovim aktivnostima (Miković, 2004: 323).

To mogu biti sportske, zdravstvene, naučne, vjerske, umjetničke, kulturne, socijalne, humanitarne i druge institucije i udruženja građana. Saradnja škole sa lokalnom zajednicom ima za cilj razvijanje i jačanje kapaciteta škole za iniciranje i primjenu školskih preventivnih programa. Ogleda se u uspostavljanju, unapređivanju i održavanju partnerskih veza između škole i različitih institucija i službi lokalne zajednice. Saradnja sa faktorima u zajednici može biti formalna i neformalna. Održavanje neformalnih i prijateljskih odnosa često nije dovoljno za uspješno preventivno djelovanje. Dugoročni ugovori koji definišu odnose, obaveze i pravila svih učesnika mogu se ustanoviti tek formalizovanjem saradnje. Osnovni preduslov je da institucije sa kojima škola nastoji da razvije saradnju raspolažu sa ljudskim, tehničkim i finansijskim resursima kojima je moguće kompenzovati nedostatke u unutrašnjim kapacitetima škole (Žunić-Pavlović i dr. 2010:139).

Otvaranje škole prema zajednici znači proširenje njene djelatnosti. Rad socijalnog radnika u zajednici ima tri glavna zadatka:

- Promjena društvenog i ekonomskog sistema koji kontrolisu pristup resursima za zadovoljavanje različitih potreba;
- Razvijanje dostupnih resursa;
- Pomoć klijentima u ostvarivanju njihovih prava (Kirst – Ashman i Hull, 1993):

Socijalni radnik će nastojati da promijeni društveni i ekonomski sistem i da razvije dostupne resurse te će na taj način proširiti djelatnost zajednice.

Socijalni radnik koji radi u zajednici mora znati kako lokalna zajednica funkcioniše. Suštinske funkcije lokalne zajednice razlikuju se od funkcija globalnog društva:

- Funkcija proizvodnje – potrošnje – razmijene u socijalnom okviru zajednice veoma je jednostavna, izvan institucionalnog sistema;
- Funkcija socijalizacije u zajednici vezana je za porodicu i sekundarne grupe koje imaju jasan identitet;
- Zajednica ima istaknutu ulogu u sferi socijalne kontrole svojih članova putem običajnih normi, te normi navika ili mogućnosti;
- Zajednica ima direktnu socijalno – zaštitnu funkciju, dakle ulogu međusobnog pomaganja na osnovu solidarnosti i uzajamnosti;
- Uzajamna podrška (Termiz, 2005).

Da bi socijalni radnik znao kako zajednica funkcioniše, mora znati razlikovati funkcije lokalne zajednice od funkcija globalnog društva. Zajednica je uključena i u proces socijalizacije koja je vezana za djecu i porodicu. Efikasnost zajednice ogleda se u tome koliko dobro zajednica funkcioniše na ovih pet razina.

Školski socijalni radnik može pomoći školama da ostvare saradnju sa lokalnom zajednicom na sljedeće načine:

- Zbližiti subjekte lokalne zajednice da razgovaraju o potrebama, ciljevima i strategijama za poboljšanje uspjeha učenika;
- Rad sa ključnim resursima u lokalnoj zajednici da pomognu u identificiranju potrebe i razvijanju programa za njihovo zadovoljavanje (programi u vannastavnim aktivnostima, programi zapošljavanja, volonterski rad i sl.);

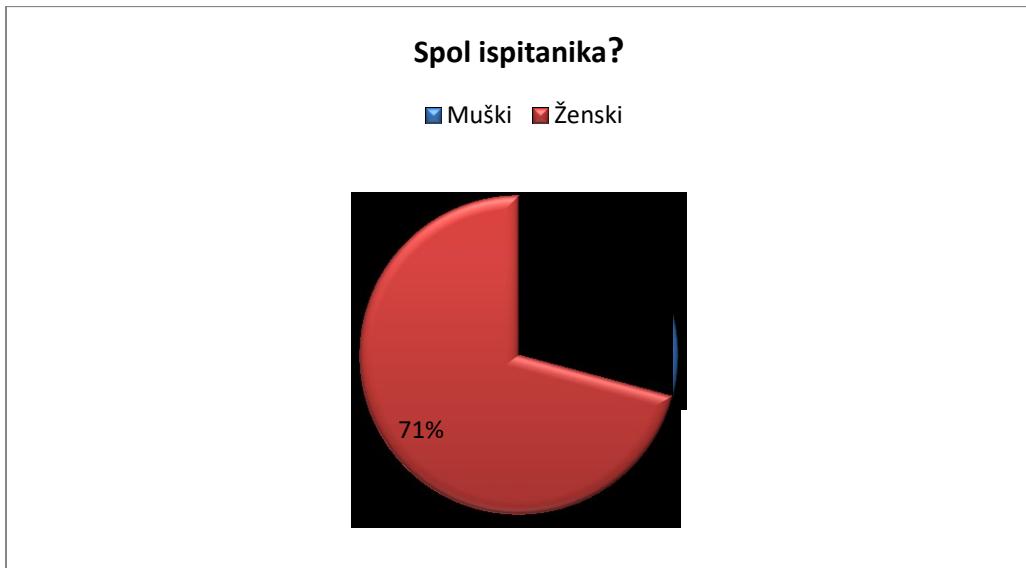
- Pomoći grupama u zajednici da se ujedine u ostvarivanju zajedničkih ciljeva kako bi postigli veće promjene.

Školski socijalni radnik je spona između škole i lokalne zajednice jer radi na strategijama zbližavanja škole i lokalne zajednice i poboljšanja uspjeha učenika. Kroz svoj rad, socijalni radnik će nastojati da približi lokalnoj zajednici probleme koje se tiču vannastavnih aktivnosti a koje bi lokalna zajednica uz razvijanje različitih programa mogla riješiti.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

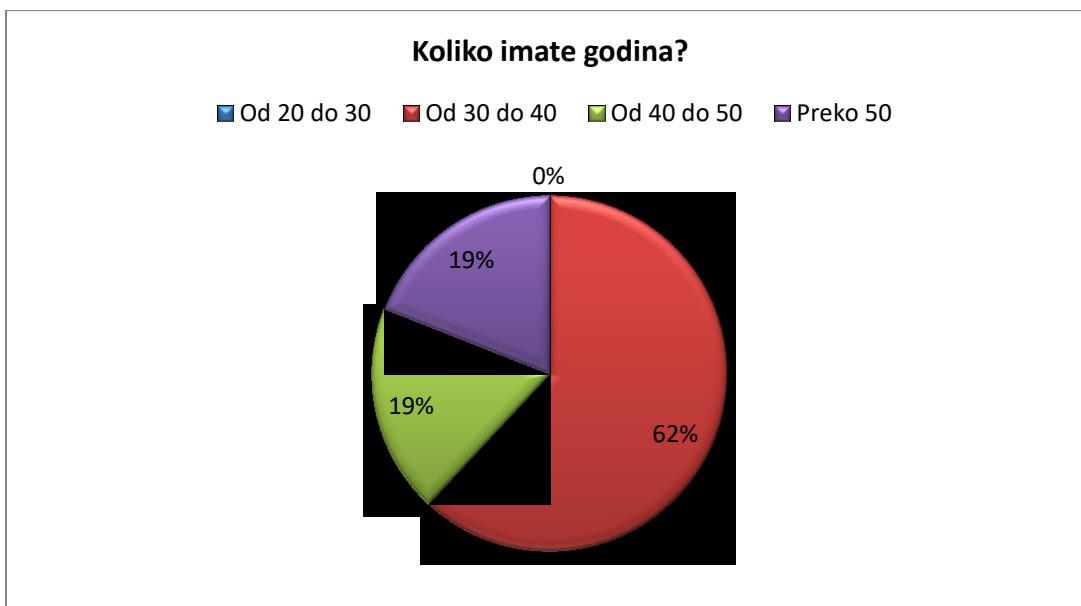
Istraživanje pod naslovom „*Ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo*“ provedeno je u srednjim školama Kantona Sarajevo. Planirano je anketirati socijalne radnike, pedagoge, psihologe i direktore u 12 srednjih škola, međutim 3 škole nisu pokazale zainteresovanost da uzmu učešće u istraživanju, pa je istraživanje realizovano u 9 srednjih škola. Ukupan broj ispitanika koji su učestvovali u istraživanju je 24, od toga 9 socijalnih radnika, 3 direktora škola, 7 pedagoga i 4 psihologa, od kojih 2 obavljaju funkciju i psihologa i pedagoga. Cilj istraživanje bio je da ispitamo stavove u vezi s ulogom, značajem i načinom ostvarivanja socijalnog rada u školama. Otkrili smo probleme sa kojima se suočavaju socijalni radnici kroz rad sa djecom, koliko i zbog čega je iscrpljujuće da svoju djelatnost obavljaju u nekoliko škola, te da li postoje predrasude i negativne reakcije prema socijalnim radnicima od strane djece i saradnika u školi. Sagledali smo i trenutno stanje u vezi sa angažmanom socijalnih radnika u srednjim školama. Ispitanici su imali mogućnost iskazati svoje mišljenje o problemima koji utiču na sve manji angažman socijalnih radnika u školama. Istražili smo koje zadatke socijalnog rada u školi smatraju najznačajnijim, koliko su roditelji, djeca i okolina upoznati sa značajem ostvarivanja socijalnog rada u školi i koliki je doprinos socijalnog rada u odgoju i obrazovanju djeteta. Dobili smo informacije i o saradnji i podršci koju pružaju roditelji, uža i šira okolina učenika i lokalna zajednica, te o tome da li socijalni radnici ostvaruju timski rad u školi. Do ovih podataka smo došli posredstvom dva različita anketna upitnika. Jedan je sadržavao 36 pitanja i na njega su odgovarali socijalni radnici a drugi je bio namjenjen za psihologe i pedagoge škola i on se sastojao od 15 pitanja.

Grafikon 1: Struktura uzorka prema spolu ispitanika

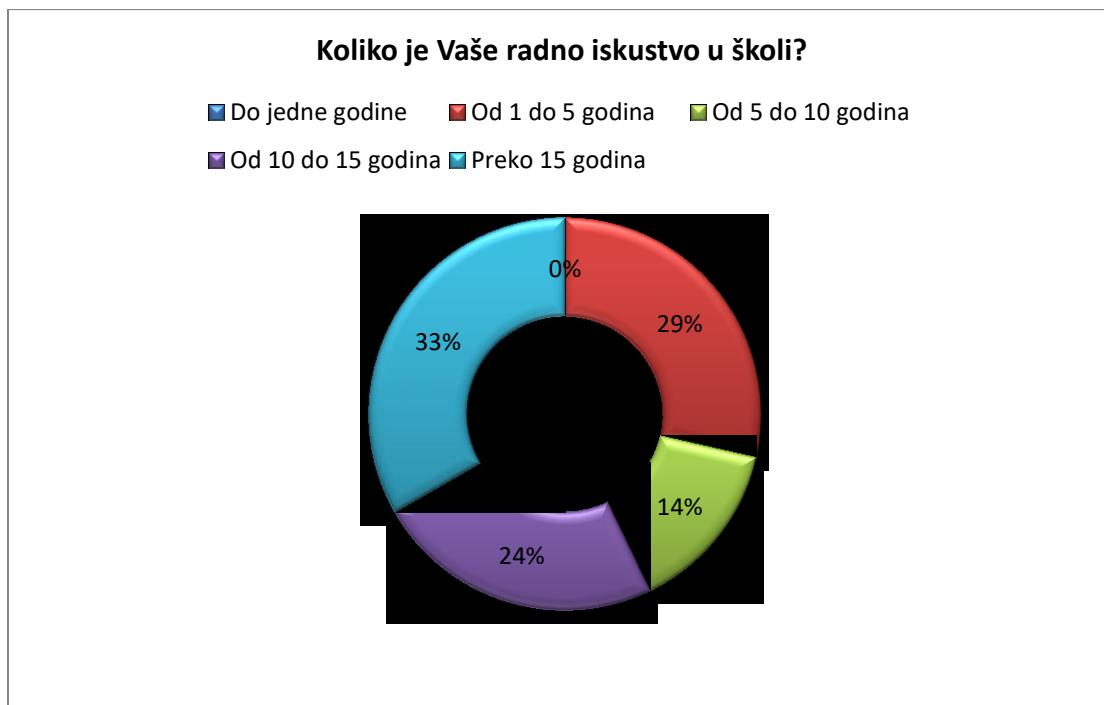
Za profesiju socijalnog rada je karakteristično da se za istu najčešće opredjeljuju osobe ženskog spola pa je prisustvo ovolikog postotka ženskog spola opravdano. Iz grafikona jasno možemo vidjeti da je u uzorku najviše ispitanika ženskog spola i to 71%, dok je 29% muških ispitanika. Ovo pitanje je bilo prisutno u oba anketna upitnika (za socijalne radnike, pedagoge i psihologe), pa smo uzeli ukupan zbir svih ispitanika.

Grafikon 2: Struktura uzorka prema broju godina ispitanika

Kada govorimo o strukturi uzorka prema godinama, najveći broj ispitanika je od 30 do 40 godina, što je ukupno 62% ispitanika. Skupini od 40 do 50 godina pripada 19% ispitanika, a preostalih 19% ispitanika imaju preko 50 godina.

Grafikon 3: Struktura uzorka prema radnom iskustvu u školi

Na pitanje o radnom iskustvu u školama odgovarale su obje skupine ispitanika. Najviše ispitanika ima radno iskustvo preko 15 godina (33%), zatim 29% ima radno iskustvo od 1 do 5 godina, 24% ima radno iskustvo od 10 do 15 godina i 14% je sa radnim iskustvom od 5 do 10 godina.

Tabela 2: Struktura uzorka prema općinama

Označite naziv općine kojoj pripada škola u kojoj ste zaposleni?	Frekvencija	Procenat
Stari grad		0%
Centar	13	62%
Novo Sarajevo	3	14%
Novi Grad		0%
Iličići	1	5%
Hadžići	2	9%
Vogošća	2	10%
Ilijaš		0%
Total	21	100%

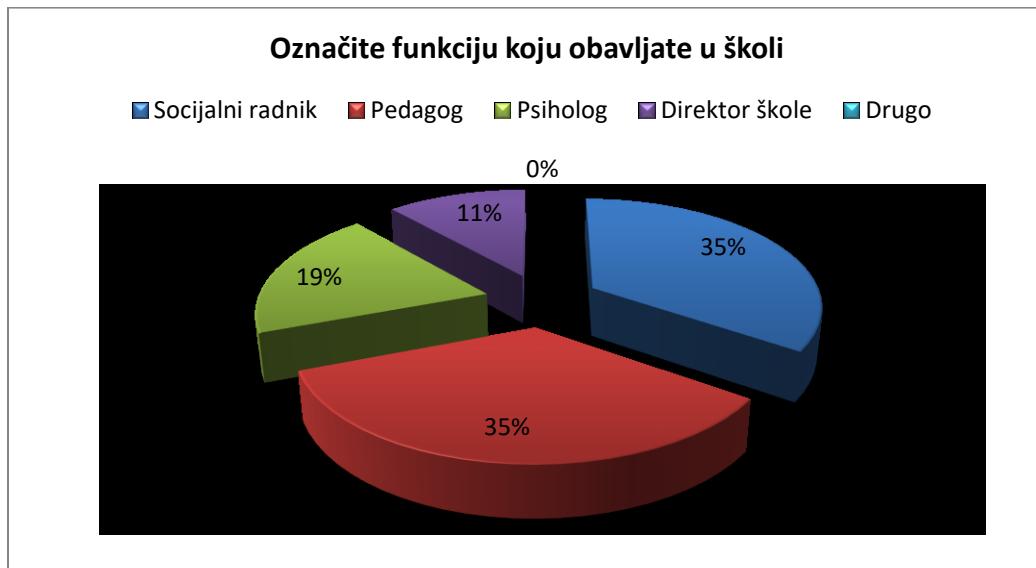
Istraživanje je realizovano u 5 općina u Kantonu Sarajevo. U općini Centar se nalazi najviše škola sa zaposlenim socijalnim radnicima i to 62% od ukupnog uzorka. Općina Novo Sarajevo obuhvata 14% škola, općina Hadžići 9%, općina Vogošća 10% i općina Iličići 5% škola.

Tabela 3: Struktura uzorka prema vrsti srednje škole

Vrsta srednje škole u kojoj ste zaposleni?	Frekvencija	Procenat
Gimnazija	1	5%
Srednja škola za stručno obrazovanje i obuku	13	62%
Srednja vjerska škola	0	0%
Srednja škola za učenike sa teškoćama u razvoju	4	19%
Drugo	3	14%
Total	21	100%

Većna ispitanika je zaposleno u srednjim školama za stručno obrazovanje i obuku što je 62% od ukupnog uzorka. Od toga 19% je zaposleno u srednjim školama za učenike sa teškoćama u razvoju, 5% u gimnaziji a 14% ispitanika koji su označili „drugo“ su dodali da su zaposleni u srednjoškolskom centru i Mješovitoj srednjoj školi.

Grafikon 4: Struktura uzorka prema funkciji koju obavljaju u školi

U ovom istraživanju, akcenat je stavljen na anketiranje socijalnih radnika kako bi se istražili stavovi u vezi sa ostvarivanjem52 socijalnog rada u školama, pa je iz tog razloga najveći broj pitanja sadržavao anketni upitnik namjenjen socijalnim radnicima. Također smo željeli ispitati stavove stručnih saradnika odnosno pedagoga, psihologa i direktora, uz manji broj pitanja koja su se uglavnom ticala njihovog timskog rada sa socijalnim radnicima. Ono što je bitno za spomenuti jeste i činjenica da u pojedinim školama imamo najviše pedagoga koji obavljaju i funkciju psihologa tako da anketni upitnik nisu popunjavali dva puta. Dakle, 35% ispitanika su socijalni radnici a drugih 35% su pedagozi, zatim 19% su psiholozi a 11% direktori.

Grafikon 5: Struktura uzorka prema načinu angažmana u školi

Više od polovine ispitanika (76%) je u školi zaposleno na neodređeno i njihov radni staž je pretežno od 10 do 15 i preko 15 godina. Preko programa sufinansiranja zapošljavanja je zaposleno 14 % ispitanika, drugo (na određeno) je odgovorilo 10% a nijedan ispitanik nije zaposlen kao pripravnik.

Tabela 4: Struktura uzorka prema stepenu obrazovanja

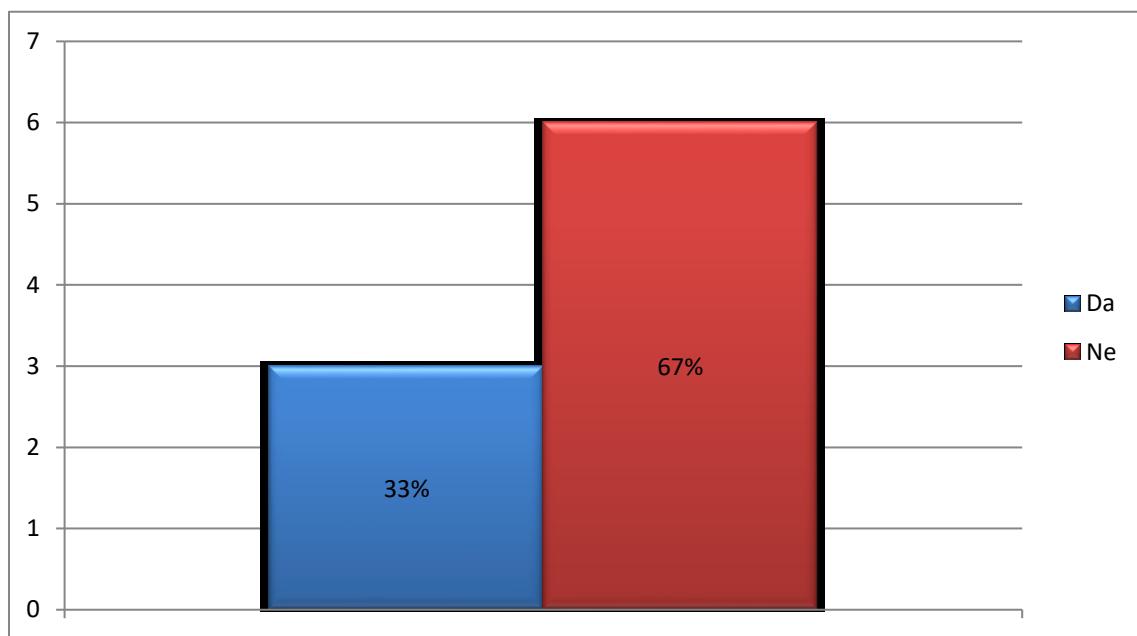
Označite nivo Vašeg obrazovanja?	Frekvencija	Procenat
Viša škola za socijalne radnike	1	11%
Studij socijalog rada po starom sistemu (prije bolonje)	7	78%
Bachelor socijalnog rada	1	11%
Magistar nauka socijalnog rada	0	0%
Master studij socijalnog rada	0	0%
Nešto drugo	0	0%
Total	9	100%

Kada govorimo o stepenu obrazovanja socijalnih radnika, Odsjek za socijalni rad prije Bolonje je završilo 78% ispitanika što čini većinu od ukupnog broja ispitanika. Završenu Višu

školu za socijalne radnike ima 11% dok su preostalih 11% Bachelori socijalnog rada. Niko od ispitanika nema zavšen master studij.

Grafikon 6: Struktura uzorka prema tome da li je socijalni radnik pored ove angažovan i u nekoj drugoj školi

Da li ste pored ove škole angažovani i u nekoj drugoj školi kao socijalni radnik?

Ono što je bilo veoma važno za ispitati jeste i angažiranost socijalnih radnika u školama i da li svoju funkciju obavljuju u više škola. Dakle, 67% ispitanika je odgovorilo da svoju funkciju ne obavlja ni u jednoj drugoj školi, a 33% je odgovorilo da obavlja. Radi se o Srednjoj mašinsko-tehničkoj školi, Srednjoj školi metalkih zanimanja i Srednjoškolskom centru Vogošća. Socijalni radnici koji su zaposleni u ovim školama su zaposleni i u drugim školama kao socijalni radnik.

Grafikon 7: Mišljenje socijalnih radnika o angažmanu u više škola

Vecina (67%) ispitanika se u potpunosti složila da je za njih kao socijalne radnike veoma iscrpljujuće da svoju djelatnost obavljaju u nekoliko škola. Ostalih 22% je odgovorilo da se slaže a 11% da se u potpunosti ne slaže.

Tabela 5: Negativne strane angažmana socijalnih radnika u više škola

Zbog čega je iscrpljujuće da socijalni radnik obavlja svoju djelatnost u nekoliko škola?	Frekvencija	Procenat
Zbog nemogućnosti davanja svog maksimuma	6	55%
Teško se fokusirati samo na jednu školu i problem unutar nje	5	45%
Nešto drugo	0	0%
Total	11	100%

Manje od polovine ispitanika (45%) se složilo da je za socijalne radnike iscrpljujuće da obavljaju svoju djelatnost u nekoliko škola zbog toga što se teško fokusirati samo na jednu školu i probleme unutar nje. Dok se ostalih 55% složilo da je iscrpljujuće zbog nemogućnosti davanja svog maksimuma. U školama se javljaju različiti problemi sa kojima se socijalni radnici trebaju suočavati. U skladu s tim, rad u nekoliko škola može unazaditi socijalnog radnika u pružanju svog maksimalnog kapaciteta u radu sa učenicima. Dok rad u samo jednoj školi podrazumijeva fokusiranje socijalnog radnika na probleme koji su specifični samo za tu školu.

Tabela 6: Problem nedostatka socijalnih radnika u školama

Šta smatraste najvećim problemom nedostatka socijalnih radnika u školama?	Frekvencija	Procenat
Nedovoljna informisanost o važnosti uključivanja socijalnih radnika u obrazovni sistem	8	50%
Činjenica da poslove socijalnog radnika obavljaju pedagozi, psiholozi a nerijetko razrednici i direktori škola	3	19%
Zakonsku mogućnost angažovanja socijalnog radnika, ali ne i obaveznost	5	31%
Drugo	0	0%
Total	16	100%

Na pitanje o tome šta smatraju najvećim problemom nedostatka socijalnih radnika u školama, polovina (50%) ispitanika se složila da je to nedovoljna informisanost o važnosti uključivanja socijalnih radnika u obrazovni sistem, dok se 31% složilo da je problem zakonska mogućost angažovanja socijalnih radnika ali ne i obaveznost. A preostalih 19% ispitanika smatra da je problem nedostatka socijalnih radnika u školama činjenica da poslove socijalnog rada obavljaju pedagozi, psiholozi a nerijetko razrednici i direktori škola.

Tabela 7: Važnost socijalnih radnika u školama

Zbog čega je važan socijalni radnik u školama?	Frekvencija	Procenat
Pomaže u rješavanju problema i u prevazilaženju istih	6	35%
Zbog mogućnosti preventivnog djelovanja prije nego što dođe do nekog problema	8	47%
Socijalni radnik može olakšati djeci u postizanju što boljih rezultata u školi	3	18%
Nešto drugo	0	0%
Total	17	100%

Da je socijalni radnik važan u školama zbog veće mogućnosti preveniranja problema složilo se 47% socijalnih radnika. Da se važnost socijalnog radnika u školi ogleda u tome što on pomaže u rješavanju i prevazilaženju problema smatra 35%, dok se preostalih 18% složilo da socijalni radnik može olakšati djeci u postizanju što boljih rezultata u školi.

Tabela 8: Zadaci socijalnih radnika u školi

Šta smatrate najznačajnim zadatkom socijalnog radnika u školi?	Frekvencija	Procenat
Zaštita učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica	7	14%
Zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem	8	16%
Zaštita učenika iz deficijentnih porodica	7	14%
Zaštita učenika čiji je razvoj ometen zbog porodičnih prilika	8	16%
Pomoći učenicima koji postižu slab uspjeh	5	10%
Rad sa odgojno zanemarenom i odgojno zapuštenom djecom	7	14%
Rad s učenicima devijantnog ponašanja	8	16%
Nešto drugo	0	0%
Total	50	100%

Kada su u pitanju najznačajniji zadaci socijalnog radnika u školi, ispitanici su imali mogućnost da odaberu više ponuđenih odgovora. Ispitanici su se složili da su među najznačajnijim zadacima socijalnog radnika u školi: zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem (16%), zaštita učenika čiji je razvoj ometen zbog porodičnih prilika (16%), rad s učenicima devijantnog ponašanja (16%), zaštita učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica (14%), zaštita učenika iz deficijentnih porodica (14%), rad sa odgojno zanemarenom i odgojno zapuštenom djecom (14%) i pomoći učenicima koji postižu slab uspjeh (10%).

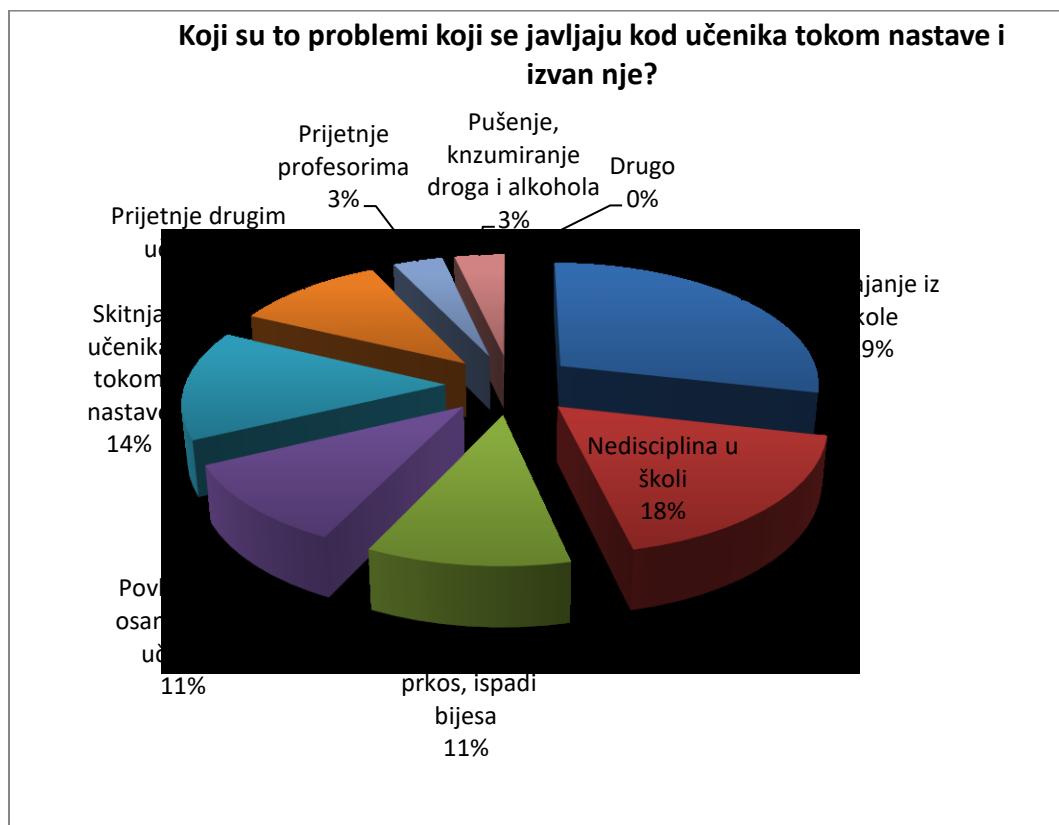
Na pitanje „*Koje metode koristite u realizaciji zadatka*“, odgovorila su samo tri ispitanika. Od toga, dva je odgovorio da koristi sve metode, a treći je naveo da koristi savjetodavni rad sa pojedincem i porodicom, posjeta porodicama (pisanje anamneze), kao i individualni i grupni rad sa učenicima i roditeljima.

Tabela 9: Problemi sa kojima se socijalni radnici suočavaju u školi

Sa kojim problemima u školi se najčešće suočavate?	Frekvencija	Procenat
Nedostatak saradnje sa roditeljima	8	44%
Nedovoljna saradnja sa nastavnim osobljem	2	11%
Međuvršnjačko nasilje u školi	3	17%
Veliki broj vršnjačkog nasilja a mali broj zaposlenih socijalnih radnika u školi	5	28%
Drugo	0	0%
Total	18	100%

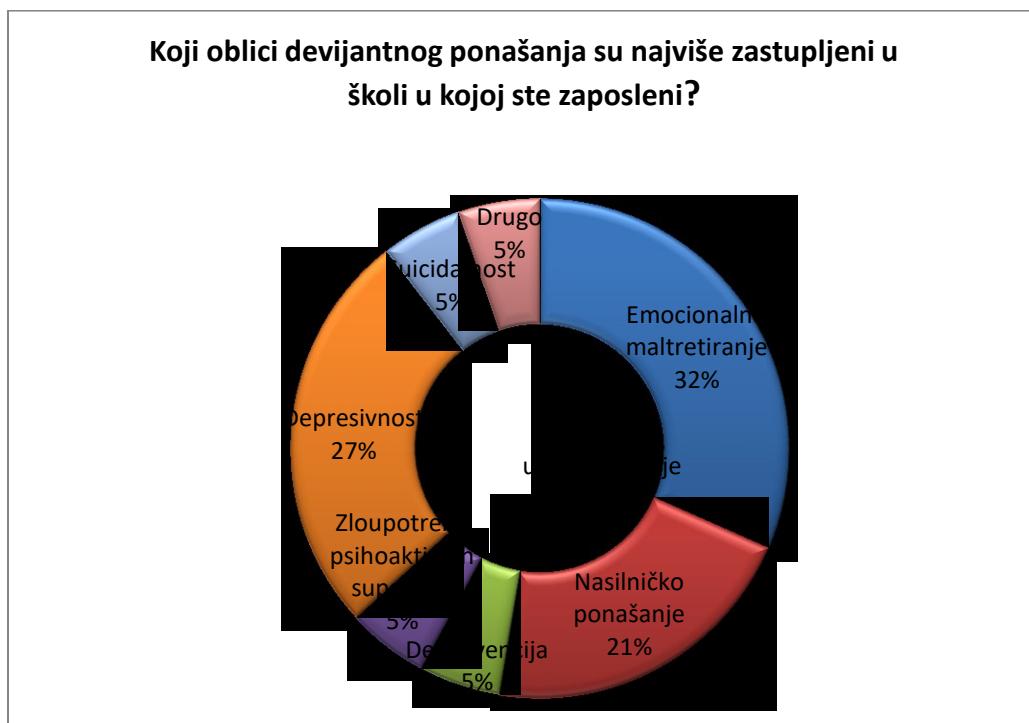
Kada se radi o problemima sa kojima se socijalni radnici u školi najčešće suočavaju 44% ispitanika je odgovorilo da je to nedostatak saradnje sa roditeljima. Pored toga, socijalni radnici su se složili da je prisutan veliki broj vršnjačkog nasilja a mali broj zaposlenih (28%), dok 17% smatra da je glavni problem međuvršnjačko nasilje. Preostalih 11% je reklo da se suočavaju sa problemima nedovoljne saradnje sa nastavnim osobljem.

Grafikon 8: Problemi koji se javljaju kod učenika

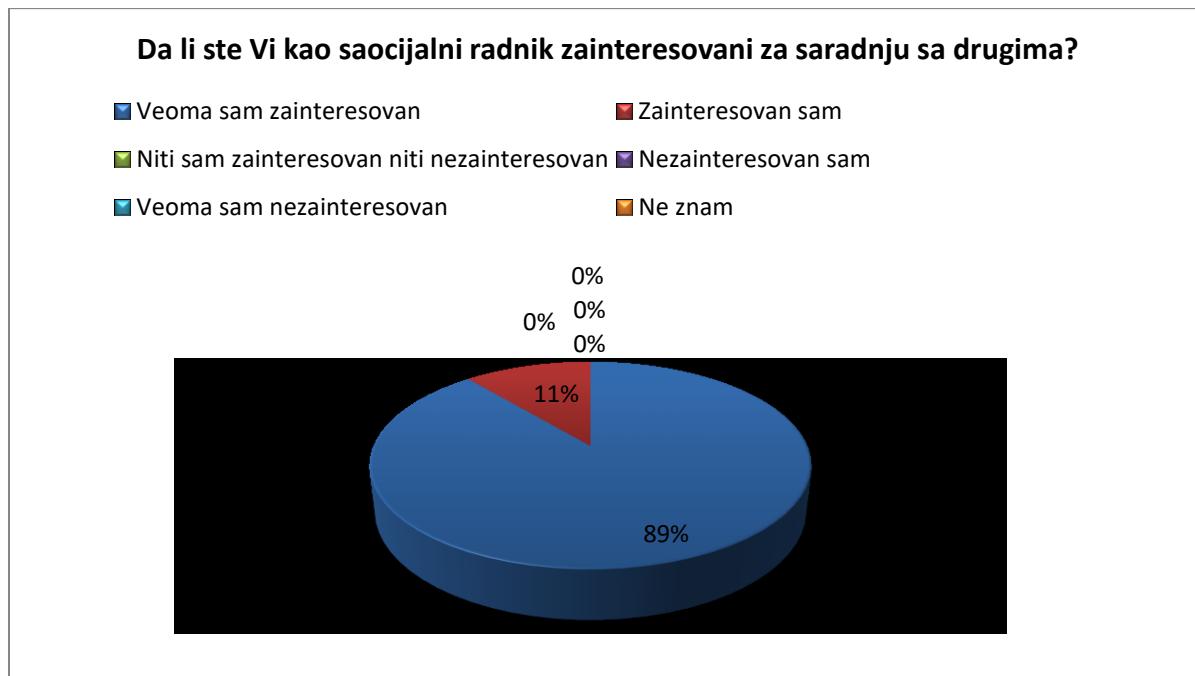
Kada se radi o problemima koji se javljaju kod učenika tokom nastave i izvan nje, 29% ispitanika smatra da je najveći problem izostajanje iz škole. Da je skitnja učenika tokom nastave problem sa kojim se najčešće susreću se sožilo 14%, dok je 18% ispitanika potvrdilo da je nedisciplina u školi problem koji se najčešće javlja. Pušenje i konzumiranje droga i alkohola je prepoznalo 3% ispitanika a drugih 3% kao problem smatraju prijetnje profesorima. Da se neposlušnost, prkos i ispad i bijesa javljaju kod učenika u njihovoј školi se složilo 11%, zatim 11% ispitanika smatra da su glavni problemi povlačenje i osamljivanje učenika, a preostalih 11% se složilo da su prijetnje drugim učenicima veoma izražen problem među vršnjacima.

Grafikon 9: Zastupljeni oblici devijantnog ponašanja

Kada su u pitanju oblici devijantnog ponašanja koji su najviše zastupljeni možemo vidjeti da je emocionalno maltretiranje najprisutnije (32%). Da je prisustno nasilničko ponašanje reklo je 21% ispitanika, dok se drugih 27% složilo da je to depresivnost. Nažalost, svjesni smo činjenice da se danas u srednjim školama konzumiraju cigarete i alkohol, što potvrđuje činjenica da se 5% ispitanika složilo da je u školi u kojoj su zaposleni zastupljena zloupotreba psihoaktivnih supstanci dok je 5% ispitanika potvrdilo da je to delinkvencija. Poražavajuća je činjenica da se nažalost u školama javlja suicidalnost što je potvrdilo 5% ispitanika.

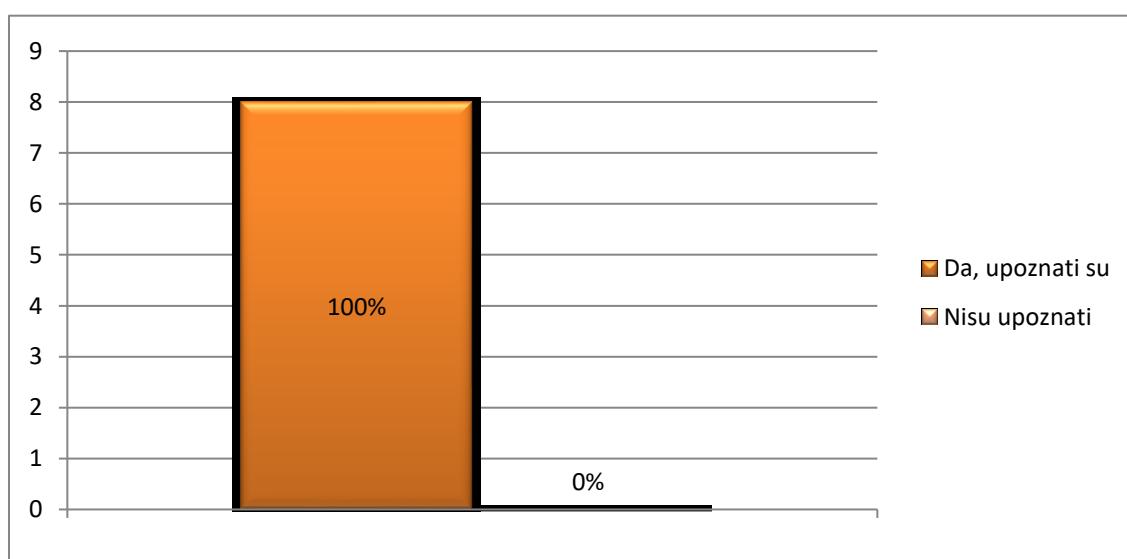
Grafikon 10: Struktura uzorka prema saradnji sa drugima

Svi socijalni radnici zainteresovani za saradnju sa drugima, od čega je 89% veoma zainteresovano a ostalih 11% zainteresovano što je veoma dobar rezultat.

Grafikon 11: Informisanost roditelja sa angažovanju socijalnog radnika u školi

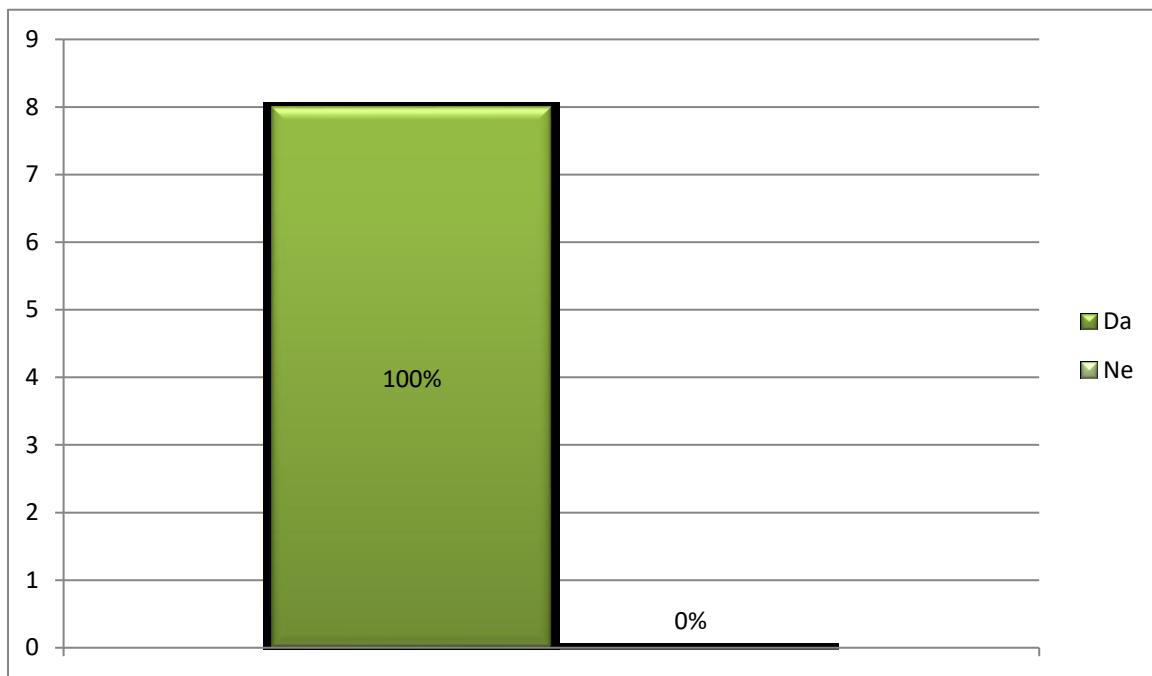
Da li su roditelji upoznati da u Vašoj školi djeluje socijalni radnik?

Ispitanici su se jednoglasno složili oko toga da su roditelji upoznati da u školi koju pohađa njihovo dijete postoji socijalni radnik. U tom smijeru je ispitanicima postavljeno i naredno pitanje o podršci od strane roditelja.

Grafikon 12: Podrška roditelja

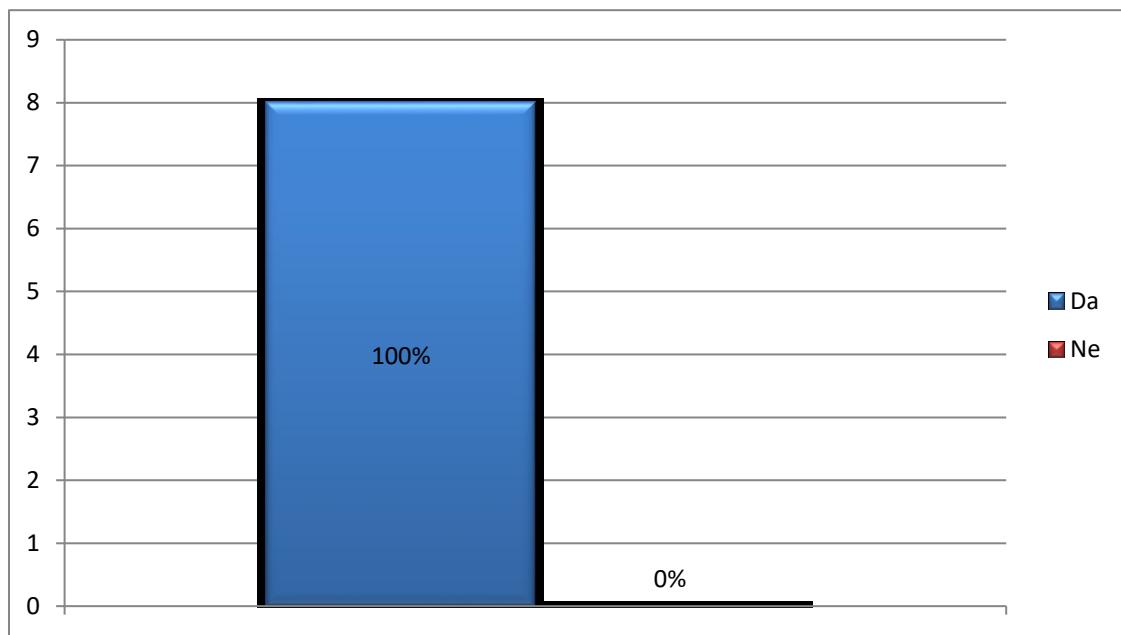
Da li imate podršku roditelja čiji učenici pohađaju školu?

I u ovom pitanju nije bilo odstupanja, pa su se svi ispitanici složili da imaju podršku roditelja čija djeca pohađaju školu.

Grafikon 13: Struktura uzorka prema saradnji sa roditeljima

Saradujete li sa roditeljima učenika koji pohađaju školu?

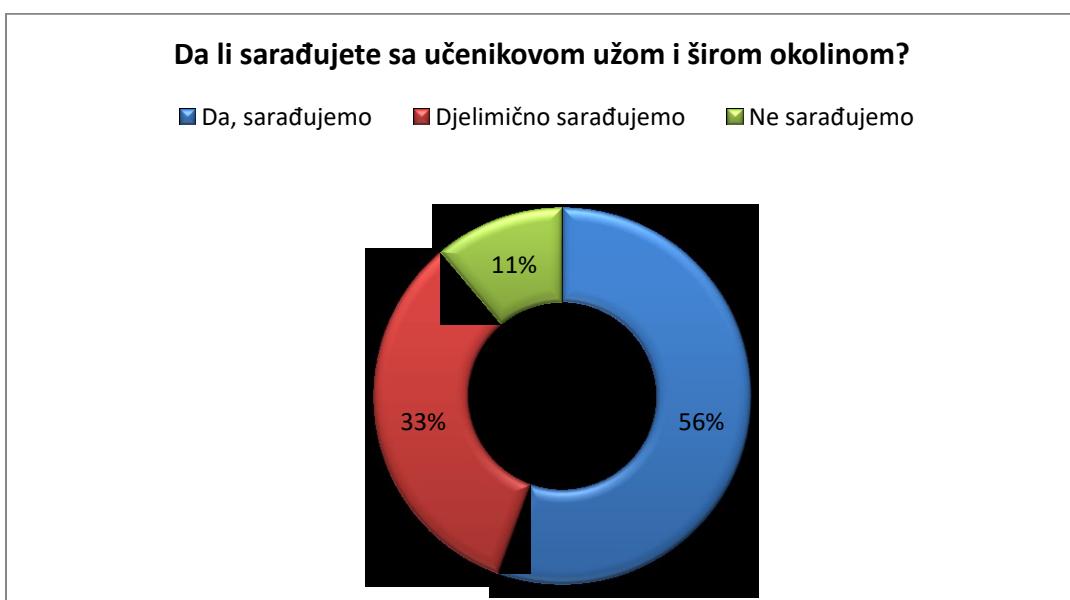
Na pitanje saradnje, 100% ispitanika se složilo da sarađuje sa roditeljima djece koja pohađaju školu.

Tabela 10: Struktura uzorka prema problemima sa kojima se socijalni radnici suočavaju u školi

Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili sa DA, zaokružite na koji način roditelji sarađuju sa Vama?	Frekvencija	Procenat
Odgovaraju na pozive škole i otvoreni su za svaki vid komunikacije	7	30%
Dolaze lično ukoliko se pojavi neki problem	8	35%
Pomažu da dođemo do zajedničkog rješenja i uklanjanja problema	6	25%
Pristaju na grupni rad sa učenicima i socijalnim radnicima	3	10%
Total	24	100%

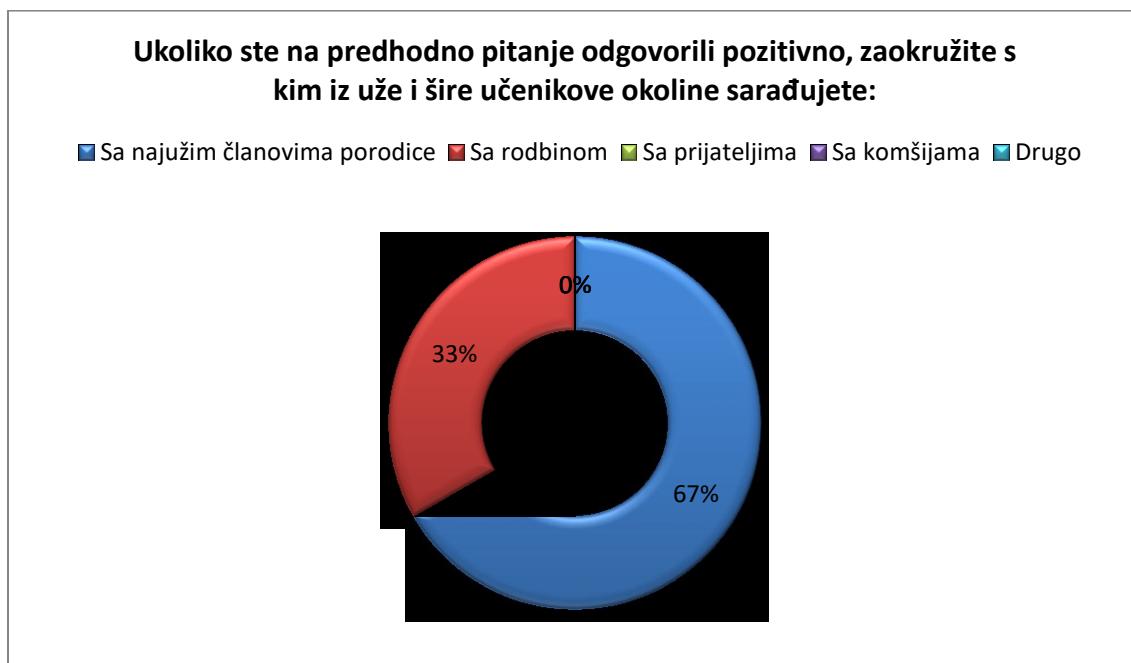
Na pitanje o načinu saradnje sa roditeljima, socijalni radnici su odgovorili različito. Da roditelji odgovaraju na pozive škole i da su otvoreni za svaki vid komunikacije se složilo 30%, zatim 35% se složilo da roditelji dolaze lično ukoliko se pojavi neki problem, dok 25% ispitanika je stava kako roditelji pomažu da dođu do zajedničkog rješenja i uklanjanja problema. Preostalih 10% ispitanika potvrđuje kako roditelji pristaju na grupni rad sa učenicima i socijalnim radnicima.

Grafikon 14: Struktura uzorka prema saradnji sa užom i širom okolinom

Od posebne važnosti za socijalni rad u školama jeste pitanje saradnje, bez obzira da li se radi o roditeljima, užom i širom okolinom ili lokalnom zajednicom. Većina socijalnih radnika je potvrdila da sarađuju sa učenikovom užom i širom okolinom, od čega je 56% istaklo da sarađuje dok je 33% reklo da djelimično sarađuju. Preostalih 11% ne sarađuje sa užom i širom okolinom učenika.

Grafikon 15: Članovi uže i šire okoline sa kojima socijalni radnik sarađuje

Ispitanici koji su na prethodno pitanje odgovorili pozitivno, imali su mogućnost odgovoriti i na pitanje o tome s kim iz uže i šire učenikove okoline sarađuju. Većina (67%) ispitanika se složilo da sarađuju sa najužim članovima porodice, dok je ostalih 33% označilo da sarađuje i sa rodbinom učenika.

Grafikon 16: Struktura uzorka prema podršci lokalne zajednice

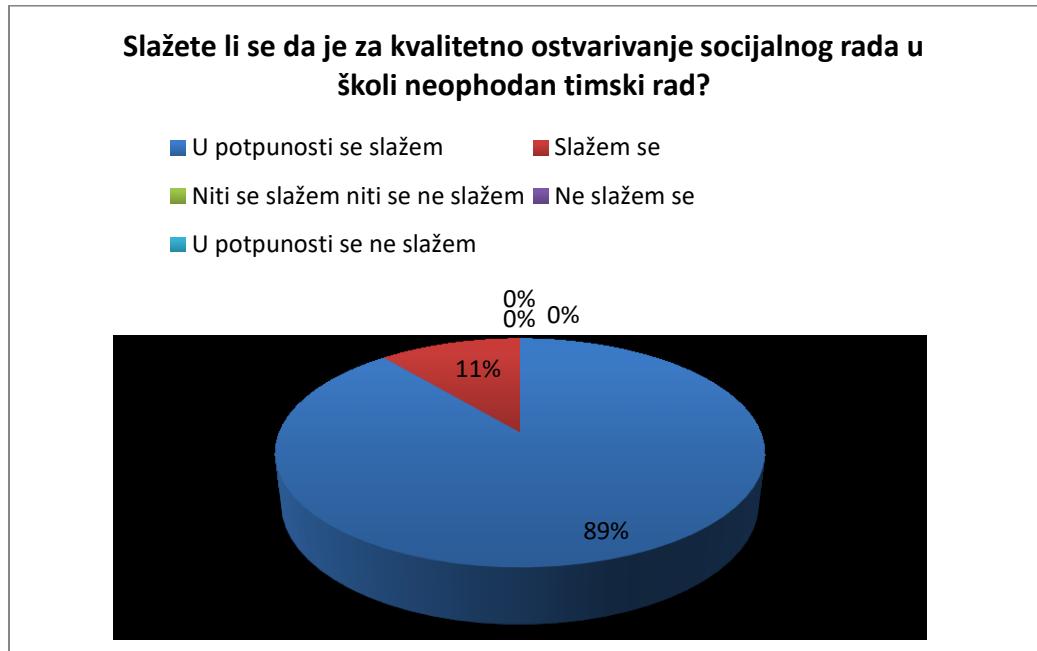
Na pitanje podrške od strane lokalne zajednice, 100% ispitanika se izjasnilo da ima podršku.

Tabela 11: Ustanove lokalne zajednice sa kojima socijalni radnici sarađuju

Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili pozitivno, zaokružite konkretno sa kim sarađujete iz lokalne zajednice:	Frekvencija	Procenat
Sa drugim školama	8	23%
Sa domovima zdravlja	8	23%
Sa policijom	6	18%
Sa službom za socijalnu zaštitu	8	24%
Sa jedinicom lokalne samouprave	4	12%
Drugo	0	0%
Total	34	100%

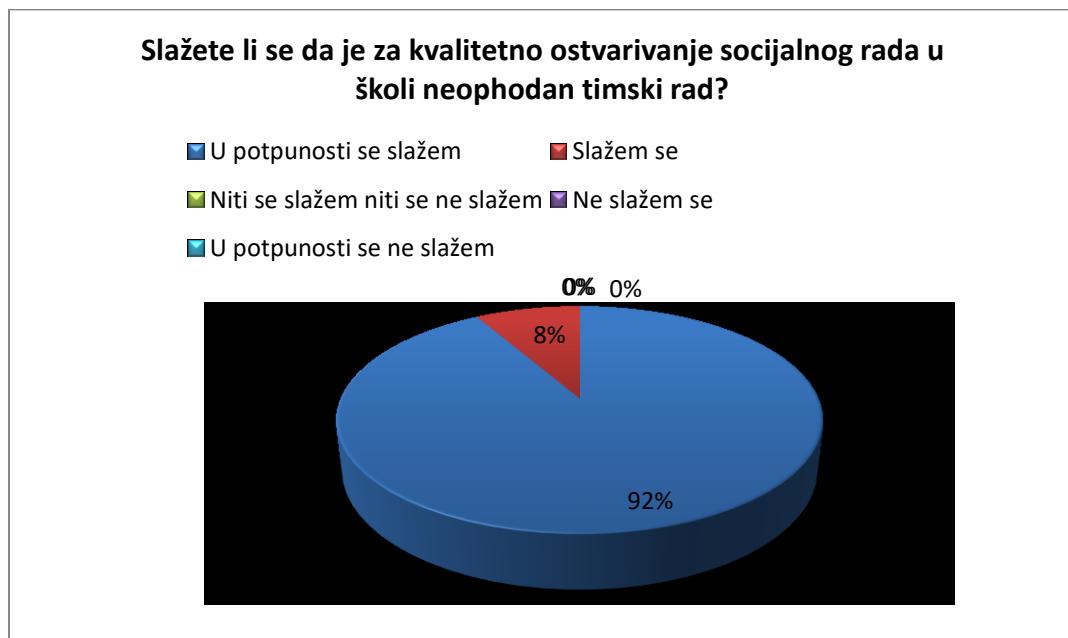
Na pitanje sa kim konkretno sarađuju iz lokalne zajednice, ispitanici su imali mogućnost višestrukog izbora. Samo 12% ispitanika je odgovorilo da sarađuje sa jedinicom lokalne samouprave. Saradnju sa policijom ima 18% ispitanika. Saradnju sa službom za socijalnu zaštitu ima 24% ispitanika, zatim 23% sarađuje sa drugim školama, a preostalih 23% sarađuje sa domovima zdravlja.

Grafikon 17: Pitanja timskog rada za socijalne radnike

Većina socijalnih radnika se složila da je za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada u školi neophodan timski rad. S tim se u potpunosti slaže 89% a ostalih 11% se slaže. Na isto pitanje su odgovorili i psiholozi i pedagozi pa ćemo napraviti komparaciju odgovora ispod sljedećeg grafikona.

Grafikon 18: Pitanja timskog rada za psihologe i pedagoge

Psiholozi i pedagozi su se također složili oko toga kako je za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada neophodan timski rad. U potpunosti složilo 92% ispitanika a 8% je reklo kako se slažu. Ako uporedimo oba grafikona, možemo vidjeti da se u ovim školama ostvaruje i cijeni timski rad između ispitanika i kako je on neophodan za dobrobit učenika.

Grafikon 19: Pitanja saradnje u školi za socijalne radnike

Na pitanje o tome sa kojim stručnjacima u školi sarađuju, socijalni radnici su odgovorili na sljedeći način. Saradnju sa direktorom ima 26% ispitanika, sa psihologom 23%, sa pedagogom 25% i ostalih 26% sa nastavnim osobljem. Također, imali su mogućnost višestrukog izbora. Na isto pitanje su odgovorili i psiholozi i pedagozi pa ćemo napraviti komparaciju odgovora ispod sljedećeg grafikona.

Grafikon 20: Pitanja saradnje u školi za psihologe i pedagoge

Kroz ovaj grafikon možemo vidjeti da 24% ispitanika koje su činili psiholozi i pedagozi sarađuju sa socijalnim radnicima. Sa direktorima škole sarađuje 27% ispitanika, a sa nastavnim osobljem 24%. S obzirom da većina pedagoga obavlja i funkciju psihologa, odgovori se nisu podudarili, pa je 9% ispitanika reklo da sarađuje sa pedagogom a 16% sa psihologom.

Grafikon 21: Pitanja timskog rada sa stručnjacima u školi za socijalne radnike

Najviše socijalnih radnika (67%) se složilo da su veoma zadovoljni timskom saradnjom 22% kaže je zadovoljno, a 11% niti je zadovoljno niti nezadovoljno. Isto pitanje je postavljeno i psiholozima i pedagozima.

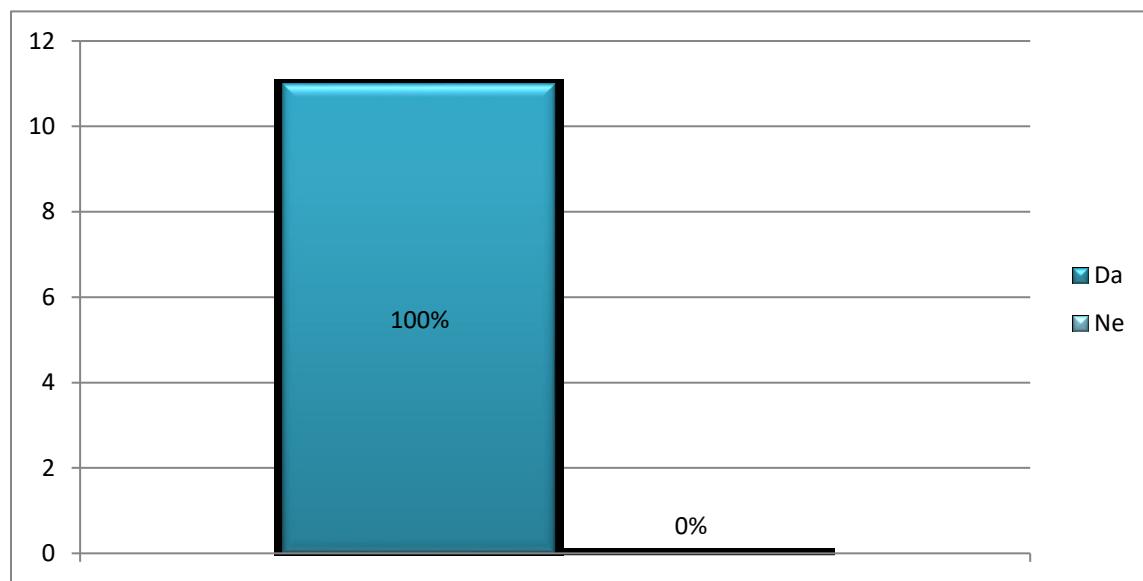
Grafikon 22: Pitanja timskog rada u školi sa socijalnim radnicima za psihologe i pedagoge

Većina ispitanika (92%) se složila da su veoma zadovoljni timskim radom sa socijalnim radnikom, a ostalih 8% kaže da nisu niti zadovoljni niti nezadovoljni. Ako procente uporedimo sa procentima sa prethodnog grafikona, možemo vidjeti da se skoro poklapaju što ukazuje da se ostvarivanje timskog rada pozitivno odražava na članove tima i da pruža podršku u radu sa učenicima.

Grafikon 23: Pitanja za psihologe i pedagoze u vezi lakšeg obavljanja rada sa djecom uz socijalne radnike u školi

Da li Vam socijalni radnik olakšava rad sa djecom u školi?

Na pitanje su odgovarali psiholozi i pedagozi i jednoglasno su se složili kako im socijalni radnik olakšava rad sa djecom. Ranije su pedagozi i psiholozi obavljali poslove socijalnog radnika što im je dodatno otežavalo fokusiranje na svoju djelatnost. Danas u školama u kojima je zaposlen i socijalni radnik, pedagozi i psiholozi ostvaruju timski rad i na uspješan način sarađuju sa socijalnim radnicima u korist učenika.

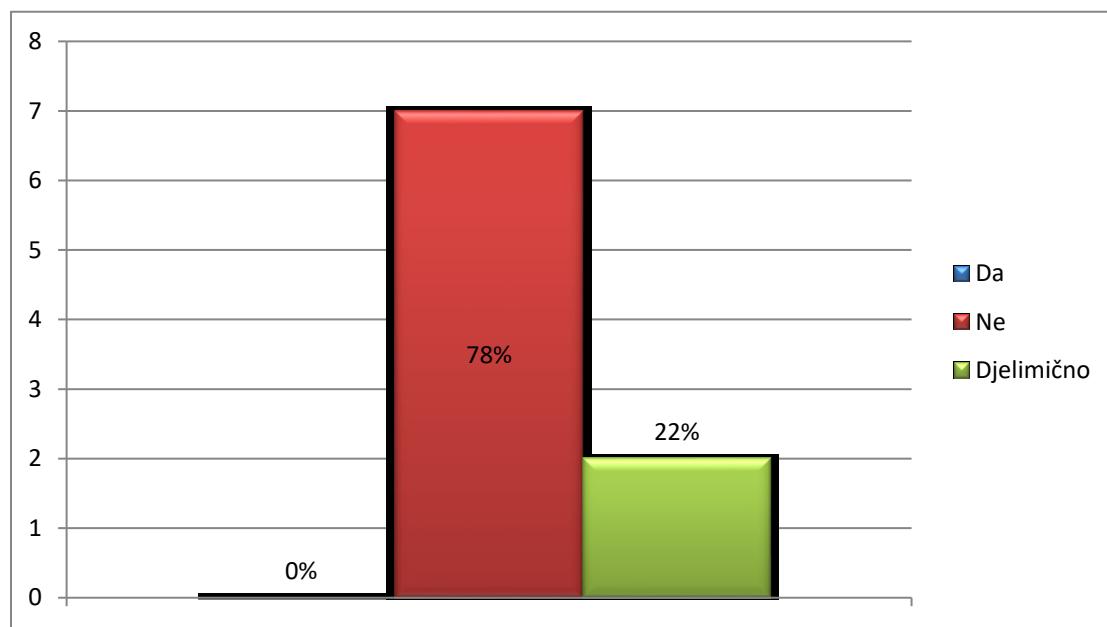
Tabela 12: Pitanja predrasuda prema socijalnim radnicima u odnosu na školu

Slažete li se da postoje predrasude prema socijalnim radnicima u odnosu na školu?	Frekvencija	Procenat
U potpunosti se slažem	1	11%
Slažem se	7	78%
Niti se slažem niti se ne slažem	1	11%
Ne slažem se	0	0%
U potpunosti se ne slažem	0	0%
Total	9	100%

Kada su u pitanju predrasude prema socijalnim radnicima u školi, 78% se složilo da predrasude nažalost postoje a 11% se u potpunosti složilo. Samo 11% se izjasnilo da se niti slaže niti ne slaže.

Grafikon 24: Pitanja negativnog stava u školi prema profesiji socijalnog rada

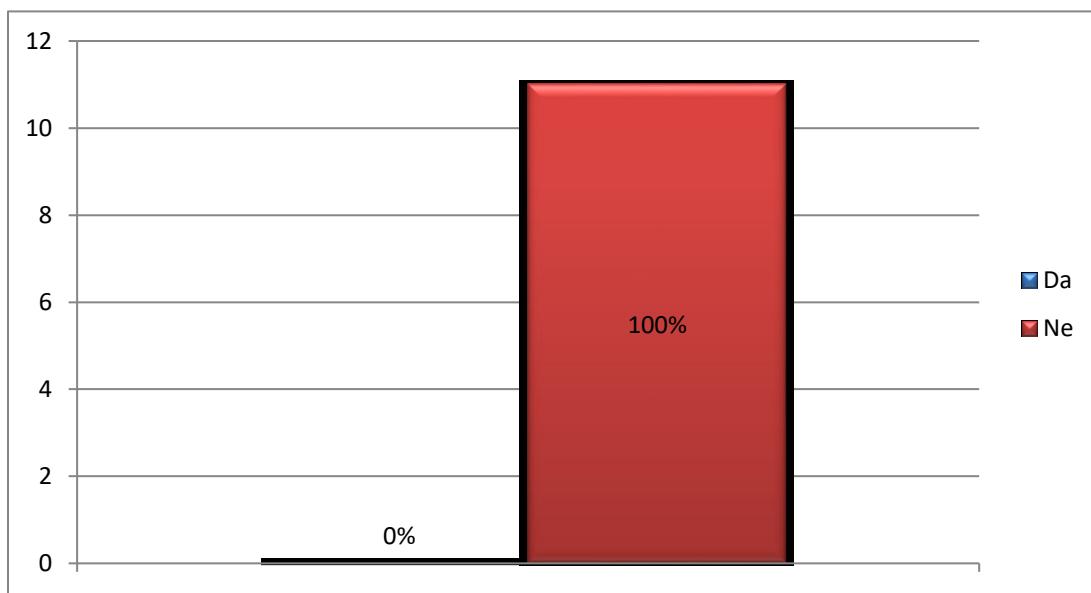
Smatrate li da u školi u kojoj ste zaposleni postoji negativan stav prema Vašoj profesiji?

Većina socijalnih radnika (78%) smatra da ne postoji negativan stav prema njihovoј profesiji u školi u kojoj su zaposleni, dok 22% smatra da postoji djelimično negativan stav. Dva ispitanika koja su na pethodno pitanje odgovorili sa djelimično su mišljenja da su ti negativni stavovi od strane pedagoga, psihologa i pojedinih nastavnika i od onih koji ne poznaju oblast rada školskog socijalnog radnika.

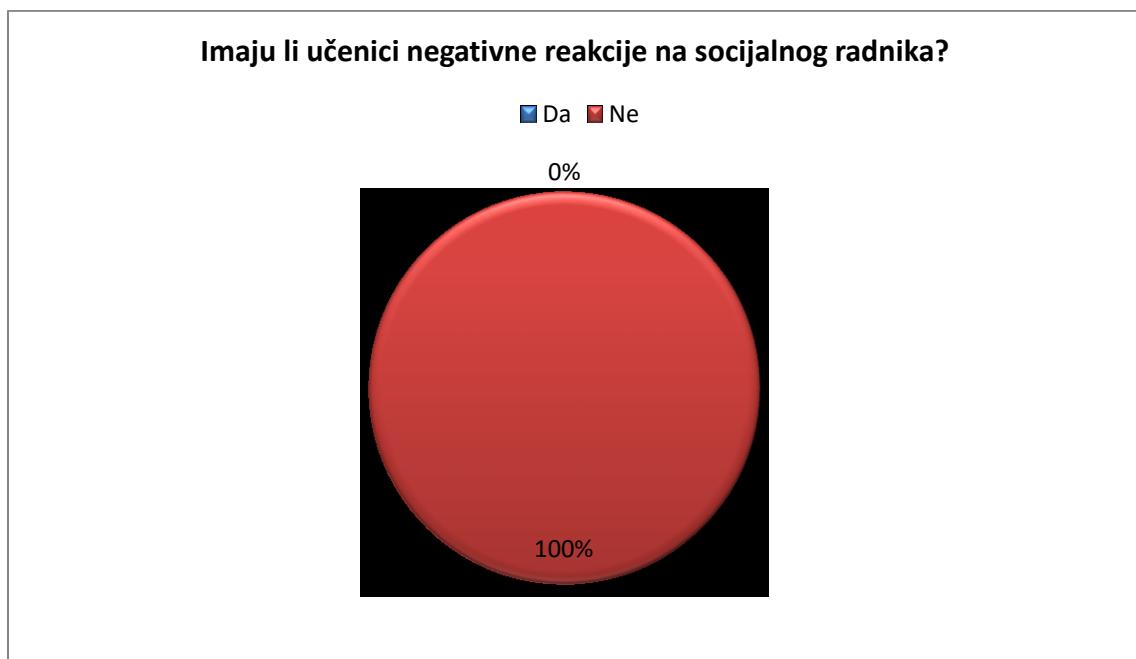
Grafikon 25: Pitanja za psihologe i pedagoge u odnosu na predrasude prema socijalnim radnicima u školi

Imate li predrasude kada je u pitanju socijalni rad u školi?

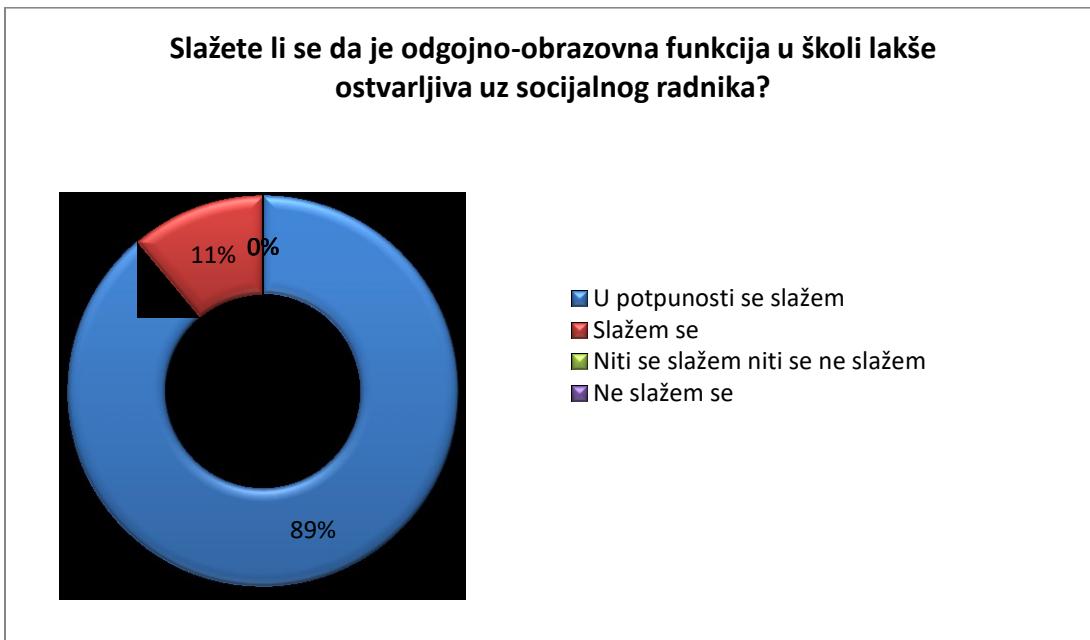
Psiholozi i pedagozi su se složili da nemaju predrasude kada je u pitanju socijalni rad u školi gdje je 100% ispitanika odgovorilo odrično.

Grafikon 26: Negativne reakcije od strane učenika

Svi ispitanici su se složili da učenici nemaju negativan stav naspram njih.

Grafikon 27: Obrazovno-odgojna funkcija uz socijalnog radnika

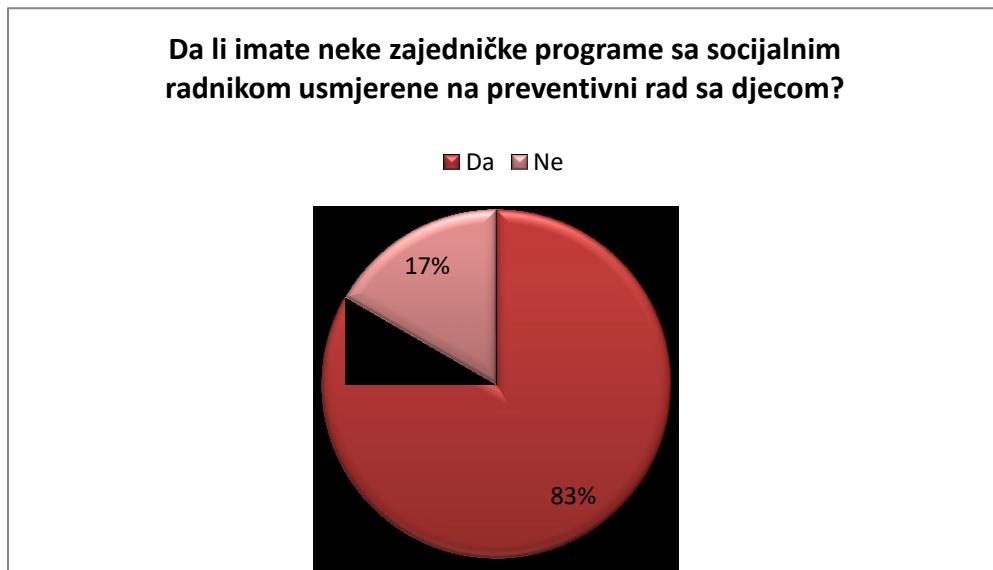
Na pitanje o tome da li je odgojno-obrazovna funkcija lakše ostvarljiva uz socijalnog radnika u školi odgovarali su socijalni radnici, pedagozi i psiholozi. U ovom grafikonu se 89% socijalnih radnika u potpunosti složilo a njih 11% se složilo.

Grafikon 28: Obrazovno-odgojna funkcija uz socijalnog radnika iz perspektive psihologa i pedagoga

Odgovori su veoma slični onima koje su dali socijalni radnici što možemo i vidjeti na prethodnom grafikonu. Dakle, 83% psihologa i pedagoga se u potpunosti složilo a 17% je odgovorilo da se slaže da je odgojno-obrazovna funkcija u školi lakše ostvarljiva uz socijalnog radnika.

Grafikon 29: Pitanje zajedničkih programa sa socijalnim radnikom na koje su odgovorili psiholozi i pedagozi

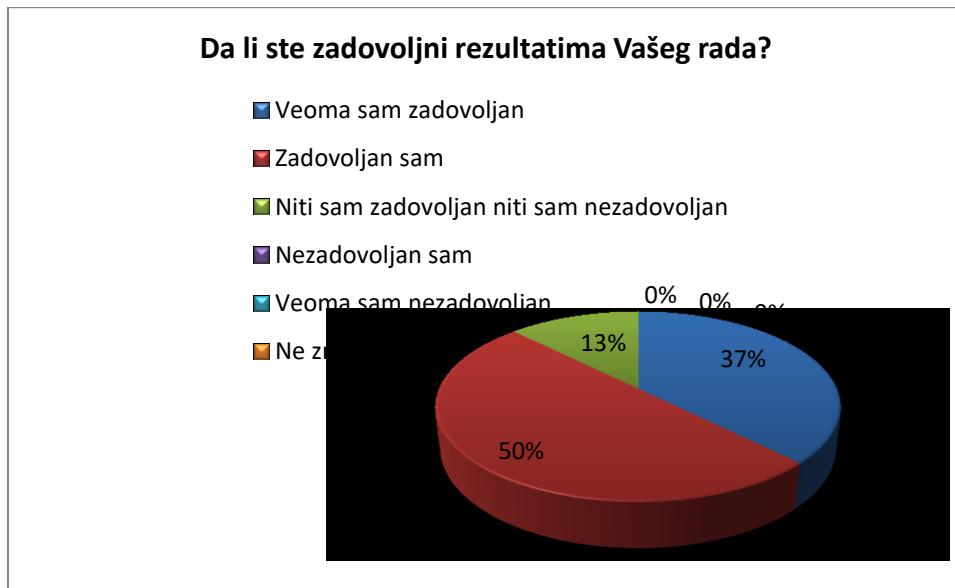
Većina ispitanika (83%) imaju zajedničke programe koji su usmjereni na preventivni rad sa djecom a preostali dio koji čini 17% ispitanika nemaju zajedničke programe sa socijalnim radnikom. Rezultat je veoma pozitivan s obzirom da su timski rad i preventivni programi ključ do dobrih rezultata sa učenicima.

Grafikon 30: Pitanje za psihologa i pedagoga o tome da li su zadovoljni zajedničkim programima sa socijalnim radnikom

Pedagozi i psiholozi koji su na prethodno pitanje odgovorili potvrđno su imali mogućnost da se izjasne o tome da li su zadovoljni zajedničkim programima sa socijalnim radnikom gdje je 40% ispitanika veoma zadovoljno, 50% zadovoljno a 10% niti je zadovoljno niti nezadovoljno.

Grafikon 31: Rezultati rada socijalnog radnika

Na pitanje u vezi sa zadovoljstvom rada socijalnih radnika odgovori su bili veoma pozitivni gdje se 50% socijalnih radnika izjasnilo kao zadovoljno, drugih 37% veoma zadovoljno a samo 13% niti je zadovoljno niti nezadovoljno.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Rezultati ovog istraživanja ukazuju da ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama ima veliku ulogu i značaj. Rezultati su pokazali da je odgojno-obrazovna funkcija u školi lakše ostvarljiva uz angažovanje socijalnog radnika. Kroz teorijski dio ovog istraživanja elaborirali smo ulogu i značaj škole i ostvarili uvid u historijski razvoj socijalnog rada u školi kako u svijetu tako i u BiH. Posebno smo pažnju poklonili definisanju socijalnog rada u školi, ulozi, ciljevima i zadacima. Također smo se posvetili metodama rada socijalnog radnika sa učenicima, porodicom i zajednicom. Pored ovog dijela rada od velikog značaja su i rezultati koje smo dobili posredstvom empirijskog istraživanja. Iako su uloga i značaj socijalnog rada u školi neosporni, postoje poteškoće u ostvarivanju socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo. Ključni problemi u nedostatku stručnog kadra ne ogledaju se u tome da nemamo školovanih socijalnih radnika već u nedostatku finansijskog kada bi se ovaj kadar zaposlio u školama. Zakonskom regulativom imamo mogućnost angažovanja socijalnih radnika u školama gdje Zakon ne osporava njihovo djelovanje ali kada se to treba implementirati u praksi temeljni problem jesu finansije. Pored toga, problem predstavlja i nezainteresovanost škola da zaposle socijalne radnike, jer su shvatanja da se samim angažmanom pedagoga i psihologa mogu realizovati zadaci koji se vežu za socijalni rad te da je time i ta socijalna dimenzija učenikovog života pokrivena. Problem angažmana socijalnih radnika u školama se veže i za racionalizaciju u školi, odnosno težnju da socijalni radnik pokriva po tri škole, a rezultat toga je nemogućnost socijalnog radnika da pruži svoj maksimum i da se fokusira na samo jednu školu i probleme unutar nje. Kroz hronološki uvid u razvoj socijalnog rada u obrazovanju u BiH evidentno je da je prije 30 godina bilo 10-ak socijalnih radnika, a u 2019. godini imamo 12 socijalnih radnika zaposlenih u obrazovanju pa možemo konstatovati da se ovo područje vrlo sporo razvija. Situacija je skoro nepromjenjena s tim što se danas u Kantonu Sarajevo broj socijalnih radnika u školama povećava zbog njihovog angažmana po različitim projektima, tako da orientaciono imamo 12 onih koji su zaposleni za stalno dok imamo preko 50 socijalnih radnika koji rade u osnovnom i srednjem obrazovanju ali su angažovani na godinu ili dvije u zavisnosti od toga koliko traje jedan projekat.

Glavnom hipotezom je potvrđeno da se bez obzira na činjenicu da ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama predstavlja veoma značajan faktor za lični rast, razvoj i obrazovanje mlađih, jer donosi znanje, vrijednosti i vještine prikladne u suočavanju sa širokim spektrom

problema koji ometaju njihov napredak u obrazovanju i integriranju u društvo, ovoj djelatnosti se ne daje dovoljno prostora za njeno djelovanje u obrazovnim institucijama. U prilog dokazivanja ove hipoteze ide i podatak da je od 40 srednjih škola u Kantonu Sarajevo samo u 12 škola zaposlen socijalni radnik. Od 9 škola u kojima smo realizovali istraživanje, tri socijalna radnika su se izjasnila da svoju djelatnost obavljaju i u drugim školama.

Prvom posebnom hipotezom se tvrdilo da u srednjim školama postoji veliki nedostatak socijalnih radnika kao kadra, samim tim jedan socijalni radnik pokriva i po nekoliko škola, što je posredstvom ankete i potvrđeno. Rezultati istraživanja pokazuju da je 33% ispitanika zaposleno i u nekoj drugoj školi kao socijalni radnik.

Ovim rezultatima potvrđujemo i drugu posebnu hipotezu kojom se tvrdilo da bez obzira što je zakonskom regulativom iz oblasti obrazovanja data mogućnost angažovanja socijalnog radnika, ne ostvaruje se socijalni rad u svakoj školi.

Trećom posebnom hipotezom se tvrdilo da iako je rad socijalnog radnika najviše fokusiran na školsku sredinu i rad sa djecom, on također sarađuje i sa njihovim porodicama, te užom i širom okolinom. Saradnju sa porodicama je potvrdilo 100% ispitanika dok je saradnju sa užom i širom učenikovom sredinom potvrdilo 88% ispitanika.

Kroz četvrtu hipotezu se tvrdilo da školski socijalni radnici sarađuju sa ostalim stručnjacima u školi jer na taj način utiču na kvalitetniji rast i razvoj svakog učenika posebno, te stvaraju što bolje okruženje za rad. Rezultatima je potvrđeno da 74% ispitanika sarađuje sa psihologom, pedagogom i nastavnim osobljem, kao i da njih 26% sarađuje sa direktorom škole.

Kroz ovu hipotezu nadovezat ćemo se i na sljedeću kojom se tvrdilo da je za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama neophodan timski rad. Svi ispitanici uključujući i pored socijalnih radnika, psihologe i pedagoge (100%) su se složili da je za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada u školama neophodan timski rad.

Kroz šestu hipotezu se tvrdilo da bi rad socijalnih radnika u školi bio kvalitetniji uz saradnju socijalnih službi što su potvrdili svi ispitanici gdje je 100% ispitanika potvrdilo da ima podršku lokalne zajednice.

U sedmoj hipotezi je naglašeno da je primarna funkcija socijalnog rada u obrazovanju usmjerena na prevenciju jer djeluje na sprječavanje nastanka određenih situacija učenika koje

ometaju nastavni rad i njihovo napredovanje. Ovu tvrdnju je potvrdilo 47% ispitanika koji su se složili da je važnost socijalnog rada u mogućnosti preventivnog djelovanja prije nego što dođe do nekog problema.

Deveta hipoteza je glasila da je odgojno-obrazovna funkcija jedna od najvažnijih funkcija škole ali je teško ostvarljiva bez socijalnog radnika u obrazovnoj ustanovi. Ova hipoteza je potvrđena kroz odgovore socijalnih radnika, psihologa i pedagoga koji su se u potpunosti složili (100%) sa ovom tvrdnjom.

I kroz posljednju posebnu hipotezu kojom se tvrdi da uloga i značaj ostvarivanja socijalnog rada u školama još uvijek nije dovoljno ispitana i poznata široj javnosti govore činjenice da se 89% socijalnih radnika izjasnilo kako smatraju da postoje predrasude prema njihovoj profesiji.

Praksa zapošljavanja socijalnih radnika u svim srednjim školama bi dala mnogo bolje rezultate za dobrobit učenika i obrazovnog sistema, jer bi se preventivnim radom spriječio niz problema i poteškoća sa kojima se učenici suočavaju kroz svoje školovanje. Na taj način psiholozi i pedagozi ne bi morali obavljati i poslove socijalnog radnika u školi.

Kroz analiziranje problema koji se najčešće javljaju u školi doši smo do zaključka da je emocionalno maltretiranje zastupljeno u svim školama (32%) što je veoma zabrinjavajući podatak. Djeca kroz školovanje postupcima i ponašanjima prema svojim vršnjacima u razredu mogu dopinjeti negativnim ishodima. Tako su mnoga djeca koja su na svojoj koži osjetila neki vid emocionalnog maltretiranja povučena u sebe, asocijalna i zatvorena. Nasilničko ponašanje je prisutno u 21% škola dok je u 27% škola depresija najčešći problem sa kojima se suočavaju učenici.

Na osnovu naprijed navedenih zaključaka možemo donijeti i sljedeće preporuke. Pažnju bi trebalo preusmjeriti na veći angažmana socijalnih radnika u školama. Uzimajući u obzir turbulentno vrijeme, brojne rizike sa kojim je opterećeno ovo društvo kao i sve veću pojavu vršnjačkog nasilja i maloljetničkog prestupništva, neophodno je da svaka škola ima svog socijalnog radnika. Ako želimo uspješno ostvarivanje socijalnog rada u obrazovanju, djelatnost socijalnih radnika ne mogu obavljati psiholog i pedagog. Važno je poboljšati saradnju školskog socijalnog radnika sa roditeljima i lokalnom zajednicom u kojoj učenik živi, gdje bi se roditeljima prilikom odjeljenskih zajednica trebala skrenuti pažnja na to koliko

je važno da sarađuju sa socijalnim radnikom u školi za dobrobit svog djeteta. Na fakultetima bi se trebalo više pažnje posvetiti socijalnom radu u obrazovanju kao posebnoj nastavnoj disciplini, njegovoj važnosti, mogućnostima, dobrobitima ali i nedostacima.

LITERATURA

1. Allen-Meares, Welsh, B. L., (2000), *Social work services in schools*, Needham Heights, MA, Allyn & and Bacon, Washington.
2. Bašić, Sanel, (2016/2017), *Historija socijalnog rada*, FPN, Sarajevo.
3. Berc, G. (2009) *Uloga školskog socijalnog rada u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih*. U: Prevencija poremećaja u ponašanju – stanje i perspektive. R. Galić i M. Koren Mrazović (ur.), Grad Zagreb.
4. Buljubašić, Suada, (2005), *Maloljetnička delinkvencija*, Arka PRESS, Sarajevo.
5. Dervišbegović, Muhamed, (2001), *Socijalni rad teorija i praksa*, III dopunjeno i izmjenjeno izdanje, Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, Sarajevo.
6. Dervišbegović, Muhamed, (2003), Zadaci škole u socijalizaciji djece sa poremećajima u ponašanju, Časopis “Naša škola“, br. 24, Sarajevo.
7. Gavrilović, A., Jugović, A. i Lepir, Lj., (2013), *Asocijalni rad u školi. Teorijsko-metodološke osnove*, Univerzitet u Banjoj Luci, FPN, Banja Luka.
8. Gavrilović, A., (2013), *Socijalni rad u školi: nastanak i razvoj. Teorijsko-metodološke osnove*. (ur: Gavrilović, A., Jugović, A. i Lepir, Lj.), Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka.
9. Gavrilović, A., (2013), *Ciljevi i sadržaj socijalnog rada u školi u Socijalni rad u školi Teorijsko-metodološke osnove*, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka.
10. Haralambos, M., (1980), *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb.
11. Howe, D., (2003), *Uvod u teoriju socijalnog rada*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
12. Janković, J. (2003.) Obitelj, škola i lokalna zajednica. Lokalna zajednica – izvorište Nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
13. Miković, Milanka, (2004), *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Magistrat, Sarajevo.

14. Miković, Milanka, (2007), *Socijalni rad i mentalno zdravlje*, Fakultet političkih nauka, Bemust, Sarajevo
15. Šadić, S. (2014), *Ljudska prava i socijalni rad*, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo.
16. Termiz, Dževad, (2003), *Metodologija društvenih nauka*, „Šahinpašić“, Sarajevo.
17. Termiz, Dž. (2005), Teorija nauke o socijalnom radu, NIK „Grafit“, Lukavac.
18. Vladimir, Obradović, (2005), Preddelikventno ponašanje učenika osnovnih i srednjih škola Kantona Sarajevo, Sarajevo.

Članci:

1. Ajduković, M., Delale, A., (2000), *Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremeaja u ponašanju djece i mladeži*, (u) Bašić, J., Janković, J. (ur.) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
2. Alan, J. Nelson, (1990), *Social Science and the Mental*, Midwest studies in philosophy.
3. Allen-Meares, Montgomery, K.L., & Kim, J.S. (2013), *School-based social work interventions: A Cross-National Systematic Review*. NASW Press.
4. Alvarez, M. (2012), The Development of a National Scool Social Work practice Model, Childern & Schools.
5. Bašić, S, (2010), *Socijalnozaštitne aktivnosti i socijalni rad u Bosni i Hercegovini*, neobjavljena doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
6. Bašić, J., Dodig, D., Koller-Trbović, N., Žižak, A., (2011), *Socijalna pedagogija: znanost, profesija i praksa u Hrvatskoj*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
7. Bilandžija, Goran, (2014), *Prevencija devijantnog ponašanja adolescenata*, 5. Konferencija sa međunarodnim učešćem, FTN, Čačak.
8. Blyth, E, and Cooper, H., (2002), *School social work in the United Kingdom: a key role in the social inclusion*, in M.Huxtable, and E. Blyth, School Social Work Worldwide, NASW, Press, Washington, DC.
9. Bouillet, D., Uzelac, S., (2007), *Osnove socijalne pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb.

10. Bye, L. & Alvarez, M. E. (2006), *School Social Work: Theory to practice*, Thompson/Brooks/Cole, California.
11. Constable, R., & Alvarez, M, (2006), *Moving into specialization in school work*, School Social Work Journal, Chicago.
12. Drilling, M. (2003), *Schule und soziale arbeit-Aspekte interdisziplinärer zusammenarbeit*, Fachhochschule für soziale arbeit, Basel.
13. Dupper, D., (2003), *School Social Work Skills and Interventions for Effective Practice*, John Wiley & Sons, New Jersey.
14. Greenberg, Mark T., Domitrovich, Celene Bumbarger, Brain, (2000), *Programs for Mental Disorders in School-Age Children*, University of South Florida, Research and Training Center for Children's Mental Health.
15. Krist-Ashman, K. K., & Hull, G. H., (1993), *Understanding generalist practice*, Nelson-Hall, Chicago.
16. Lučić, E, (2013), Socijalni rad u školi kao faktor prevenacije poremećaja u ponašanju učenika, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
17. Nelson, R., Hudson, A., (1990), *University physics*, Saunders College Publishing, Philadelphia.
18. Nikolić, & sar. (2004), *Škola i porodična pedagogija*, Izabrani tekstovi, Učiteljski akultet Užice.
19. Opić, S., (2007), *Uvod u pedagošku metodu aktivno-motivirajuće supstitucije poremećaja u ponašanju*, Hrvatsko pedagoško društvo, Zagreb,
20. Opić, S., Jurčević-Lozančić, A., (2008), *Kompetencije učitelja za provedbu pedagoške prevencije poremećaja u ponašanju*. Prethodno priopćenje. Odgojne znanosti, Zagreb.
21. Polovina, N., (2007), *Osjećajno vezivanje*, Beogradski institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
22. Poredski, Tajana, (2015), Aktivni i pasivni poremećaji u ponašanju učenika osnovne škole, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek.
23. Rašović, Vanja, *Socijalna pomoć*, Seminarski rad iz socijalne politike, Univerzitet Crne Gore.
24. Ricijaš, N., (2010), *Rizična ponašanja Zagrebačkih srednjoškolaca- Razlike s obzirom na spol*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska.
25. Rutter, M., Maughan,P., Mortimer, J., and Ouston, J., (1979), *Fifteen Thousand Hours*, Secondary School and their effects on Children, Open Books, London.

26. Sadiković, Adisa, (2016), *Socijalni rad u školi u funkciji prevencije poremećaja u ponašanju*, Magistarski rad, FPN, Sarajevo.
27. Sossou, M. A & Daniels, T. (2002), *School Social Work practice in Ghana: A hope for the future*, In M. Huxtable & Blyth, School Social Work Worldwide. Washington, DC: NASW.
28. Srna, J., (2001), *Od grupe do tima*, Centar za brak i porodicu, IP „Žarko Albulj“, Beograd.
29. Uzelac, S., (1995), Osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju : (socijalnopedagoški aspekt), Sagena, Zagreb.
30. Veladžić, Nevzet, (2013), *Devijantne pojave i socijalna kontrola*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Pregledni naučni rad, Bihać.
31. Zrlić, Smiljana, (2017), Razlike u prevalenciji poremećaja u ponašanju s obzirom na do i spol učenika nekoliko Zadarskih osnovnih škola, Sveučilište u Zadru.
32. Žunić-Pavlović, V., (2010), *Prevencija i tretman poremećaja ponašanja*, Čigoja štampa, Beograd.
33. Žuvela, I., Vučković-Matić, M., Sindik, J., (2016), *Devijantno ponašanje maloljetnika i uloga obitelji*, Hrvatski časopis za javno zdravstvo.
34. Williams, J. H., Ayers, C. D., Arthur, M. W., (2004), *Risk and protective factors in the development of delinquency and conduct disorder*
35. Wulfers, W., (2002), *School Social Work in Germany: Help for youth in a changing society*, in M.Huxtable, and E. Blyth (eds), School Social Work Worldwide, NASW, Press, Washington, DC.

Zakoni:

- Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (2003);
- Zakon o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo (2017);

Rječnici:

1. Klaić, Bratoljub, (1978), Rječnik stranih riječi A-Ž, Nakladni zavod MH, Zagreb.

Drugi izvori:

- Akcioni plan za prevenciju maloljetničkog prestupništva i rad sa maloljetnicima, Kantona Sarajevo, (2017-2019).
- Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja, Udruženje pedagoga KS, (2011).
- Zavod za unapređenje socijalnog rada, (1965).
- <https://www.scribd.com/presentation/57297827/Socijalni-Rad-u-ma-SZ-Drin>

POPIS TABELA

- Tabela 1. Struktura uzorka prema općinama
Tabela 2. Struktura uzorka prema vrsti srednje škole
Tabela 3. Struktura uzorka prema stepenu obrazovanja
Tabela 4. Negativne strane angažmana socijalnih radnika u više škola
Tabela 5. Problem nedostatka socijalnih radnika u školama
Tabela 6. Važnost socijalnih radnika u školama
Tabela 7. Zadaci socijalnih radnika u školi
Tabela 8. Problemi sa kojima se socijalni radnici suočavaju u školi
Tabela 9. Struktura uzorka prema problemima sa kojima se socijalni radnici suočavaju u školi
Tabela 10. Ustanove lokalne zajednice sa kojima socijalni radnici sarađuju
Tabela 11. Pitanja predrasuda prema socijalnim radnicima u odnosu na školu

POPIS GRAFIKONA

- Grafikon 1. Struktura uzorka prema spolu ispitanika
Grafikon 2: Struktura uzorka prema broju godina ispitanika
Grafikon 3: Struktura uzorka prema radnom iskustvu u školi
Grafikon 4: Struktura uzorka prema funkciji koju obavljaju u školi
Grafikon 5: Struktura uzorka prema načinu angažmana u školi
Grafikon 6: Struktura uzorka prema tome da li je socijalni radnik pored ove angažovan i u nekoj drugoj školi
Grafikon 7: Mišljenje socijalnih radnika o angažmanu u više škola
Grafikon 8: Problemi koji se javljaju kod učenika
Grafikon 9: Zastupljeni oblici devijantnog ponašanja
Grafikon 10: Struktura uzorka prema saradnji sa drugima
Grafikon 11: Informisanost roditelja o angažovanju socijalnog radnika u školi
Grafikon 12: Podrška roditelja
Grafikon 13: Struktura uzorka prema saradnji sa roditeljima
Grafikon 14: Struktura uzorka prema saradnji sa užom i širom okolinom
Grafikon 15: Članovi uže i šire okoline sa kojima socijalni radnik sarađuje
Grafikon 16: Struktura uzorka prema podršci lokalne zajednice

Grafikon 17: Pitanja timskog rada za socijalne radnike

Grafikon 18: Pitanja timskog rada za psihologe i pedagoge

Grafikon 19: Pitanja saradnje u školi za socijalne radnike

Grafikon 20: Pitanja saradnje u školi za psihologe i pedagoge

Grafikon 21: Pitanja timskog rada sa stručnjacima u školi za socijalne radnike

Grafikon 22: Pitanja timskog rada u školi sa socijalnim radnicima za psihologe i pedagoge

Grafikon 23: Pitanja za psihologe i pedagoge u vezi lakšeg obavljanja rada sa djecom uz socijalne radnike u školi

Grafikon 24: Pitanja negativnog stava u školi prema profesiji socijalnog rada

Grafikon 25: Pitanja za psihologe i pedagoge u odnosu na predrasude prema socijalnim radnicima u školi

Grafikon 26: Negativne reakcije od strane učenika

Grafikon 27: Obrazovno-odgojna funkcija uz socijalnog radnika

Grafikon 28: Obrazovno-odgojna funkcija uz socijalnog radnika iz perspektive psihologa i pedagoga

Grafikon 29: Pitanje zajedničkih programa sa socijalnim radnikom na koje su odgovorili psiholozi i pedagozi

Grafikon 30: Pitanje za psihologa i pedagoga o tome da li su zadovoljni zajedničkim programima sa socijalnim radnikom

Grafikon 31: Rezultati rada socijalnog radnika

PRILOZI

Prilozi

Prilog 1. Anketni upitnik za socijalnog radnika

ANKETNI UPITNIK

(anketni upitnik za socijalnog radnika)

Poštovane kolegice/kolege,

povodom pisanja magistarskog rada pod naslovom » *Ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo* «, provodim istraživanje s ciljem da ispitan Vaše stavove i iskustva u vezi s ulogom i značajem profesije socijalnog radnika u srednjim školama Kantona Sarajevo. Vašim odgovorima na postavljena pitanja će mnogo doprinijeti tome da uspješno realizujemo ovo istraživanje. Potrebno je da na sva pitanja izaberete neku od ponuđenih opcija za koju smatrate da najbolje odgovara ili izražava Vaše mišljenje, ili da predložite novi odgovor. Anketa je anonimna stoga budite otvoreni i iskreni u davanju odgovora. Hvala Vam na izdvojenom vremenu i uloženom trudu.

1) Spol ispitanika?

- Muški
- Ženski

2) Koliko imate godina?

- Od 20 do 30
- Od 30 do 40
- Od 40 do 50

Preko 50

3) Označite nivo Vašeg obrazovanja?

- Viša škola za socijalne radnike
- Studij socijalog rada po starom sistemu (prije bolonje)
- Bachelor socijalnog rada
- Magistar nauka socijalnog rada
- Master studij socijalnog rada
- Nešto drugo (navedite šta) _____

4) Koliko je Vaše radno iskustvo u školi?

- Do jedne godine
- Od 1 do 5 godina
- Od 5 do 10 godina
- Od 10 do 15 godina
- Preko 15 godina

5) Označite naziv općine kojoj pripada škola u kojoj ste zaposleni:

- Stari grad
- Centar
- Novo Sarajevo
- Novi Grad
- Iličići
- Hadžići
- Vogošća
- Ilijaš

6) Vrsta srednje škole u kojoj ste zaposleni?

- Gimnazija
- Srednja škola za stručno obrazovanje i obuku
- Srednja vjerska škola
- Srednja škola za učenike sa teškoćama u razvoju
- Drugo (navedite šta) _____

7) Na koji način ste zaposleni/ angažovani kao socijalni radnik?

- Preko programa sufinansiranja zapošljavanja
- Na neodređeno
- Pripravnički staž
- Drugo (navedite šta) _____

8) Da li ste pored ove škole angažovani i u nekoj drugoj školi kao socijalni radnik?

- Da
- Ne

9) Slažete li se da je za socijalnog radnika iscrpljujuće da svoju djelatnost obavlja u nekoliko škola?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se neslažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

10) Zbog čega je iscrpljujuće da svoju djelatnost obavlja u nekoliko škola?

- Zbog nemogućnosti davanja svog maksimuma
- Teško se fokusirati samo na jednu školu i probleme unutar nje

Nešto drugo (navedite šta) _____

11) Šta smatrate najvećim problemom nedostatka socijalnih radnika u školama?

- Nedovoljna informisanost o važnosti uključivanja socijalnih radnika u obrazovni sistem
- Činjenica da poslove socijalnog radnika obavljaju pedagozi, psiholozi a nerijetko i razrednici i direktori škola
- Zakonsku mogućnost angažovanja socijalnog radnika, ali ne i obaveznost
- Drugo (navedite šta) _____

12) Zbog čega je važan socijalni radnik u školama?

- Pomaže u rješavanju problema i u prevazilaženju istih
- Zbog mogućnosti preventivnog djelovanja prije nego što dođe do nekog problema
- Socijalni radnik može olakšati djeci u postizanju što boljih rezultata u školi
- Nešto drugo (navedite šta) _____

13) Šta smatrate najznačajnjim zadatkom socijalnog radnika u školi? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Zaštita učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica
- Zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem
- Zaštita učenika iz deficijentnih porodica
- Zaštita učenika čiji je razvoj ometen zbog porodičnih prilika
- Pomoći učenicima koji postižu slab uspjeh
- Rad sa odgojno zanemarenom i odgojno zapuštenom djecom
- Rad s učenicima devijantnog ponašanja
- Nešto drugo (navedite šta) _____

14) Koje metode koristite u realizaciji zadataka?

15) Sa kojim problemima u školi se najčešće suočavate? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Nedostatak saradnje sa roditeljima
- Nedovoljna saradnja sa nastavnim osobljem
- Međuvršnjačko nasilje u školi
- Veliki broj vršnjačkog nasilja a mali broj zaposlenih socijalnih radnika u školi
- Drugo (navedite šta) _____

16) Koji su to problemi koji se javljaju kod učenika tokom nastave i izvan nje? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Izostajanje iz škole
- Nedisciplina u školi
- Neposlušnost, prkos, ispadi bijesa,
- Povlačenje i osamljivanje učenika
- Skitnja učenika tokom nastave
- Prijetnje drugim učenicima
- Prijetnje profesorima
- Pušenje, konzumiranje droga i alkohola
- Drugo (navedite šta) _____

17) Koji oblici devijantnog ponašanja su najviše zastupljenji u školi u kojoj ste zaposleni? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Emocionalno maltretiranje
- Nasilničko ponašanje
- Delinkvencija
- Zloupotreba psihoaktivnih supstanci
- Seksualno uznenimiravanje
- Depresivnost

- Suicidalnost
- Drugo (navedite šta) _____

18) Da li ste Vi kao socijalni radnik zainteresovani za saradnju sa drugima?

- Veoma sam zainteresovan
- Zainteresovan sam
- Niti sam zainteresovan niti nezainteresovan
- Nezainteresovan sam
- Veoma sam nezainteresovan
- Ne znam

19) Da li su roditelji upoznati da u Vašoj školi djeluje socijalni radnik?

- Da, upoznati su
- Nisu upoznati

20) Da li imate podršku roditelja čiji učenici pohađaju školu?

- Da
- Ne

21) Saradujete li sa roditeljima učenika koji pohađaju školu?

- Da
- Ne

22) Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili sa DA, zaokružite na koji način roditelji sarađuju sa Vama? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Odgovaraju na pozive škole i otvoreni su za svaki vid komunikacije
- Dolaze lično ukoliko se pojavi neki problem
- Pomažu da dođemo do zajedničkog rješenja i uklanjanja problema
- Pristaju na grupni rad sa učenicima i socijalnim radnicima

23) Da li sarađujete sa učenikovom užom i širom okolinom?

- Da, sarađujemo
- Djelimično sarađujemo
- Ne sarađujemo

24) Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili pozitivno, zaokružite s kim iz uže i šire učenikove okoline sarađujete: (mogućnost višestrukog izbora ponuđenih odgovora)

- Sa najužim članovima porodice
- Sa rodbinom
- Sa prijateljima
- Sa komšijama
- Drugo (navedite sa kim) _____

25) Imate li podršku lokalne zajednice iz mjesta u kojem učenik živi?

- Da
- Ne

26) Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili pozitivno, zaokružite konkretno sa kim sarađujete iz lokalne zajednice: (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Sa drugim školama
- Sa domovima zdravlja
- Sa policijom
- Sa službom za socijalnu zaštitu
- Sa jedinicom lokalne samouprave
- Drugo (navedite sa kim)

27) Slažete li se da je za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada u školi neophodan timski rad?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

28) Sa kojim stručnjacima u školi sarađujete? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Sa psihologom
- Sa pedagogom
- Sa direktorom
- Sa nastavnim osobljem
- Socijalnim pedagozima

29) Da li ste zadovoljni sa timskom saradnjom?

- Veoma sam zadovoljan
- Zadovoljan sam
- Niti sam zadovoljan niti nezadovoljan
- Nezadovoljan sam
- Veoma sam nezadovoljan
- Ne znam

30) Slažete li se da postoje predrasude prema socijalnim radnicima u odnosu na školu?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

31) Smatrate li da u školi u kojoj ste zaposleni postoji negativan stav prema Vašoj profesiji?

- Da
- Ne
- Djelimično

32) Taj negativan stav je od strane?

- Nastavnog osoblja
- Pedagoga
- Psihologa
- Direktora
- Drugo (navedite) _____

33) Imaju li učenici negativne reakcije na socijalnog radnika?

- Da
- Ne

34) Ukoliko ste na prethodno pitanje odgovorili pozitivno, zaokružite zbog čega učenici imaju negativne reakcije?

- Zbog nedovoljne informisanost o tome šta radi socijalni radnik
- Zbog predrasuda prema pojmu „socijalno“
- Smatraju da im socijalni radnik ne može biti od pomoći
- Drugo (navedite šta) _____

35) Slažete li se da je odgojno-obrazovna funkcija u školi lakše ostvarljiva uz socijalnog radnika?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se

- Niti se slažem niti se ne slažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

36) Da li ste zadovoljni rezultatima Vašeg rada u školi?

- Veoma sam zadovoljan
- Zadovoljan sam
- Niti sam zadovoljan niti nezadovoljan
- Nezadovoljan sam
- Veoma sam nezadovoljan
- Ne znam

Hvala Vam još jednom na izdvojenom vremenu,

S poštovanjem

Prilog 2. Anketni upitnik za psihologa i pedagoga

ANKETNI UPITNIK

(anketni upitnik za psihologa i pedagoga)

Poštovane kolegice/kolege,

povodom pisanja magistarskog rada pod naslovom » *Ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo* «, provodim istraživanje s ciljem da ispitan Vaše stavove i iskustva u vezi s ulogom i značajem profesije socijalnog radnika u srednjim školama Kantona Sarajevo. Vašim odgovorima na postavljena pitanja čete mnogo doprinijeti tome da uspješno realizujemo ovo istraživanje. Potrebno je da na sva pitanja izaberete neku od ponuđenih opcija za koju smatrate da najbolje odgovara ili izražava Vaše mišljenje, ili da predložite novi odgovor. Anketa je anonimna stoga budite otvoreni i iskreni u davanju odgovora. Hvala Vam na izdvojenom vremenu i uloženom trudu.

1) Spol ispitanika?

- Muški
- Ženski

2) Koliko imate godina?

- Od 20 do 30

- Od 30 do 40
- Od 40 do 50
- Preko 50

3) Koliko je Vaše radno iskustvo u školi?

- Do jedne godine
- Od 1 do 5 godina
- Od 5 do 10 godina
- Od 10 do 15 godina
- Preko 15 godina

4) Označite naziv općine kojoj pripada škola u kojoj ste zaposleni:

- Stari grad
- Centar
- Novo Sarajevo
- Novi Grad
- Ilići
- Hadžići
- Vogošća
- Ilijaš

5) Vrsta srednje škole u kojoj ste zaposleni?

- Gimnazija
- Srednja škola za stručno obrazovanje i obuku
- Srednja vjerska škola
- Srednja škola za učenike sa teškoćama u razvoju
- Drugo (navedite šta) _____

6) Označite funkciju koju obavljate u ovoj školi?

- Pedagog
- Psiholog
- Socijalni radnik
- Direktor škole
- Drugo

7) Na koji način ste zaposleni/ angažovani u školi?

- Preko programa sufinansiranja zapošljavanja
- Na neodređeno
- Pripravnički staž
- Drugo (navedite šta) _____

8) Slažete li se da je za kvalitetno ostvarivanje socijalnog rada u školi neophodan timski rad?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Neslažem se
- U potpunosti se ne slažem

9) Sa kojim stručnjacima u školi saradujete?

- Sa psihologom
- Sa pedagogom
- Sa socijalnim radnikom
- Sa direktorom
- Sa nastavnim osobljem
- Sa socijalnim pedagozima

10) Da li ste zadovoljni timskim radom sa socijalnim radnikom?

- U potpunosti sam zadovoljan
- Zadovoljan sam
- Niti sam zadovoljan niti nezadovoljan
- Nezadovoljan sam
- U potpunosti sam nezadovoljan

11) Da li Vam socijalni radnik olakšava rad sa djecom u školi?

- Da
- Ne

12) Imate li predrasude kada je u pitanju socijalni rad u školi?

- Da
- Ne

13) Slažete li se da je odgojno-obrazovna funkcija u školi pored pedagoga i psihologa lakše ostvarljiva i uz socijalnog radnika?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

14) Da li imate neke zajedničke programe sa socijalnim radnikom usmjerene na preventivni rad sa djecom?

- Da
- Ne

15) Ukoliko je Vaš prethodni odgovor bio potvrđan, zaokružite da li ste zadovoljni rezultatima tih programa:

- Veoma sam zadovoljan
- Zadovoljan sam
- Niti sam zadovoljan niti nisam
- Nezadovoljan sam
- U potpunosti sam nezadovoljan

Hvala Vam još jednom na izdvojenom vremenu,

S poštovanjem

Prilog 3. Intervju za direktora škole

INTERVJU

(namjenjen za direktora škole)

Poštovane kolegice/kolege,

povodom pisanja magistarskog rada pod naslovom » *Ostvarivanje socijalnog rada u srednjim školama Kantona Sarajevo* », provodim istraživanje s ciljem da ispitam Vaše stavove i iskustva u vezi s ulogom i značajem profesije socijalnog radnika u srednjim školama Kantona Sarajevo. Vašim odgovorima na postavljena pitanja ćete mnogo doprinijeti tome da uspješno realizujemo ovo istraživanje. Intervju je anoniman stoga budite otvoreni i iskreni u davanju odgovora. Hvala Vam na izdvojenom vremenu i uloženom trudu.

1) Smatrate li da je veoma korisno za učenike to što je u Vašoj školi zaposlen socijalni radnik?

- Da
- Ne

2) Šta smatrate najznačajnijim zadatkom socijalnog radnika u školi? (mogućnost višestrukog odabira ponuđenih odgovora)

- Zaštita učenika iz materijalno i socijalno ugroženih porodica
- Zaštita učenika iz porodica sa asocijalnim ponašanjem
- Zaštita učenika iz deficijentnih porodica
- Zaštita učenika čiji je razvoj ometen zbog porodičnih prilika
- Pomoći učenicima koji postižu slab uspjeh
- Rad sa odgojno zanemarenom i odgojno zapuštenom djecom
- Rad s učenicima devijantnog ponašanja
- Nešto drugo (navedite šta) _____

3) Slažete li se da je primarna funkcija socijalnog rada u obrazovanju usmjerena na prevenciju jer djeluje na spriječavanju nastanka specifičnih socijalnih problema djece?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se neslažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

4) Slažete li se da je odgojno-obrazovna funkcija u školi lakše ostvarljiva uz angažman socijalnog radnika?

- U potpunosti se slažem
- Slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Ne slažem se
- U potpunosti se ne slažem

5) Postoje li negativni stavovi prema socijalnim radnicima u školi?

- Da
- Ne
- Djelimično

6) Koji oblici devijantnog ponašanja su najviše zastupljeni u Vašoj školi?

7) Da li i koliko ste zadovoljni aktuelnom organizacijom rada socijalnih radnika u obrazovnim institucijama?

- Veoma sam zadovoljan
- Zadovoljan sam
- Niti sam zadovoljan niti nezadovoljan
- Nezadovoljan sam
- Veoma sam nezadovoljan
- Ne znam

8) Koji su to najčešći vidovi nasilja po procjeni socijalnih radnika, pedagoga i psihologa?

9) Da li školski socijalni radnici sarađuju sa porodicom, te užom i širom okolinom učenika?

- Da
- Ne
- Ovisno o potrebi

10) Šta mislite koji su to gorući problemi u ostvarivanju socijalnog rada u obrazovanju?

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: _____

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: _____

Naslov rada: _____

Vrsta rada: _____

Broj stranica: _____

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i IIciklusai IIIciklusstudijana Univerzitetuu Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu na webstranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis